

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆ เกี่ยวกับการประเมินโครงการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมของโรงเรียนวัดท่าพญา อำเภอปากพนัง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช เขต 3 ดังนี้

1. โครงการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม
2. สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม
3. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินโครงการ
4. การปฏิเสธและการยอมรับนวัตกรรม
5. ทฤษฎีการสื่อสาร
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. โครงการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมของโรงเรียนวัดท่าพญา

### โครงการจัดการศึกษาด้วยระบบทางไกลผ่านดาวเทียม

#### ความเป็นมา

กรมสามัญศึกษาประสบปัญหาการขาดแคลนครูที่สอนระดับมัธยมศึกษาตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ และโรงเรียนที่อยู่บริเวณชายแดน มีนักเรียน 1,000 คน ต่อครู 20 คน ขณะที่ครูมัธยมในอำเภอต่างๆ มี 70-100 คน (วุฒิปริญญาตรีถึงปริญญาโท) ต่อนักเรียน 1,000 คน ในโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดมีครู 185-200 กว่าคน (วุฒิปริญญาตรีถึงปริญญาเอก) ต่อนักเรียน 3,800 คน ถึง 4,000 คน กรมสามัญศึกษาพยายามแก้ไขสถานการณ์ตลอดมา นายขวัญแก้ว วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวัง ฝ่ายกิจกรรมพิเศษ ผู้จัดการโรงเรียนวังไกลกังวลตั้งแต่ปี 2522 และประธานกรรมการบริหารมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ซึ่งให้การสนับสนุนโรงเรียนราชประชานุเคราะห์จำนวน 35 โรงเรียนทั่วประเทศได้หารือประสานงานกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและอธิบดีกรมสามัญศึกษาในการถ่ายทอดการเรียนการสอนผ่านดาวเทียมจากโรงเรียนวังไกลกังวลหัวหิน อันเป็นโรงเรียนราชภัฏของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้ช่วยพัฒนามาตามลำดับจนเป็นโรงเรียนตัวอย่าง เป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระราชพิธี

กาญจนานิกเชกเมื่อปี 2539 และเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณแก่โรงเรียนวังไกลกังวลโดยทรงแนะนำให้สอนวิชาชีพ เป็นต้นกำเนิดของวิทยาลัยการอาชีพวังไกลกังวล

เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2538 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ประกอบพิธีเปิดการเรียนการสอนการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมออกอากาศเป็นปฐมฤกษ์ มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมมีปลัดกระทรวงศึกษาธิการและหัวหน้าส่วนราชการต่างๆ เป็นกรรมการบริหาร และมีการเลือกตั้งประธานกรรมการบริหารได้แก่ นายขวัญแก้ว วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวังฝ่ายกิจกรรมพิเศษ

เพื่อแก้ไขปัญหาขาดแคลนครูในชนบทข้างต้น มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมดำเนินงานมาแล้วเป็นปีที่ 6 สามารถถ่ายทอดสดหลักสูตรมัธยมศึกษา ขยายเครือข่ายไปยังโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดทั่วประเทศประมาณ 2,700 โรงเรียน โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนอื่นๆ ประมาณ 300 แห่ง รวม 3,000 โรงเรียน มีนักเรียนที่ได้รับพระราชทานการศึกษาจากโรงเรียนวังไกลกังวล ประมาณ 2 ล้านคน สมาชิก UBC อีก 350,000 คน และประเทศเพื่อนบ้าน 4 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ลาว พม่า และเวียดนาม นอกจากการถ่ายทอดสดหลักสูตรมัธยมศึกษาแล้ว สถานีวิทยุโทรทัศน์ฯ วังไกลกังวล ยังทำการถ่ายทอดรายการการศึกษาชุมชน หลักสูตรวิชาชีพของวิทยาลัยการอาชีพวังไกลกังวล (ระยะสั้นและปกติจนถึงระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส)) สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตวังไกลกังวลและรายการของหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชในเรื่องเกี่ยวกับรายการต่างๆ และการดำเนินการของสถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานคำแนะนำ และพระราชทานรายการชื่อ "ศึกษาทัศน์" ออกอากาศทุกวัน ยิ่งไปกว่านั้นสถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมวังไกลกังวลยังเป็นที่ฝึกงานของนักศึกษาปีสุดท้าย และนักศึกษาฝึกหัดจากสถาบันต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สถาบันราชภัฏต่างๆ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ วิทยาลัยนานาชาติ ซิลเลอร์ สเตมฟอร์ด หัวหิน

#### หลักการและเหตุผล

1. การสร้างคนหรือที่เรียกกันว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) โดยการลงทุนในด้านการศึกษาเป็นการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างแท้จริงที่ยั่งยืน

2. ตามมติ ครม. ที่ นร 0215/ว(ล) 14482 ลว. 1 ธ.ค.38 เห็นชอบในหลักการโครงการการศึกษาสาขาสัมัญด้วยระบบทางไกลผ่านดาวเทียม ซึ่งได้เริ่มดำเนินการโดยกรมสามัญศึกษาร่วมมือกับ นายขวัญแก้ว วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวังฝ่ายกิจกรรมพิเศษโดยมูลนิธิการศึกษา

ทางไกลผ่านดาวเทียม ส่งสัญญาณดาวเทียมเป็นครั้งแรกในวันที่ 5 ธ.ค. 2538 เพื่อเฉลิมพระเกียรติฯ ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ 50 ปี ได้พระราชทานทุนประเดิม 50 ล้านบาท ที่องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย ทูลเกล้าถวายและบริษัท ชินวัตรฯ ทูลเกล้าถวายอีก 20 ล้านบาท เพื่อจัดตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ณ โรงเรียนวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สำหรับงบประมาณดำเนินการในปีงบประมาณ 2539 ได้รับอนุมัติงบกลางรายการเงินสำรองจ่ายเพื่อกรณีฉุกเฉินหรือจำเป็นในวงเงิน 125 ล้านบาท สำหรับปีงบประมาณ 2540 ได้รับเงินอุดหนุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานรวมเป็นงบประมาณค่าใช้จ่ายที่ได้รับทั้งสิ้นตั้งแต่ปี 2539-2544 จำนวน 1,340,083,900 บาท เพื่อจัดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาณดาวเทียมให้ครอบคลุมทุกโรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา 2,668 โรงเรียน เป็นการเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ 6 รอบ

3. เพื่อดำเนินโครงการเฉลิมพระเกียรติต่อเนื่องในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ และเพื่อแก้ไขสถานการณ์ที่มีเด็กอายุ 12 ปี จำนวน 3 ล้านคนที่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนประถมศึกษาประมาณ 37,000 แห่งทั่วประเทศและไม่สามารถเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาได้เพราะไม่มีโรงเรียนมัธยมศึกษาเพียงพอที่จะรองรับและเพื่อให้สอดคล้องกับพระราช-บัญญัติปฏิรูปการศึกษา ที่ระบุนโยบายของรัฐในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานฟรี 12 ปี ในปีงบประมาณ 2545 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และมูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมจะร่วมกันดำเนินโครงการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาว-เทียมชั้นมัธยมศึกษาสายสามัญให้แก่โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ชั้น ม.1-3 จำนวน 3,000 โรงเรียนต่อปี เป็นระยะเวลา 10 ปี จนถึง พ.ศ. 2554 และจะได้ทยอยขยายให้ถึงชั้น ม.4-6 ต่อไป โครงการโรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาสทั่วประเทศโดยใช้วิธีถ่ายทอดหลักสูตรมัธยมศึกษาสายสามัญผ่านดาวเทียม ในภาพรวมอาจแบ่งเป็น

3.1 โครงการขยายโอกาสโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 30,000 โรงเรียน ปีละ 3,000 โรงเรียน ภายใน 10 ปี ให้มี ม.1- ม.6 แบ่งเป็น 2 ระยะ กล่าวคือ ระยะที่ 1 ม.1-ม.3 และ ระยะที่ 2 ม.4-6 โดยจัดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาณดาวเทียมครั้งละ 3 ชั้นเรียน เพื่อประหยัดแรงงานและงบประมาณในการติดตั้ง

3.2 โครงการขยายโอกาสโรงเรียนประถมศึกษาจำนวน 6,900 โรง ที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ขยายถึง ม.3 แล้วให้ถึง ม.6 ด้วยการใช้อุปกรณ์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม

3.3 โรงเรียนประถมศึกษาเอกชนที่ขาดทุนทรัพย์ และต้องการรับการถ่ายทอดสด การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมหลักสูตรมัธยมศึกษา

4. หากจะขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ให้เพียงพอที่จะรองรับเด็กนักเรียนที่จบ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อายุ 12 ปี จำนวน 3 ล้านคน(ข้อมูลจาก อดีต รมว.ศธ.สุขวิช รังสิตพล) ตามเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการ ก็คงขยายได้ปีละ 100 โรงเรียน และเพิ่มจำนวนนักเรียนได้ เพียงปีละ 10,000 คน จะต้องใช้ระยะเวลาถึง 300 ปี ซึ่งอนาคตของชาติและอนาคตของเยาวชนอายุ 12 ปี ที่จบประถมศึกษาและไม่มีโรงเรียนระดับมัธยมเรียนต่อจะต้องเสี่ยงกับปัญหา ยาเสพติด และ ปัญหาสังคมอื่นๆ รอบด้าน ทั้งจะเป็นประชาชนที่ด้อยคุณภาพอีกด้วย

5. สำหรับการติดตั้งอุปกรณ์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ที่โรงเรียนประถม ศึกษา ทั้งหมด พร้อมจะรับการถ่ายทอดสดหลักสูตรมัธยมศึกษาสายสามัญผ่านดาวเทียม

จากโรงเรียนวังไกลกังวลนั้น กองทัพบกยินดีให้ความร่วมมือโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายอีกทั้ง มูลนิธิฯ สามารถจัดซื้ออุปกรณ์ในราคาที่บริษัทที่ผลิตลดให้ในราคาพิเศษเป็นการเฉลิมพระเกียรติ ต่อเนื่อง ซึ่งนับว่าเป็นการประหยัดงบประมาณและเวลาในการติดตั้งปีละ 3,000 โรงเรียน เป็นเวลา 10 ปี เพื่อสอดคล้องกับนโยบายการปฏิรูปการศึกษาให้สัมฤทธิ์ผลรวดเร็วยิ่งขึ้น

#### วัตถุประสงค์

ระยะที่ 1 ปีงบประมาณ 2539-2545

เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครู อุปกรณ์ คู่มือและตารางการเรียนการสอน รวมถึงการ แก้ปัญหามาตรฐานของสถานศึกษาที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะเขตเมืองและชนบทห่างไกล จึงได้ ติดตั้งอุปกรณ์สัญญาณดาวเทียมให้โรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดกรมสามัญศึกษาระดับมัธยมศึกษา ปีที่1ถึง 6

ระยะที่ 2 ปีงบประมาณ 2545-2554

ขยายการศึกษาระดับประถมศึกษาทั่วประเทศ ให้ได้รับการศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษา ตอนต้นและตอนปลาย (ม.1-ม.6)

#### เป้าหมาย

1. ปรับปรุงเครื่องมือเครื่องใช้ของสถานีวิทยุโทรทัศนฯ ณ โรงเรียนวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งดำเนินการมาเป็นปีที่ 6 แล้วเครื่องมือเครื่องใช้ครบ กำหนดอายุใช้งานจำเป็นจะต้องรับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามข้อกำหนด

2. ขยายการติดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาณดาวเทียม สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตั้งแต่ ม.1 ถึง ม.6 ให้ครอบคลุมทุกโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นการเฉลิมพระเกียรติต่อเนื่อง

3. กำลังดำเนินการขยายการออกอากาศภาษาอังกฤษ สำหรับประเทศเพื่อนบ้านที่ได้รับพระราชทานอุปการณการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม เมื่อปี พ.ศ. 2543 และผู้ที่สนใจภาษาอังกฤษ

#### การดำเนินงาน

1. หน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการจัดการศึกษาด້วยระบบทางไกลผ่านดาวเทียมที่เกี่ยวข้องร่วมกันรับผิดชอบในการดำเนินงาน ดังนี้

1.1. กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษาโดยมูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม รับผิดชอบในระดับมัธยมศึกษา ถ่ายทอดสดหลักสูตรมัธยมศึกษา สายสามัญผ่านดาวเทียมซึ่งมีการติดตั้งอุปกรณ์ รับผิดชอบดาวเทียมให้ ครอบคลุมโรงเรียนจำนวน 2,668 โรงเรียน โดยติดตั้งชั้นละ 1 ห้องเรียน

1.2 กระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ขอความร่วมมือจากมูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ในการต่อยอดโรงเรียนประถมศึกษา ให้ขยายเป็น ม.1-ม.3 และม.4-ม.6 โดยใช้วิธีถ่ายทอดสดหลักสูตรมัธยมศึกษา สายสามัญผ่านดาวเทียม จากโรงเรียนวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน และมูลนิธิฯจัดส่งคู่มือครู และตารางการเรียนการสอนไปให้โรงเรียนปลายทางล่วงหน้าก่อน เปิดเทอม

1.2.1 โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 30,000 โรงเรียนซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติยังไม่ได้ขยายโอกาส จะเริ่มใช้การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมสำหรับชั้น ม.1- ม.6 แบ่งเป็น 2 ระยะ กล่าวคือ ระยะที่ 1 ม.1-ม.3 และ ระยะที่ 2 ม.4-ม.6 โดยติดตั้งอุปกรณ์ รับผิดชอบดาวเทียมครั้งละ 3 ชั้นเรียน

1.2.2 โรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาส จำนวน 6,900 โรงเรียน ที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้ขยายแล้วถึง ม.3 จะใช้การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมขยายให้ถึงม.6

1.3. กระทรวงศึกษาธิการ โดยสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท) รับผิดชอบในการผลิตหลักสูตรสื่อการเรียนการสอนทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยี จะเริ่มดำเนินการวางแผนอบรมครูและจัดทำโปรแกรม วิธีการ ตลอดจนผลิตหลักสูตรสื่อการเรียนการสอน ออกอากาศโดยผ่านระบบการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมของ มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมให้ครอบคลุมทั่วประเทศ

1.4. หน่วยงานอื่นๆ ที่พร้อมให้ความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนด้านการศึกษา ชุมชน อาทิ วิทยาลัยการอาชีพวังไกลกังวล สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตวังไกลกังวล มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ในจังหวัดต่างๆ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ฯลฯ

1.5. ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานคำแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับการติดตั้งอุปกรณ์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ที่โรงเรียน ปลายทาง เช่น การจัดแสงสว่างภายในห้องเรียน การติดตั้งเครื่องรับโทรทัศน์ในสัดส่วนที่เหมาะสม กับจำนวนนักเรียน และในตำแหน่งที่เหมาะสม ซึ่งจะช่วยลดปัญหาแสงสะท้อนบนจอเครื่องรับ โทรทัศน์ได้ รวมทั้งการจัดส่งตารางสอน และคู่มือครูการสอนทางไกลให้ถึงโรงเรียนปลายทาง ก่อนเปิดเทอมโดยไม่คิดมูลค่า นอกจากนี้ ได้พระราชทานรายการพิเศษชื่อ "ศึกษาทัศน์"

1.6. หน่วยงานต่างๆ ที่ให้ความร่วมมือและการสนับสนุน

- กองทัพบก ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการติดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาณ ดาวเทียม ให้กับโรงเรียนปลายทางทั่วประเทศ โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ค่าติดตั้ง ค่าขนส่ง ค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าพาหนะ

- องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย ให้ความช่วยเหลือไม่คิดค่าบริการโทรศัพท์ และโทรสาร จำนวน 4 เลขหมาย และค่าเช่าสายเคเบิลใยแก้วจากสถานีส่งโรงเรียนวังไกลกังวล หัวหิน ถึงสถานีดาวเทียมภาคพื้นดินที่ลาดหลุมแก้ว 2 ชุด (ทางบก-ทางทะเล) เป็นการโดยเสด็จพระราชกุศล

- การสื่อสารแห่งประเทศไทย ไม่คิดค่าบริการโทรศัพท์และโทรสาร ระหว่าง ประเทศในการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน วันละ 1 ชั่วโมง สำหรับรายการการศึกษาทางไกล ผ่านดาวเทียมภาคภาษาอังกฤษ

- การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค อำนวยความสะดวกในเรื่องไฟฟ้า

- กระทรวงศึกษาธิการ จัดครู อาจารย์ ประจำวิชาพร้อมสอนออกอากาศ

- บริษัทที่ผลิตเครื่องรับสัญญาณดาวเทียม IRD ลดราคาพิเศษเพื่อเฉลิมพระ เกียรติต่อเนื่อง

1.7 ในด้านความร่วมมือกับต่างประเทศ มูลนิธิฯ ได้ร่วมมือกับกระทรวงการต่างประเทศ องค์การสหประชาชาติ อาทิ UNESCO, FAO, SEAMEO และมหาวิทยาลัยต่างๆ อาทิ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมศาสตร์ ซึ่งอธิการบดีเป็นประธานโครงการมหาวิทยาลัยเสมือนจริง แห่งลุ่มแม่น้ำโขงในกรอบของ SEAMEO ซึ่งครอบคลุม 6 ประเทศ ได้แก่ จีน(คุนหมิง) กัมพูชา ลาว พม่า ไทย และเวียดนาม เนื่องจากกิจกรรมการดำเนินงานของมูลนิธิฯ เป็นที่รู้จักและยอมรับในต่าง ประเทศ จึงมีผู้แทนจาก หน่วยงานต่างประเทศ เอกอัครราชทูต ผู้แทนสถานทูต ตลอดจนผู้บริหารระดับสูงของเอกชน ต่างประเทศ มาขอศึกษาดูงานที่สถานีวิทยุโทรทัศน์ฯ วังไกลกังวล อาทิ ผู้แทน JICA ญี่ปุ่นที่ประจำ ลาวและกัมพูชา ประธาน Nippon Foundation ประธานบริษัท อาซาฮีกลาส Executive Director ของ Sasakawa Peace Foundation ประเทศญี่ปุ่น และผู้บริหารจากบริษัทมิตรชัย บริษัทโซนี่ เอกอัครราชทูต เยอรมนี เอกอัครราชทูตพม่า เอกอัครราชทูตจีนที่ปรึกษาสถานทูตลาว ผู้แทนสถานทูตญี่ปุ่น และ

เวียดนาม และสื่อมวลชนต่างประเทศอาทิ NHK ของญี่ปุ่น และ CNN จากสหรัฐอเมริกา ฯลฯ ใน ส่วนของฝ่ายไทย คณะกรรมการการศึกษา สภาผู้แทนราษฎร และกรมการศึกษานอกประเทศและ วัฒนธรรม วุฒิสภา ตลอดจนอดีตนายกรัฐมนตรี อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการและ ผู้บัญชาการทหารบก ได้มาเยี่ยมชมการเรียนการสอนทางไกลผ่านดาวเทียม ณ โรงเรียนวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน

1.8 มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ได้รับคำขอและการสนับสนุนจากมูลนิธิ ซาซากาวา (The Sasakawa Peace Foundation) ประเทศญี่ปุ่น ให้จัดการฝึกอบรมด้านทรัพยากร มนุษย์เรื่องการจัดการและเทคโนโลยีการศึกษาทาง ไกลผ่านดาวเทียมให้แก่สี่ประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ กัมพูชา ลาว พม่า และเวียดนาม ถึง 2 ครั้ง ทั้งระดับผู้บริหารและระดับปฏิบัติการ ในเดือน มกราคมและพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2543 ที่สถานีวิทยุโทรทัศนวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์

1.9 สถานีวิทยุโทรทัศนการศึกษาทางไกลของมูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม มีรายการทางการศึกษาจำนวน 6 ช่อง คือ ช่อง 11 , 12 , 13 , 14 , 15 , 16 ออกอากาศตลอด 24 ชั่วโมง และกำลังดำเนินการจัดช่องออกอากาศอีก 1 ช่อง เป็นรายการภาคภาษาอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2545 ให้แก่ประเทศเพื่อนบ้านทั้ง 4 ประเทศ กล่าวคือ กัมพูชา ลาว พม่า และเวียดนาม ที่ได้รับ พระราชทานอุปกรณ์การศึกษาทางไกลจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประเทศละ 6 ชุด เมื่อครั้ง มาฝึกอบรมที่สถานีวิทยุโทรทัศนฯ วังไกลกังวลฯ หัวหิน ในกรณีของเวียดนามนั้น ได้รับพระราชทาน ไปก่อนหน้านี้ ในปี พ.ศ. 2541 6 ชุด ได้นำไปติดตั้งที่ Industrial Technical and Economic Junior College No.1 ณ กรุงฮานอย ส่วนที่ได้รับพระราชทานในปี พ.ศ. 2543 อีก 6 ชุด ได้นำไปติดตั้งที่ Hanoi Open University รวมเป็น 12 ชุด ปรากฏผลว่าได้นำไปใช้เป็นประโยชน์โดยเฉพาะเรื่อง การศึกษาชุมชน ภาษาต่างประเทศ และศิลปวัฒนธรรม ส่วนลาวได้นำไปติดตั้ง 5 จุด ณ กรมการ ศึกษาออกโรงเรียน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน กม.8 โรงเรียนบำรุงวัฒนธรรมกระทรวงภายใน หลัก 67 โรงเรียนเด็กกำพร้ากระทรวงภายใน หลัก 62 และแผนกศึกษาแขวงบ่อแก้ว ส่วนกัมพูชา และพม่ากำลังดำเนินการ

1.10 ในเดือนมิถุนายน 2544 ศ.ดร.บุญเติม พิศสะใหม่ รัฐมนตรีประจำสำนัก นายกรัฐมนตรี ประธานสภามหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยและอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และเจ้าหน้าที่กรมสามัญศึกษาลาว ได้มาเยี่ยมชมกิจการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมที่โรงเรียน ราชประชานุเคราะห์ 27 จังหวัดหนองคาย และโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษาซึ่งใช้การเรียนการสอน ทางไกลผ่านดาวเทียม หลายโรงเรียน ศ.ดร.บุญเติม ได้ทดลองติดต่อทางโทรศัพท์กับสถานีวิทยุ

โทรทัศน์ฯ ทั่วโลกกังวล และร่วมในการประชุมทางโทรทัศน์ (TV Conference) กับโรงเรียนปลายทางที่จังหวัดปัตตานีและจังหวัดศรีสะเกษด้วย

2. ระยะเวลาดำเนินงาน ปี 2545-2554

#### ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นการสร้างอนาคตทางการศึกษาให้แก่เยาวชนของชาติให้มีโอกาสเรียนการศึกษาภาคบังคับขั้นพื้นฐานฟรี 12 ปี ตามพระราชบัญญัติปฏิรูปการศึกษา ในการแก้ไขภาวการณ์ที่โรงเรียนมัธยมศึกษาไม่เพียงพอที่จะรองรับนักเรียนที่ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ขาดแคลนภายใน 10 ปี การใช้การถ่ายทอดสดหลักสูตรมัธยมศึกษาสายสามัญผ่านดาวเทียมเป็นการประหยัดงบประมาณและมีกำหนดเวลาที่แน่ชัด

2. เป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรครูมัธยมศึกษาที่มีอยู่ไม่เพียงพอไม่ว่าจะเป็นสัดส่วนครูต่อนักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ และโรงเรียนที่อยู่บริเวณชายแดน มีนักเรียน 1,000 คน ต่อครู 20 คน ขณะที่ครูมัธยมในอำเภอต่างๆ มี 70-100 คน (วุฒิปริญญาตรีถึงปริญญาโท) ต่อนักเรียน 1,000 คน ในโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัด มีครู 185-200 กว่าคน (วุฒิปริญญาตรีถึงปริญญาเอก) ต่อนักเรียน 3,800 คน ถึง 4,000 กว่าคน

3. เป็นการแก้ปัญหาความขาดแคลนงบประมาณ ครูผู้สอน เครื่องมืออุปกรณ์การเรียนการสอนตลอดจนห้องเรียนให้เพียงพอกับความต้องการ ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2544 มีครูลาออกก่อนเกษียณอายุจำนวนประมาณ 40,000 คน งบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนถูกตัดมากมายน ถ้าสร้างให้ครบตามเกณฑ์กระทรวงศึกษาธิการ ก็คงต้องใช้ระยะเวลาไม่รู้กี่ปี จากการจัดการเรียนรวม ก็สามารถใช้ในการเรียนการสอนตามคู่มือและตารางการเรียนการสอนของโรงเรียนวังไกลกังวล ซึ่งมูลนิธิฯ จัดพิมพ์และส่งไปยังโรงเรียนปลายทางโดยไม่คิดมูลค่า

4. การถ่ายทอดสดหลักสูตรมัธยมศึกษาสายสามัญผ่านดาวเทียมจากโรงเรียนวังไกลกังวล ซึ่งเป็นโรงเรียนราษฎร์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยมีการจัดการเรียนการสอนเนื้อหาวิชาเดียวกัน เวลาเดียวกัน มาตรฐานและคุณภาพเดียวกันระหว่างโรงเรียนในเมืองและโรงเรียนในชนบท

5. การถ่ายทอดรายการการศึกษาชุมชนผ่านดาวเทียมไปถึงระดับตำบล อำเภอ และจังหวัดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรวิชาชีพ (ระยะสั้น ปกติ และประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)) ที่วิทยาลัยการอาชีพวังไกลกังวลรับผิดชอบ หรือ หลักสูตรอุดมศึกษาที่สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตวังไกลกังวล และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชรับผิดชอบสอนออกอากาศทุกวัน เป็นการศึกษารวมชนที่ทำให้ครอบครัวและหมู่บ้านไกลคมนาคมมีโอกาสได้เพิ่มพูน ความรู้ทางวิชาการและวิชาชีพ เป็นการสร้างคุณภาพชีวิตและเพิ่มพูนรายได้



6. การถ่ายทอดสดหลักสูตรมัธยมศึกษาทั้ง 6 ชั้นเรียน ทางสถานีโทรทัศน์จำนวน 6 ช่อง ตลอด 24 ชั่วโมงไปยังโรงเรียนมัธยมในสังกัดกรมสามัญศึกษาทั่วประเทศประมาณ 2,700 โรงเรียน ตลอดจนโรงเรียนเอกชน โรงเรียนพระปริยัติธรรม และโรงเรียนอื่นๆ ประมาณ 300 แห่ง รวมกว่า 3,000 โรงเรียน ตลอดจนการถ่ายทอดรายการการศึกษาชุมชน สรุปลงได้ว่าการถ่ายทอด 24 ชั่วโมง ทาง UBC ช่อง 11-16 นั้น ครอบคลุมสมาชิก UBC อีก 350,000 คน และประเทศเพื่อนบ้านอีก 4 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา พม่า ลาว และเวียดนาม ซึ่งได้รับพระราชทานอุปกรณ์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม เท่ากับได้รับพระราชทานการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ในปี 2545 มูลนิธิฯ กำลังจะจัดทำรายการการศึกษาทางไกลภาคภาษาอังกฤษให้แก่ประเทศเพื่อนบ้าน และผู้ที่สนใจในภาคภาษาอังกฤษ สรุปลงว่ากิจกรรมทั้งหมดก็คือการส่งเสริมการศึกษาในระบบนอกระบบและตามอัธยาศัย ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ คุณภาพ จริยธรรม และการศึกษาตลอดชีวิต

7. ความสามารถในการโต้ตอบสื่อสาร 2 ทาง (interactive) ในลักษณะ TV conference ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนและครูโรงเรียนปลายทางกับโรงเรียนต้นทาง ติดต่อซักถาม สอบถามปัญหา หรือข้อสงสัยได้ทันที ทางโทรศัพท์และโทรสาร 4 เลขหมายโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เท่ากับเป็นการพัฒนาครูต้นทางและปลายทางไปพร้อมๆกัน และเป็นการปรับปรุงยกระดับครู ตลอดจนผู้บริหารอีกด้วยในอนาคตเมื่อมีโทรศัพท์ จัดตั้งระบบที่เห็นภาพผู้ที่อยู่ต้นทางและปลายทาง ทางโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมก็สามารถถ่ายทอดออกมาทางจอภาพโทรทัศน์ได้เช่นกัน

โครงการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมนับเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของไทยโดยเฉพาะในโรงเรียนที่มีครูไม่ครบชั้น หรือมีครูที่ไม่ตรงสาขาวิชาเอกสามารถนำมาใช้เป็นที่ในการจัดการเรียนการสอนได้

## สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม

(Distance Learning Television Station (DLTV))

### ความเป็นมา

สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2538 เพื่อเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบรอบ 50 ปี โดยจัดการเรียนการสอนทางไกลผ่านดาวเทียม ถ่ายทอดสดหลักสูตรประถมศึกษา มัธยมศึกษา และสายวิชาชีพให้แก่โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา รวมทั้งการออกอากาศรายการภาคภาษาอังกฤษทางช่อง 81-95 (True Vision)

### การรับชมรายการจากทางสถานี DLTv

1. ระบบ DStv เป็นระบบงานรับสัญญาณดาวเทียมในย่านความถี่ KU-Band ผู้สนใจสามารถจัดซื้อชุดรับสัญญาณดาวเทียมกับตัวแทนจำหน่ายได้ตามท้องตลาดทั่วไป ระบบออกอากาศของสถานีฯ ไม่เข้ารหัส จึงไม่ต้องใช้ Smart Card และสามารถรับชมรายการได้ครบทุกช่องสัญญาณ
2. ระบบ CAtv เป็นระบบเคเบิลทีวี สามารถรับชมรายการของสถานี แต่การติดตั้งต้องเสียค่าบริการรายเดือน
3. สามารถใช้ประโยชน์จากการเรียนการสอนจากการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมโดยศึกษาผ่านอินเทอร์เน็ตได้อีกทางหนึ่งโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเรื่องเนื้อหาวิชา (free-of-charge web-based information content) ทั้งในลักษณะ Live Broadcast และ On Demand ที่เว็บไซต์ <http://www.dlf.ac.th>
4. ในกรณีที่ไม่สามารถรับชมรายการจากทางสถานีฯ โทรสอบถามได้ที่ 032-515457-8 กด 0 ได้ตลอด 24 ชั่วโมง ไม่เว้นวันหยุด

### ภารกิจ

สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (DLTV) ดำเนินการออกอากาศรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ใน 2 ลักษณะ ดังนี้ คือ

1. การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อช่วยเหลือโรงเรียนในรายวิชาที่ขาดแคลนครูผู้สอน หรือเป็นรายวิชาที่มีเนื้อหาค่อนข้างยาก โรงเรียนที่ต้องการเข้าร่วมโครงการสามารถทำได้ โดยจัดหาเครื่องรับสัญญาณดาวเทียม เพื่อรับชมรายการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมตามตารางเวลาที่ออกอากาศ
2. การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้ข่าวสารข้อมูล ความรู้ และทักษะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วไป (Informal Education) การจัดการศึกษาผ่านดาวเทียมเพื่อการศึกษาตามอัธยาศัยนี้ กำหนด เนื้อหารายการให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาปัจจุบัน และความต้องการของประชาชนในการพัฒนาสภาพ ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชน (มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม,2552)

สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม เป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการถ่ายทอดรายการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมจากโรงเรียนต้นทางไปสู่โรงเรียนปลายทาง

## แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินโครงการ

### ความหมายของการประเมินโครงการ

การประเมินโครงการได้มีผู้ให้นิยามของการประเมินโครงการไว้หลายประการ อาทิ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (2539) กล่าวว่า การประเมินผลโครงการ หมายถึง การดำเนินงานประเมินผล โดให้ความสนใจเฉพาะภายหลังจากที่โครงการเสร็จสิ้น โดยเปรียบเทียบระหว่างเกณฑ์มาตรฐาน กับผลลัพธ์ที่ปรากฏ เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการ การประเมินผลโครงการจัดเป็นวิจัยประยุกต์ประเภทหนึ่งซึ่งมุ่งประโยชน์ในทางการบริหาร และการปฏิบัติเป็นหลักและมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเอื้ออำนวยต่อการตัดสินใจของนักบริหารในแง่ การสนับสนุนล้มเลิกหรือปรับปรุงโครงการ สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2540) กล่าวว่า การประเมินผลโครงการ หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดสารสนเทศในการปรับปรุงโครงการ และสารสนเทศ ในการตัดสินใจสัมฤทธิ์ของโครงการ ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญของการบริหารงานเชิงระบบ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เมื่อดำเนินงานโครงการสิ้นสุดแล้วต้องมีการประเมินโครงการ เยาวดี วิบูลย์ศรี (2540) ได้ให้ความหมายของการประเมินโครงการไว้ว่า การประเมินโครงการ คือ การหาแนวทางตัดสินใจ การค้นหาสิ่งที่โครงการได้ดำเนินการไปแล้ว สิ่งใดที่ควรดำเนินการต่อไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และศึกษาว่าระหว่างดำเนินโครงการนั้นมีปัญหาใดบ้าง ที่ควรปรับปรุงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของโครงการ

นอกจากนี้ ไพศาล หวังพานิช (2533) ได้รวบรวมความหมายของการประเมินโครงการของนักวิชาการหลายท่านไว้ ดังนี้

ครอนบาค (Cronbach) ให้ความหมายว่าการประเมินโครงการเป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ เพื่อใช้ข้อมูลในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมโครงการนั้น

สคริพเวน (Scriven) ให้ความหมายว่า การประเมินโครงการเป็นการตรวจสอบคุณค่าของโครงการ ซึ่งการประเมินจะต้องอาศัยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการปฏิบัติเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนด

สเตค (Stake) เห็นว่าการประเมินโครงการเป็นการบรรยาย และตัดสินใจโครงการโดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ และความสอดคล้องของข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการและผลที่ได้รับจากโครงการ

โพรวัส (Provas) ให้ความหมายของการประเมินโครงการว่าเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับ (1) การพิจารณาความสอดคล้องของสิ่งที่เกิดขึ้นกับมาตรฐานของโครงการที่กำหนดไว้ (2) พิจารณาความแตกต่างระหว่างสิ่งต่างๆ ของโครงการกับมาตรฐานที่กำหนดไว้ และ (3) การพิจารณาข้อบกพร่องของโครงการโดยใช้ข้อมูลที่สอดคล้องกับมาตรฐานที่กำหนดไว้

อัลคิน (Alkin) กล่าวว่า การประเมินโครงการเป็นกระบวนการศึกษาค้นหาความจริง โดยอาศัยข้อมูลที่เหมาะสม และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการสรุปรายงานให้ผู้มีอำนาจหรือผู้บริหาร ตัดสินใจหาทางเลือกที่เหมาะสม

สตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) ให้ความหมายของการประเมินโครงการว่าเป็นกระบวนการของการของการพรรณนาได้มา ตลอดจนการเตรียมข้อมูล ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์เพื่อใช้ในการตัดสินใจและแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสม

การประเมิน เป็นกระบวนการในการตรวจสอบ หรือการพิจารณาตัดสินคุณลักษณะ สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือกิจกรรมใดๆ เพื่อกำหนดคุณค่า คุณภาพ ความถูกต้องเหมาะสมโดยอาศัยหลักเกณฑ์เป็นหลัก หรือกล่าวโดยสรุปได้ว่าการประเมิน คือการพิจารณาหรือกำหนดคุณค่าสิ่งต่างๆ ตามเกณฑ์หนึ่ง

การประเมินผลเป็นกระบวนการที่คล้ายคลึงกับการวิจัย แต่มีลักษณะสำคัญบางประการ ที่แตกต่างกันดังนี้

1. เป้าหมาย การประเมินมุ่งกำหนดคุณค่าเพื่อสรุปหรือตัดสินใจอันนำไปสู่การปฏิบัติการวิจัยมุ่งค้นหาความรู้ความจริงเพื่ออธิบายหรือคาดคะเนเกี่ยวกับปรากฏการณ์โดยจะได้ข้อสรุปหรือข้อยุติต่าง ๆ
2. จุดเริ่ม การประเมินเกิดจากความต้องการตรวจสอบ การวิจัยเกิดจากความอยากรู้อยากเห็น ความต้องการในการอธิบาย
3. หลักการ การประเมินยึดหลักการวิเคราะห์เป้าหมายโดยเน้นที่จุดมุ่งหมาย วิธีการ และผลที่ได้ แต่การวิจัยอาศัยความสัมพันธ์ของเหตุผลด้วยวิธีการทดลอง หรือการหาความสัมพันธ์
4. วิธีการ การประเมินใช้วิธีวิเคราะห์แบบ ส่วนการวิจัยใช้วิธีการควบคุมและการจัดการดำเนินการ
5. เกณฑ์การประเมิน ใช้ความสอดคล้องขยายผลที่คาดหวัง กับสิ่งที่ปรากฏขึ้นจริง แต่การวิจัยสนใจที่ความเที่ยงตรงภายในและภายนอก

จากการศึกษาความหมายของการประเมิน โครงการของนักประเมิน โครงการเหล่านี้ ผู้ประเมินสามารถสรุปได้ว่า

การประเมินโครงการ หมายถึง การเก็บรวบรวมข้อมูลทุกด้านเกี่ยวกับโครงการอย่างเป็นกระบวนการ นำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ด้วยค่าสถิติที่เชื่อถือได้ เพื่อใช้เป็นข้อเสนอแนะในการตัดสินใจสำหรับการบริหารโครงการ ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ

### วัตถุประสงค์ของการประเมินโครงการ

วัตถุประสงค์สำคัญของการประเมินโครงการ (กรมสามัญศึกษา, ม.ป.ป, 176) คือ เพื่อช่วยปรับปรุงการบริหารงาน หรือโครงการตลอดจนการดำเนินงานต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด และเพื่อช่วยให้ผู้บริหารหรือผู้รับผิดชอบโครงการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการหรืองานที่รับผิดชอบอย่างถูกต้องมีประสิทธิภาพสูงสุด (Anderson S.B. and Ball; อ้างถึงใน รัตนะ บัวสนธ์, 2540, 18-21) ได้สรุปวัตถุประสงค์ของการประเมิน โครงการไว้ว่า

1. เพื่อช่วยในการตัดสินใจนำโครงการไปใช้ซึ่งได้แก่ การประเมินว่าโครงการที่ได้จัดทำขึ้นมีความจำเป็นมากน้อยเพียงใด หรือมีความเหมาะสมผลหรือไม่ มีความเป็นไปได้ หรือคุ้มค่ากับเงินทุน ค่าใช้จ่ายเพียงใด โครงการเป็นที่ต้องการสำหรับกลุ่มเป้าหมาย หรือจะได้รับการสนับสนุนเพียงใด ข้อมูลจากการประเมินจะช่วยในการนำมาประมวลผลสรุปตัดสินใจ สำหรับการบริหารหรือแหล่งทุนที่จะตัดสินใจ อนุมัติการนำโครงการดังกล่าวไปดำเนินการต่อไป

2. เพื่อช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินโครงการโดยต่อเนื่องหรือขยายโครงการ และการรับรองโครงการ ซึ่งได้แก่ การประเมินภายหลังจากโครงการได้ดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้ว เป็นการประเมินเพื่อจะรู้ว่าโครงการดังกล่าวยังมีความจำเป็นอยู่หรือไม่ ผลจากการดำเนินโครงการ ได้รับผลตอบแทนคุ้มค่าเพียงใด และโครงการที่ดำเนินการไปนั้นก่อให้เกิดผลข้างเคียงทั้งในทางบวก และทางลบหรือไม่

3. เพื่อช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการปรับปรุงโครงการ ซึ่งเป็นการประเมินโครงการเมื่อโครงการได้มีการดำเนินโครงการไปได้ระยะหนึ่ง หรือเป็นการประเมินในช่วงการดำเนินโครงการ ทั้งนี้จะประเมินเพื่อจะปรับปรุงส่วนต่างๆ ของโครงการ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของโครงการ เนื้อหา วิธีเนิการ สภาวะแวดล้อมของโครงการ

4. เพื่อที่จะได้รับข้อเท็จจริง เกี่ยวกับการให้ความสนับสนุนโครงการจากแหล่งต่างๆ ซึ่งได้แก่ การสนับสนุนของสาธารณชน การเมือง แหล่งเงินทุน รวมทั้งนักวิชาชีพอื่นๆ โดยต้องการรู้ว่าแหล่งใดบ้างให้การสนับสนุนอย่างแท้จริง

5. เพื่อที่จะได้รับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการขัดขวางต่อต้านโครงการ โดยการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อพิจารณาว่าแหล่งใดบ้างที่ขัดขวางโครงการ เพื่อหาทางแก้ไขปรับปรุงให้โครงการดำเนินไปได้โดยสะดวกต่อไป

6. เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจกระบวนการพื้นฐานด้านต่างๆ ซึ่งหมายถึงการได้รับความรู้ ความเข้าใจในพื้นฐานด้านอื่นที่นอกเหนือจากความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการที่ทำการประเมิน แต่มีผลต่อโครงการ ได้แก่ พื้นฐานด้านการศึกษา ด้านจิตวิทยา ด้านสังคมวิทยา และด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น

รัตนะ บัวสนธิ์ (2540) ได้สรุปแนวคิดของวัตถุประสงค์การประเมินโครงการไว้ว่า แม้แนวคิดในการประเมินโครงการของบุคคลต่าง ๆ จะต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาแล้วอาจสรุปวัตถุประสงค์ของการประเมินผลโครงการเป็น 3 ประการ คือ

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับความเป็นไปได้ของโครงการเพื่อนำไปดำเนินการ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเพื่อการตัดสินใจก่อนการใช้โครงการ
2. เพื่อรวบรวมข้อมูลช่วยในการตัดสินใจ ปรับปรุงส่วนต่างๆ โครงการ เมื่อมีการนำโครงการไปใช้หรืออยู่ในระหว่างการดำเนินโครงการ
3. เพื่อรวบรวมข้อมูลช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการขยายโครงการ ให้มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องต่อไปหรือล้มเลิกโครงการ

นอกจากนี้ กรมสามัญศึกษา (ม.ป.ป., 176-177) ได้ระบุถึงลักษณะของการประเมินโครงการไว้ดังนี้

1. การประเมินโครงการ มีวัตถุประสงค์มากกว่าการตรวจสอบการบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายของโครงการ แต่ยังคงครอบคลุมไปถึงการตรวจสอบผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจด้วย
2. การประเมินโครงการมิได้จำกัดอยู่เพียงแต่การตรวจสอบผลสุดท้ายที่เกิดขึ้นเมื่อดำเนินงาน โครงการเสร็จสิ้นเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการประเมินความเหมาะสม และความพร้อมของการจัดทำโครงการก่อนที่จะเริ่มดำเนินการ ตลอดจนการประเมินความก้าวหน้าในระหว่างที่มีการดำเนินงานโครงการอีกด้วย
3. การประเมินโครงการ เป็นกระบวนการที่สนใจหาคำตอบต่างๆ ซึ่งเป็นข้อมูลเฉพาะโครงการใดโครงการหนึ่ง ไม่ได้สนใจเรื่องการค้นหาทฤษฎี หรือหลักการเพื่อนำไปใช้ในการสรุปอ้างอิงต่อไป หากแต่เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์เฉพาะโครงการนั้นๆ
4. การประเมินโครงการ เป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารโครงการที่ช่วยให้ได้ข้อมูลสารสนเทศย้อนกลับ เพื่อการตัดสินใจในการปรับปรุงพัฒนางานโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายของโครงการ
5. การประเมินโครงการ เป็นความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงานโครงการในลักษณะของการประเมินตนเอง

#### ความสำคัญของการประเมินโครงการ

การบริหารโครงการไม่ว่าจะเป็นโครงการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง หรือโครงการทางการศึกษาก็ตาม สุเทพ ใต้ต่อผล (2543) กล่าวว่าไว้ว่าโครงการจะบังเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดจำเป็นต้องอาศัยการประเมินผลโครงการที่เป็นระบบ กล่าวคือผลจาก

การประเมินโครงการจะทำให้ผู้บริหารโครงการได้ทราบจุดเด่นจุดด้อยของโครงการเพื่อที่จะได้ดำเนินการส่งเสริมจุดเด่นและแก้ไขปัญหาในจุดด้อยของโครงการได้อย่างทันทั่วทั้งที่ในฐานะของผู้บริหารซึ่งรับผิดชอบโครงการ เมื่อได้ดำเนินโครงการไปแล้วย่อมทราบว่าโครงการนั้นบรรลุเป้าหมายหรือไม่เพียงใดคุ้มกับทุนหรือแรงงานที่ลงทุนไปหรือไม่ คำตอบของคำถามเหล่านี้จะได้จากการประเมินผลโครงการ ผลการประเมินผลโครงการที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ จะต้องเป็นผลมาจากการประเมินโครงการที่ดำเนินการอย่างมีจุดหมายที่ชัดเจน ดำเนินการประเมินอย่างเป็นระบบ และมีความเป็นปรนัย โดยสรุปการประเมินผลโครงการมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อใช้ผลประเมินโครงการในการปรับปรุงการบริหารโครงการให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

วีระพล สุวรรณันท์ (2531) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการประเมินโครงการโดยสรุปสาระสำคัญเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

1. ช่วยชี้ให้เห็นว่าโครงการนั้นจำเป็นหรือไม่ มีความเป็นไปได้เพียงไร เพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจว่าควรอนุมัติให้ทำโครงการนั้นหรือไม่
2. ช่วยให้เห็นว่าปัจจัยต่างๆ ที่จะใช้ในการดำเนินโครงการมีความพร้อมและเหมาะสมเพียงไร เพื่อนำผลไปใช้ปรับปรุงสิ่งที่ยังบกพร่องก่อนที่จะเริ่มโครงการ
3. ทำให้ทราบข้อบกพร่องในการดำเนินงานแต่ละขั้นตอนช่วยในการตัดสินใจปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงส่วนที่ยังบกพร่องอยู่ในช่วงที่โครงการกำลังดำเนินการ
4. ทำให้ทราบว่าโครงการนั้นบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ เพื่อใช้ในการตัดสินใจว่าควรเลิกโครงการหรือดำเนินการโครงการนั้นอีกต่อไป
5. ช่วยกระตุ้นให้มีการเร่งรัดปรับปรุงวิธีดำเนินงาน
6. ช่วยควบคุมการดำเนินงานให้มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ เป็นการลดความสูญเปล่าในการใช้ทรัพยากร
7. เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดวิธีดำเนินงานในครั้งต่อไป

สตีล (Steele, 1973; อ้างถึงใน ภูมิศรี จันทรดา, 2535) กล่าวว่า การประเมินโครงการมีลักษณะที่สำคัญ 7 ประการ คือ

1. การประเมินโครงการเป็นกระบวนการมากกว่าเป็นแต่เพียงวิธีการ เนื่องจากการพิจารณาว่าการประเมินโครงการเป็นแต่เพียงวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งนับว่าแคบเกินไป เพราะโครงการในปัจจุบันมีลักษณะและขอบเขตที่กว้างมาก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาว่าการประเมินโครงการเป็นกระบวนการใน 2 ลักษณะ คือ

1.1 ในฐานะที่เป็นกระบวนการตัดสินเกี่ยวกับโครง โดยใช้เกณฑ์หรือมาตรฐาน เพื่อเปรียบเทียบ ตลอดจนการบรรยายผลที่เกิดจากการทำโครงการ ซึ่งเน้นในเรื่องการตัดสินและหาข้อสรุปเกี่ยวกับผลของโครงการเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจการดำเนินงานในอนาคต

1.2 ในฐานะที่เป็นกระบวนการของการใช้ข้อมูลประกอบการเปรียบเทียบหาแนวทางเลือกปฏิบัติที่เหมาะสมเน้นในเรื่องการแสวงหาแนวทางเลือกและการใช้การประเมินเพื่อช่วยในการเลือกแนวทางเหล่านั้น

2. การประเมินโครงการมีความหมายและขอบเขตกว้างไปกว่าการตรวจสอบการบรรลุจุดมุ่งหมายของโครงการในอดีตที่ผ่านมาการประเมินโครงการมักจะมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญอยู่ที่การตรวจสอบว่าโครงการนั้นได้บรรลุตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด แต่ในปัจจุบันได้มีการขยายแนวคิดของการประเมินโครงการออกไป มีไม่เพียงแต่จุดมุ่งหมายเท่านั้น แต่ยังต้องมีการประเมินผลกระทบที่เกิดจากโครงการไม่ว่าจะได้ตั้งใจหรือคาดหวังล่วงหน้าไว้หรือไม่ก็ตาม

3. การประเมินโครงการมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงการประเมินผลที่เกิดจากโครงการ ความเข้าใจเรื่องการประเมินในสมัยก่อนนั้นเข้าใจว่าการประเมินคือการตรวจสอบ ผลขั้นสุดท้ายเมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้ว ซึ่งเราเรียก การประเมินผลสรุป (Summative Evaluation) แต่ปัจจุบันได้ยอมรับว่าการประเมินผลย่อยหรือการประเมินเป็นระยะ (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินระหว่างดำเนินโครงการมีบทบาทสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการประเมินสรุปผล ดังนั้นความหมายของการประเมินโครงการในปัจจุบันจึงครอบคลุมทั้งการประเมินย่อยและการประเมินผลสรุป ทั้งนี้เพื่อการหาข้อมูลจริง ๆ มาพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานของโครงการให้ดีขึ้นตลอดจนการหาข้อบกพร่องว่าจะต้องแก้ไขเรื่องปัจจัยวิธีดำเนินการอย่างไร จึงจะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและเมื่อโครงการได้สิ้นสุดลงแล้วก็จำเป็นต้องมีการประเมินเพื่อหาข้อมูลมาใช้ในการประกอบการตัดสินใจว่าจะทำอย่างไรต่อไปเกี่ยวกับโครงการในอนาคตเหล่านี้เป็นต้น

4. การประเมินโครงการมีขอบเขตกว้างขวางกว่าการประเมินผลการเรียน การสอนในช่วงแรกๆ ราวปี ค.ศ. 1950 นั้น การประเมินโครงการกับการประเมินผลการเรียนการสอน ความหมายไม่แตกต่างกัน แต่ในปัจจุบันแนวความคิดดังกล่าวได้มีผู้อธิบายได้แจ่มชัดและให้ความเห็นว่าไม่ใช่เรื่องเดียวกันกล่าวคือการประเมินผลการเรียนการสอนเป็นวิธีการของการประเมินที่เน้นในวิชาใดวิชาหนึ่งหรือกิจกรรมโครงการใดโครงการหนึ่งโดยเฉพาะ มักเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของตัวบุคคลในเรื่องความรู้ ทักษะและทัศนคติ แต่การประเมินโครงการเป็นเรื่องกับการประเมินองค์ประกอบต่างๆ ของการเรียนการสอนที่ดำเนินมาจนจบโครงการ และเน้นเรื่องผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลและองค์ประกอบอื่นๆ ดังนั้นการประเมินผลการเรียนการสอนจึงเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินโครงการ



5. การประเมินโครงการแตกต่างจากการทำวิจัย การประเมินผลและการวิจัยโครงการใหม่พยายามสร้างทฤษฎีและกฎเกณฑ์ต่างๆ และข้อสรุปที่ได้จะใช้ในสถานการณ์ทั่วๆ ไป

การวิจัยโครงการ (Program Research) มีจุดมุ่งหมายเพื่อการค้นหาความรู้ใหม่พยายามสร้างทฤษฎีและกฎเกณฑ์ต่างๆ และข้อสรุปที่ได้จะใช้ในสถานการณ์ทั่วๆ ไป

การวิจัยประเมินผล (Evaluation Research) เป็นสาขาหนึ่งของการวิจัยที่สนใจเฉพาะการประเมินคุณค่า กล่าวคือ เป็นกระบวนการของการระบุคุณค่าของโครงการหรือการเปรียบเทียบคุณค่าของโครงการตั้งแต่ 2 โครงการขึ้นไป หรือสนใจว่าโครงการนั้นได้ให้สิ่งที่มีคุณค่าตามที่ได้ระบุไว้ในความต้องการหรือความคาดหวังหรือไม่ ซึ่งสรุปผลที่ได้สามารถนำไปใช้อ้างอิงเป็นกฎเกณฑ์ได้

การประเมินโครงการ (Program Evaluation) เป็นกระบวนการที่สนใจในการหาคำตอบเฉพาะโครงการใดโครงการหนึ่ง ไม่ได้มุ่งในเรื่องการค้นหาทฤษฎีหรือหลักเกณฑ์เพื่อหาข้อสรุปอ้างอิงแต่เป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อการใช้ประโยชน์เฉพาะโครงการนั้น

6. การประเมินโครงการ เป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารงาน การประเมินโครงการมีบทบาทและสำคัญอย่างมากในการจัดและบริหารโครงการต่างๆ และยังถ้าผู้ปฏิบัติงานมีความเข้าใจในบทบาทของการประเมินมากเท่าใดก็ยิ่งดีขึ้นเท่านั้น เพราะประโยชน์ที่ได้รับจากการประเมินโครงการมีหลายประการ เช่น ช่วยในการให้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติ ช่วยในการปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ช่วยในการให้ข้อมูลที่จะใช้ในการประกอบการตัดสินใจว่าจะดำเนินการเกี่ยวกับโครงการต่อไปอย่างไร อย่งไรก็ดีการที่จะได้รับประโยชน์จากการประเมินโครงการมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับตัวผู้ประเมินโครงการที่จะต้องการมีการบริหารและจัดการที่ฉลาดรอบรู้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวิธีการ งบประมาณ ระยะเวลา หรือบุคคลที่จะร่วมทำหน้าที่ประเมินเหล่านี้เป็นต้น กล่าวโดยสรุป การประเมินโครงการเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการบริหารงานให้เจริญก้าวหน้า

7. การประเมินโครงการเป็นกิจกรรมที่ยึดถือบุคคลเป็นศูนย์กลาง แนวโน้มของการประเมินโครงการในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือการประเมินโครงการ เป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลที่ได้ปฏิบัติงานโครงการเหล่านั้นมากยิ่งขึ้น โดยมองเห็นว่าการประเมินเป็นปัจจัยนำไปสู่การตัดสินใจนั้นจำเป็นจะต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือแม้แต่การประเมินเพื่อการปรับปรุงโครงการบุคคลที่ทำหน้าที่ประเมินคือผู้ที่รับผิดชอบและปฏิบัติงานเหล่านั้นเอง นอกจากนี้การประเมินเพื่อตัดสินใจโครงการจำเป็นจะต้องมีการสร้างเกณฑ์การประเมินนั้นผู้กำหนดเกณฑ์คือ บุคคลต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ

สรุปได้ว่า บทบาทในการประเมินโครงการในปัจจุบันจะเน้นความรับผิดชอบของกระผู้ปฏิบัติงานโครงการ นักประเมินที่เป็นบุคคลภายนอกจึงอยู่ในฐานะของที่ปรึกษาการประเมินโครงการเท่านั้น

### ประเภทของการประเมินโครงการ

การประเมินโครงการ ได้มีผู้พยายามจัดกลุ่มลักษณะของการประเมินโครงการและได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้แตกต่างกันไป ทั้งนี้แล้วแต่ปัจจัยที่จะยึดเป็นหลักในการประเมิน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2543, 15-19) ได้แยกประเภทของการประเมินโครงการตามเกณฑ์ ดังนี้

#### 1. โดยเกณฑ์ตามลักษณะเวลาของการบริหารโครงการ ได้แบ่งการประเมินเป็น 3 ระยะ คือ

1.1 การประเมินก่อนเริ่มโครงการ (Pre-Evaluation) เป็นการประเมินที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตัดสินใจเลือกโครงการตรวจสอบความเหมาะสม ความสมเหตุสมผลของการวางแผนดำเนินโครงการ ความเป็นไปได้ของโครงการในการนำโครงการไปปฏิบัติ คุณภาพของโครงการรวมทั้งตรวจสอบโอกาสที่โครงการนั้นจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย การประเมินก่อนเริ่มโครงการมีความเชื่อบนพื้นฐานที่ว่า ถ้าตัวโครงการนั้นได้รับการประเมินว่ามีความเหมาะสม สมเหตุสมผล มีความจำเป็น คุณภาพดี มีความเป็นไปได้โอกาสที่โครงการจะประสบความสำเร็จก็ย่อมสูง เสมือนว่าโครงการนั้นได้บรรลุผลสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง

1.2 การประเมินขณะดำเนินโครงการ (Midterm Evaluation) จัดเป็นการประเมินกระบวนการปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ ของโครงการ โดยมีเป้าหมายเพื่อตรวจสอบการดำเนินงานตามแผน ตลอดจนความก้าวหน้าปัญหา อุปสรรคต่างๆ หรือกล่าวได้ว่าเป็นการประเมินความก้าวหน้าของโครงการนั่นเอง

1.3 การประเมินหลังการสิ้นสุดโครงการ (Final Evaluation) จัดเป็นการประเมินผลสรุปซึ่งกระทำในระยะสิ้นสุดโครงการ โดยมักให้ความสนใจผลิตผลที่ได้รับ และผลกระทบของโครงการ

#### 2. โดยเกณฑ์ของลักษณะการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการได้แบ่งการประเมินผลโครงการออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 การประเมินความก้าวหน้าของโครงการ หรือการประเมินโครงการเพื่อการปรับปรุงโครงการ การประเมินประเภทนี้จะต้องจัดทำขณะที่โครงการดำเนินอยู่ซึ่งตรงกับประเมินผลโครงการขณะดำเนินการนั่นเอง เป็นการประเมินตามกิจกรรมของโครงการที่อาจจัดไว้ในรูปของแผนภูมิ Gantt s Chart หรือ PERT หรือ C.P.M

2.2 การประเมินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ เพื่อตรวจสอบว่าโครงการประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ ผลการประเมินจะเป็นประโยชน์ต่อการ

ตัดสินใจว่าควรยุติโครงการ หรือดำเนินโครงการต่อไปโดยไม่ต้องปรับขยาย ต้องปรับขยาย บางส่วนก่อนดำเนินการต่อไป หรือควรไปรวมกับงานประจำอย่างอื่น คือ แปรเปลี่ยนสภาพจาก โครงการเป็นส่วนหนึ่งของงานประจำ การตัดสินใจเกี่ยวกับสภาพของโครงการดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลซึ่งเป็นผลจากการประเมินโครงการแบบรวมสรุปสำหรับภาระหน้าที่ของการประเมิน รวมสรุปก็เช่นเดียวกันกับการประเมินผลโครงการหลังการดำเนินงานดังกล่าวมาแล้ว

### 3. โดยเกณฑ์ของสิ่งที่ถูกประเมินสามารถจำแนกการประเมินโครงการออกเป็น 4 ประเภท

3.1 การประเมินสภาพแวดล้อม (Context Evaluation) ของโครงการซึ่งเป็นการประเมิน เกี่ยวกับนโยบาย แรงกดดันทางเศรษฐกิจและสังคม ความต้องการของบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กับโครงการ

3.2 การประเมินปัจจัยเริ่มต้น (Input Evaluation) เทียบเคียงได้กับการประเมินก่อน เริ่มโครงการ คือ เป็นการประเมินเพื่อมุ่งเน้นว่ามีปัจจัยพร้อมมูลที่จะดำเนินการหรือไม่

3.3 การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เช่นเดียวกับการประเมินผล โครงการขณะดำเนินงานหรือการประเมินผลโครงการในเชิงความก้าวหน้าของโครงการหรือการ ประเมินผลเพื่อปรับปรุงโครงการ

3.4 การประเมินผลผลิตหรือผลงาน (Product Evaluation) เป็นการประเมินผลโครงการ หลังการดำเนินงานสิ้นสุดแล้ว ซึ่งประกอบด้วยการประเมินผลลัพธ์ (Output Evaluation) โดย พิจารณาจากประมาณคุณภาพของผลผลิต เปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของแผนงานหรือโครงการ

### รูปแบบการประเมินโครงการ

รูปแบบการประเมินโครงการ มีนักประเมินผลโครงการได้นำเสนอไว้อย่างหลากหลาย ในที่นี้จะเสนอไว้เพียงรูปแบบการประเมินที่ใช้ในการประเมินจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ของโรงเรียนวัดท่าพญา อำเภอปากพนัง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช เขต 3 เท่านั้น คือ รูปแบบการประเมินของ เคิร์ก แพตทริก (รัตนะ บัวสนธ์, 2540).

โดนัลด์ แอล เคิร์กแพตทริก (Donald L.Kirkpatrick) แห่งมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน สหรัฐอเมริกา เสนอว่าควรมีการประเมินประสิทธิผลของการอบรม 4 ลักษณะคือ

1. ประเมินปฏิกิริยาตอบสนอง (Reaction Evaluation) เป็นการตรวจสอบความรู้สึก หรือความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรม

2. ประเมินการเรียนรู้ (Learning Evaluation) เป็นการตรวจสอบผลการเรียน โดย ตรวจสอบให้ครอบคลุม ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ

3. ประเมินพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปหลังการอบรม (Behavior Evaluation) เป็นการตรวจสอบ ว่าผู้ผ่านการอบรมได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปตามความคาดหวังของโครงการหรือไม่

4. ประเมินผลลัพธ์ที่เกิดต่อองค์กร (Results Evaluation) เป็นการตรวจสอบว่าผลจากการอบรมได้เกิดผลดีต่อองค์กรหรือเกิดผลกระทบต่อองค์กรในลักษณะใดบ้าง คุณภาพขององค์กรดีขึ้นหรือมีคุณภาพมากขึ้นหรือไม่

ซึ่งแต่ละรายการมีรายละเอียดดังนี้

**1. ประเมินปฏิกิริยาตอบสนอง** การประเมินขั้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้รู้ว่าผู้ที่จะเข้ารับการฝึกอบรมนั้น มีความรู้สึกอย่างไรต่อการฝึกอบรม เช่น ผู้เข้ารับการอบรมพอใจหรือไม่ต่อสิ่งที่ได้รับจากการฝึกอบรม และมากน้อยเพียงใด การประเมินปฏิกิริยาตอบสนองนั้น ต้องการได้รับข้อมูลที่เป็นปฏิกิริยาตอบสนองของผู้เข้ารับการฝึกอบรม ที่มีความหมายและความเป็นจริง เพราะข้อมูลเหล่านี้จะเป็นตัวบ่งชี้ประสิทธิผลของการฝึกอบรมลำดับแรก เคิร์ก แพตทริก กล่าวว่า มีอยู่บ่อยครั้งที่ผู้บริหารตัดสินใจให้ล้มเลิกโครงการไป หรือไม่ก็ตัดสินใจให้ดำเนินการฝึกอบรมต่อไป โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากปฏิกิริยาตอบสนองเป็นพื้นฐาน

วิธีการที่จะช่วยให้ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับปฏิกิริยาตอบสนอง ที่มีความหมายและตรงตามความจริงจากผู้เข้ารับการฝึกอบรม ได้แก่

1. กำหนดให้แน่นอนลงไปว่าต้องการได้รับข้อมูลอะไร เช่น ปฏิกิริยาตอบสนองเนื้อหาหลักสูตร วิธีการฝึกอบรม วิทยากร สถานที่ฝึกอบรม ระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกอบรม และบรรยากาศการฝึกอบรม ฯลฯ

2. ออกแบบเครื่องมือ หรือแบบสอบถามที่จะใช้เก็บข้อมูล

3. ข้อคำถามที่ใช้ ควรเป็นชนิดที่เมื่อได้รับข้อมูลหรือคำตอบแล้วสามารถนำมาดัดแปลงเป็นตัวเลขแจกแจงความถี่ และวิเคราะห์ในเชิงปริมาณได้

4. กระตุ้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ได้เขียนแสดงความคิดเห็นข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในข้อคำถามต่างๆ

5. เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมแสดงปฏิกิริยาตอบสนอง ผ่านแบบสอบถามตามความเป็นจริง จึงไม่ควรให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเขียนชื่อตนเองลงในแบบสอบถาม

อนึ่งในการแจกแบบสอบถามเพื่อประเมินปฏิกิริยาตอบสนองนี้ ผู้ประเมินต้องแน่ใจว่าได้ให้เวลากับผู้เข้ารับการฝึกอบรมอย่างเพียงพอเพื่อที่จะให้คำตอบครบทุกข้อ ควรอธิบายก่อนที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะออกจากห้องเมื่อสิ้นสุดโปรแกรมการอบรม ฟังหลีกเลี่ยงการปล่อยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมนำแบบสอบถามคิดตัวออกไปและส่งคืนมาในภายหลัง

**2. ประเมินการเรียนรู้** การประเมินผลในขั้นนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะให้รู้ว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้รับความรู้ และทักษะอะไรบ้าง และมีเจตคติอะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งนี้เพราะความรู้ ทักษะ เจตคติ ล้วนเป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมการทำงานของผู้เข้ารับการฝึกอบรมในโอกาสต่อไป เคิร์ก แพตทริก ได้ให้ข้อเสนอแนะสำหรับการประเมินการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. ต้องการวัดความรู้ ทักษะ และเจตคติของผู้เข้ารับการฝึกอบรมทั้งก่อนและหลังการฝึกอบรม

2. วิเคราะห์ทั้งคะแนนรายข้อและคะแนนรวมโดยเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังการฝึกอบรม

3. ถ้าเป็นไปได้ควรใช้กลุ่มควบคุม ซึ่งเป็นกลุ่มของผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกอบรม แล้วเปรียบเทียบคะแนนความรู้ ทักษะ และเจตคติ ของกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองซึ่งเป็นกลุ่มของผู้เข้ารับการฝึกอบรมว่าแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

สำหรับเครื่องมือที่ใช้วัดความรู้ ทักษะ และเจตคติ มี 2 แบบคือ

1. ใช้แบบสอบวัดความรู้ ทักษะ และเจตคติที่เป็นแบบวัดมาตรฐาน

2. สร้างแบบสอบขึ้นใช้เอง แบบสอบวัดความรู้ ทักษะ และเจตคติที่สร้างขึ้นเองนี้

อาจจะใช้รูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง หรือทุกอย่าง ต่อไปนี้ก็ได้ เช่น

- แบบ “ถูก” หรือ “ผิด”

- แบบ “เห็นด้วย” หรือ “ไม่เห็นด้วย” ซึ่งอาจเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 4 หรือ 5

หรือ 6 สเกลก็ได้

- แบบเลือกคำตอบที่เห็นว่าถูกต้องที่สุด

- แบบเติมคำ / ข้อความลงในช่องว่าง

3. การประเมินพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปหลังการอบรม การประเมินผลในขั้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรม ได้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการทำงานไปในทิศทางที่พึงประสงค์หรือไม่

การประเมินในขั้นนี้นับว่ายาก และใช้เวลามากกว่าการประเมินผลในสองขั้นแรก เพราะจะต้องออกไปติดตามประเมินผลในสถานที่ทำงานจริงๆ ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมซึ่งจะมีคำถามอยู่หลายข้อ ที่ผู้ประเมินต้องตอบให้ได้เสียก่อน เช่น

- ควรจะออกไปประเมินผลเมื่อไร

- จะเก็บข้อมูลจากใครจึงจะเชื่อถือได้มากที่สุด

เคิร์ก แพตทริก เห็นว่าการประเมินผลในขั้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงานตามข้อเสนอที่กล่าวมานั้นจะนำไปใช้จริงๆ ต้องใช้เวลา และอาศัยความชำนาญของผู้ประเมินผลเป็นอย่างมากเขาจึงได้เสนอให้ทำโปรแกรมการฝึกอบรมขนาดใหญ่ และโปรแกรมที่จำเป็นต้องจัดหลายๆ ครั้งต่อไปในอนาคตเท่านั้น ส่วนโปรแกรมการฝึกอบรมต่างๆ ไปอาจใช้วิธีการง่ายๆ ดังนี้

- กำหนดว่ามีพฤติกรรมการทำงานอะไรบ้าง ที่คาดหวังจะให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
- เตรียมคำถามที่จะใช้สำหรับการสัมภาษณ์
- ทำการสัมภาษณ์บุคคลหลายๆ กลุ่มภายหลังการฝึกอบรมสักกระยะหนึ่ง เพื่อให้รู้ว่าพฤติกรรมที่คาดหวังเอาไว้เหล่านั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงจริงๆ หรือไม่
- ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ควรจะได้นำมาทำการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณและวิเคราะห์เนื้อหา

อนึ่งถ้าเป็นการสัมภาษณ์ผู้ได้บังคับบัญชาของผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะต้องแน่ใจว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะไม่มิตพิผลต่อการตอบหรือสัมภาษณ์ของผู้ได้บังคับบัญชา

**4. การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดต่อองค์กร** การประเมินในขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะให้รู้ว่าการฝึกอบรมได้ก่อให้เกิดผลดีต่อหน่วยงานอย่างไรบ้าง เป็นการประเมินผลที่ต้องการจะให้เกิดขึ้นกับหน่วยงาน เช่น การลดค่าใช้จ่าย การปรับปรุงประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน การเพิ่มปริมาณการขายและการผลิต อัตราการลาออกลดลง เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นการประเมินผลที่ยากที่สุด เพราะในความเป็นจริงนั้น มีตัวแปรอื่นๆอีกมากมาย นอกเหนือจากการฝึกอบรมที่มีผลกระทบต่อหน่วยงานและตัวแปรเหล่านั้นบางทีก็ยากต่อการควบคุม ฉะนั้นอะไรก็ตามที่เกิดขึ้นแก่หน่วยงานในทางที่ดีจึงสรุปได้ยากกว่าเป็นผลจากโปรแกรมการฝึกอบรม เคิร์กแพตทริก จึงได้ให้ข้อเสนอแนะในการประเมินผลในขั้นนี้ไว้ ดังนี้

1. ควรวัดสภาวะการณ์หรือเงื่อนไขต่างๆ ก่อนการฝึกอบรมเอาไว้แล้วนำไปเปรียบเทียบกับสภาวะการณ์ภายหลังการฝึกอบรม โดยใช้ข้อมูลที่สังเกตได้ หรือวัดได้
2. พยายามหาทางควบคุมตัวแปรอื่นๆ ซึ่งคาดว่าจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับหน่วยงาน วิธีหนึ่งที่จะทำได้คือ การใช้กลุ่มควบคุมหรือกลุ่มทดลอง

## การปฏิเสธและการยอมรับนวัตกรรม

### การปฏิเสธนวัตกรรม

ณรงค์ สมพงษ์ (2535) กล่าวว่าเมื่อมีผู้ค้นคิดหานวัตกรรมมาใช้ไม่ว่าในวงการใดก็ตาม มักจะได้รับการต่อต้านหรือ การปฏิเสธ ตัวอย่างเช่นการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ลัทธิการปกครอง หรือวิธีการสอนใหม่ ๆ เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการด้วยกันดังนี้

1. ความเคยชินกับวิธีการเดิมๆ เนื่องจากบุคคลมีความเคยชินกับวิธีการเดิมๆ ที่ตนเองเคยใช้และพึงพอใจในประสิทธิภาพของวิธีการนั้นๆ บุคคลผู้นั้นก็มักที่จะยืนยันในการใช้วิธีการนั้นๆ ต่อไปโดยยากที่จะเปลี่ยนแปลง

2. ความไม่แน่ใจในประสิทธิภาพของนวัตกรรม แม้บุคคลผู้นั้นจะทราบข่าวสารของนวัตกรรมนั้นๆ ในแง่ของประสิทธิภาพว่าสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดีก็ตาม การที่ตนเองมิได้เป็นผู้ทดลองใช้นวัตกรรมนั้นๆ ก็ย่อมทำให้ไม่แน่ใจว่านวัตกรรมนั้นๆ มีประสิทธิภาพจริงหรือไม่

3. ความรู้ของบุคคลก่อนนวัตกรรม เนื่องจากนวัตกรรมเป็นสิ่งที่โดยมากแล้วบุคคลส่วนมากมีความรู้ไม่เพียงพอแก่การที่จะเข้าใจในนวัตกรรมนั้นๆ ทำให้มีความรู้สึกท้อถอยที่จะเข้าใจในนวัตกรรมนั้นๆ ทำให้มีความรู้สึกท้อถอยที่จะแสวงหานวัตกรรมมาใช้ คอมพิวเตอร์ช่วยสอนเป็นตัวอย่างหนึ่งของนวัตกรรมที่นำเอาเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน ผู้ที่มีความรู้พื้นฐานทางคอมพิวเตอร์ไม่พอเพียงก็จะรู้สึกท้อถอยและปฏิเสธในการที่จะนำนวัตกรรมนี้มาใช้ในการเรียนการสอนในชั้นของตน

4. ข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ โดยทั่วไปแล้วนวัตกรรมมักจะต้องนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการพัฒนานวัตกรรม ดังนั้นค่าใช้จ่ายของนวัตกรรมจึงความีราคาแพง ในสภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไป จึงไม่สามารถที่จะรองรับต่อค่าใช้จ่ายของนวัตกรรมนั้นๆ แม้จะมองเห็นว่าจะช่วยให้การดำเนินการ โดยเฉพาะการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพสูงขึ้นจริง ดังนั้นจะเป็นได้ว่าปัญหาด้านงบประมาณเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการปฏิเสธนวัตกรรม หลายอย่างได้ให้ข้อคิดบ้างครั้งการยึดติดกับของเดิมทำให้การยอมรับนวัตกรรมเป็นไปได้ เพราะข้อจำกัดหลายอย่างที่จริงนวัตกรรมเป็นสิ่งที่คนสามารถเรียนรู้ได้ เพิ่มพูนความรู้ความสามารถให้เท่าทันโลกและเทคโนโลยี

#### 4.2 การยอมรับนวัตกรรม

ดังกล่าวมาแล้วว่าบุคคลจะปฏิเสธนวัตกรรมเนื่องด้วยสาเหตุหลัก 4 ประการ คือ ความเคยชินกับวิธีการเดิมๆ ความไม่แน่ใจในประสิทธิภาพของนวัตกรรมความรู้ของบุคคลว่านวัตกรรมและข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ ดังนั้นในการที่จะกระตุ้นให้บุคคลยอมรับนวัตกรรมนั้นๆ ต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้ง 4 ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เอเวอร์เรต เอ็ม โรเจอร์ (Everette M. Rogers; อ้างถึงใน ฌรงค์ สมพงษ์, 2530) กล่าวถึงกระบวนการยอมรับนวัตกรรมว่าแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นตื่นตัว (Awareness) ในขั้นนี้เป็นขั้นของการที่ผู้รับได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้นๆ
2. ขั้นสนใจ (Interest) เป็นขั้นที่ผู้รับนวัตกรรมเกิดความสนใจว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ได้หรือไม่ ก็จะเริ่มหาข้อมูล
3. ขั้นไตร่ตรอง (Evaluation) ผู้รับจะนำข้อมูลที่ได้อามาพิจารณาว่าจะสามารถนำมาใช้แก้ปัญหของตนได้จริงหรือไม่

4. ขั้นทดลอง (Trial) เมื่อพิจารณาไตร่ตรองแล้วมองเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะช่วยแก้ไขปัญหของตนได้ ผู้รับก็จะนำเอานวัตกรรมดังกล่าวมาทดลองใช้

5. ขั้นยอมรับ (Adoption) เมื่อทดลองใช้นวัตกรรมดังกล่าว แล้วหากได้ผลเป็นที่พอใจ นวัตกรรมดังกล่าวก็จะเป็นที่ยอมรับนำมาใช้เป็นการถาวรหรือจนกว่าจะเห็นว่าด้อยประสิทธิภาพ หากไม่เกิดประสิทธิภาพนวัตกรรมดังกล่าวก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลนั้นอีกต่อไป เมื่อพิจารณากระบวนการยอมรับนวัตกรรมของโรเจอร์แล้ว เปรียบเทียบกับสาเหตุหลัก 4 ประการของการปฏิเสธนวัตกรรมจะเห็นได้ว่าสาเหตุหลัก 3 ประการแรก คือ ความเคยชินกับวิธีการเดิมๆ ความไม่แน่ใจในประสิทธิภาพของนวัตกรรม และความรู้ของบุคคลต่อนวัตกรรม จะสอดคล้องกับกระบวนการยอมรับนวัตกรรม คือ จะทำอะไรจึงจะให้บุคคลนั้นๆ มีความรู้ในนวัตกรรม ซึ่งเป็นขั้นต้นตัว (Awareness) เกิดความสนใจ (Interest) ศึกษาหาข้อมูล นำเอาข้อมูลมาไตร่ตรอง (Evaluation) แล้วจึงนำไปทดลอง (Trail) ก่อนที่จะถึงขั้นสุดท้ายก็คือขั้นของการยอมรับ (Adoption) ในส่วนของปัญหาหลักข้อสุดท้ายก็คือข้อจำกัดทางด้านงบประมาณนั้น เป็นการสอนแบบร่วมมือประสานใจ ที่อาศัยกระบวนการเป็นองค์ประกอบหลัก เน้นการสอนแบบร่วมมือประสานใจ (Cooperative Learning) การสอนแบบมุ่งประสบการณ์ภาษา หรือการเรียนรู้แบบค้นพบก็คงจะแก้ไขปัญหาลักษณะข้อสุดท้ายได้ เมื่อจัดข้อปฏิเสธได้แล้วจึงเกิดการยอมรับเป็นขั้นเป็นตอนกระตุ้นให้มีการตื่นตัวสนใจ เผยแพร่การเรียนรู้ได้

การจัดการเรียนรู้โดยวิธีทางไกลผ่านดาวเทียมนับเป็นนวัตกรรมใหม่ของโรงเรียน ดังนั้นการปฏิเสธหรือยอมรับนวัตกรรมของครูย่อมส่งผลต่อการเรียนการสอนและคุณภาพนักเรียน

## ทฤษฎีการสื่อสาร

ศุภรศม์ ฐิติกุลเจริญ (2540) กล่าวถึงทฤษฎีการสื่อสาร ความสำคัญของทฤษฎีการสื่อสาร วัฒนาการของทฤษฎีการสื่อสาร และทฤษฎีการสื่อสารและการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. ทฤษฎีการสื่อสาร คือ การอธิบายการสื่อสารในด้านความหมาย กระบวนการ องค์ประกอบ วิธีการ บทบาทหน้าที่ ผล อิทธิพล การใช้ การควบคุม แนวคิดของศาสตร์ต่างๆ แนวโน้มอนาคต และปรากฏการณ์เกี่ยวกับการสื่อสาร แต่การอธิบายต้องมีการอ้างอิงอย่างมีเหตุผลที่ได้จากหลักฐาน เอกสาร หรือ ปากคำของมนุษย์

เราแปลคำนี้มาจากภาษาอังกฤษที่ว่า communication theory ซึ่งมีความหมายครอบคลุมกว้างขวาง รวมไปถึง theory of communication (ทฤษฎีของการสื่อสาร) theories in communication (ทฤษฎีในการสื่อสาร) theories for communication (ทฤษฎีเพื่อการสื่อสาร) และ theories about communication (ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร)



1.1 ทฤษฎีเพื่อการสื่อสาร เกิดขึ้นมานานก่อนที่จะมีการศึกษาในสาขาวิชานิเทศศาสตร์ เริ่มด้วยปรัชญาพุทธและปรัชญากรีก ที่ว่าด้วยการคิดและการพูด หลักวิธีการเผยแพร่ศรัทธาของศาสนาคริสต์ ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองต่างๆ ว่าด้วยเสรีภาพของการแสดงออกตั้งแต่ก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศส ทฤษฎีทางการแพทย์และสรีรวิทยาที่ว่าด้วยประสาทกับการรับสารและสมรรถภาพในการส่งสารของมนุษย์ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์และจิตบำบัดของฟรอยด์ รวมไปถึงหลักและทฤษฎีต่างๆ ว่าด้วยภาษา สังคม และวัฒนธรรม ล้วนแล้วแต่เป็นทฤษฎีของสาขาต่างๆ ที่ทำหน้าที่เป็นทฤษฎีแนวปฏิบัติ เพื่อการสื่อสารภายในบุคคล ระหว่างบุคคล การสื่อสารในกลุ่มหรือการสื่อสารในสังคมใหญ่ แม้แต่ภายในสาขานิเทศศาสตร์ ก่อนที่จะมีการสถาปนาเป็นสาขาการศึกษาในยุโรปและอเมริกาตอนต้นศตวรรษที่ 20 ความรู้ที่ได้มาจากการปฏิบัติงานวิชาชีพวารสารศาสตร์ ก็ยังมีบทบาทเป็นทฤษฎีหลักเพื่อการปฏิบัติเรื่อยมา จนกระทั่งกลายเป็นหลักสูตรระดับปริญญาตรีที่สหรัฐอเมริกาขยายไปเจริญเติบโตที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อังกฤษ และออสเตรเลีย ในช่วง 20 ปีก่อนศตวรรษที่ 21

การศึกษาทางด้านวารสารศาสตร์ที่แยกเป็นเอกเทศในระดับมหาวิทยาลัย เริ่มต้นเป็นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยมิสซูรี และมหาวิทยาลัยโคลัมเบียที่นิวยอร์ก จนในปัจจุบันมีวิทยาลัยหรือภาควิชาในสาขานิเทศศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาประมาณ 1,500 แห่ง ในประเทศไทย เกิดขึ้นแล้วประมาณ 50 แห่ง โดยเริ่มต้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แล้วขยายออกไปสู่สถาบันการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน

ในตอนต้นๆ การศึกษานิเทศศาสตร์จะมุ่งเน้นในด้านการใช้ทฤษฎีเพื่อการสื่อสารมาประยุกต์เป็นเทคนิควิธี และทักษะในการประกอบอาชีพทางการสื่อสารมวลชนในระบบการเมืองต่างๆ โดยเฉพาะแบบเสรีประชาธิปไตย และระบบตลาดเสรี บนพื้นฐานลัทธิทุนนิยม

โดยสรุปทฤษฎีเพื่อการสื่อสารก็คือ ทฤษฎีแนวปฏิบัติ (operational theory) หรือหลักวิชาทั้งมวลในการปฏิบัติงานด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะการสื่อสารมวลชนที่อาศัยหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และการสื่อสารธุรกิจที่มีการโฆษณา และการประชาสัมพันธ์ เป็นหลักสำคัญ

1.2 ทฤษฎีของการสื่อสาร (Theory of communication) หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มหาวิทยาลัยในสหรัฐได้พัฒนาการศึกษานิเทศศาสตร์ที่เน้นสอนการปฏิบัติงานทางวิชาชีพ (professional practice) ไปสู่การศึกษาวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีแนวปรัชญาวิทยาศาสตร์ โดยแรงผลักดันส่วนหนึ่งจากอิทธิพลทางปัญญา (intellectual influence) ของนักวิชาการที่อพยพมาจากยุโรป อาทิ ลูอิน และลาซาร์สเฟลด์

ทฤษฎีของการสื่อสารจึงเริ่มก่อตั้งขึ้น โดยค่อยๆ แยกจากทฤษฎีทางสังคมวิทยา จิตวิทยา และภาษา กลายมาเป็นศาสตร์ใหม่ในตัวของมันเองที่เรียกว่า การสื่อสารมวลชน (mass communication study) มุ่งวิจัยผลของสื่อมวลชนที่มีต่อการเมือง สังคม และวัฒนธรรม เราเรียกทฤษฎีแนวปรัชญาวิทยาศาสตร์ในระยะเริ่มแรกนี้ว่า ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน (Mass Communication Theory) ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากผลงานของวิลเบอร์ ชรามม์ เมลวิน เดอเฟอร์ และเดนิส แมคเคลว

แต่กลุ่มทฤษฎีระบบ (Systems Theories) ของวีเนอร์ แชนนอน และวีเวอร์ (Wiener – Shannon – Weaver) และในเชิงการสื่อสารของมนุษย์ (Human Communication) ของ เบอร์โล (Berlo) รวมทั้งในเชิงการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) ของ ไฮเดอร์ นิวคอมบ์ เฟสติเกอร์ และออสกู๊ด (Heider-Newcomb-Festiger-Osgood) ส่งผลให้การศึกษา ด้านสื่อสารมวลชนขยายตัวออกไปครอบคลุมอาณาบริเวณของการสื่อสาร (communication spheres) ที่กว้างขวางขึ้น

วิชาการสื่อสารมวลชนจึงได้ปรับปรุงตนเอง และขยายตัวจากความเป็นเพียง นิเทศศิลป์ (communication art) มาเป็นนิเทศศาสตร์ (Communication art and science หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า communication arts) สมบูรณ์ในสองทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 ทฤษฎีของการสื่อสาร มิได้จำกัดอยู่เฉพาะที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนเท่านั้น แต่จะครอบคลุมการสื่อสารทุกประเภทและในทุกบริบท (context) นับตั้งแต่การสื่อสารภายในบุคคล (intrapersonal communication) จนไปถึงการสื่อสารของโลก (global communication) สร้างเป็นองค์ความรู้ที่อธิบายการสื่อสารทั่วไป ในแง่ขององค์ประกอบ โครงสร้าง กระบวนการ บทบาทหน้าที่ จุดประสงค์ (purposes) ประสิทธิภาพ (effectiveness) ประสิทธิภาพ (efficiency) และค่าประสิทธิภาพ (cost-efficiency)

ทฤษฎีของการสื่อสารดังกล่าว อาจจำแนกแยกย่อยออกเป็นทฤษฎีต่างๆ ในการสื่อสาร (theories in communication) เมื่อองค์ความรู้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสื่อสารประเภทใดประเภทหนึ่ง โดยเฉพาะ เช่น ทฤษฎีต่างๆ ในการสื่อสารระหว่างบุคคล หรือในการสื่อสารมวลชน เป็นต้น

1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร (Theories about communication) ทฤษฎีแนวปฏิบัติ ในนิเทศศิลป์ และทฤษฎีแนวปรัชญาวิทยาศาสตร์ในนิเทศศาสตร์ ได้ร่วมกันสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ทฤษฎีการสื่อสารเป็นอย่างยิ่ง สามารถผลิตบัณฑิตออกไปทำงานในวิชาชีพ ปีละมากๆ เฉพาะในประเทศไทย ซึ่งมีนักศึกษาในสาขานี้รวมทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่าห้าหมื่นคน มีบัณฑิตที่จบออกไปปีละหลายพันคน ปัญหาที่บัณฑิตส่วนใหญ่ในประเทศต่างๆ ต้องเผชิญมีความคล้ายคลึงกัน คือไม่สามารถนำทฤษฎีไปใช้ปฏิบัติได้ในวงการวิชาชีพที่ส่วนมากยังมีลักษณะ อนุรักษ์นิยม (conservatism) อนุรักษ์นิยมในแง่ที่นักวิชาชีพส่วนใหญ่ยังมิได้ศึกษาเล่าเรียนมา

โดยตรง และในแง่ที่ยังจะต้องผูกพันกับผลประโยชน์ของธุรกิจที่เป็นเจ้าของสื่อหรือเป็นผู้อุปถัมภ์สื่อ โดยการให้โฆษณาหรือประชาสัมพันธ์

ช่องว่างระหว่างวิชาการและการปฏิบัติในวิชาชีพยังขยายวงกว้างออกไป การศึกษาวิจัยส่วนใหญ่ในมหาวิทยาลัยผลักดันให้ทฤษฎีโน้มเอียงไปในทางผลประโยชน์ของประชาชน และในทางการสร้างสรรค์ประชาสังคม (civil society) มากขึ้น ในขณะที่การปฏิบัติในวิชาชีพส่วนใหญ่ยังเน้นส่งเสริมธุรกิจและอุตสาหกรรมในระบบทุนนิยมเป็นเสมือนหนึ่งพาณิชย์ศิลป์อันเป็นกลไกของตลาดเสรีที่มีทุนเป็นปัจจัยหลัก

ช่องว่างที่กว้างใหญ่กลายเป็นความขัดแย้งของอุดมการณ์สองขั้ว (bipolarideology) และนี่เองที่เป็นจุดเริ่มต้นความเติบโตของทฤษฎีสื่อสารแนววิพากษ์

ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมือง เศรษฐกิจสังคม สังคมจิตวิทยา มานุษยวิทยา จริยศาสตร์ นิเวศวิทยา และสุนทรียศาสตร์ ได้ถูกนำมาเป็นหลักและแนวในการมองการสื่อสารมวลชนสร้างขึ้นเป็นกลุ่มทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวกับการสื่อสาร จัดว่าเป็นกลุ่มทฤษฎีที่พยายามอธิบายเชิงวิพากษ์ต่อการสื่อสารที่มีผลกระทบต่อชีวิตและสังคม

โดยสรุป ทฤษฎีการสื่อสารก็คือการอธิบายการสื่อสารในด้านความหมาย กระบวนการ องค์ประกอบ หลักการ วิธีการ บทบาทหน้าที่ ผล อิทธิพล การใช้ การควบคุม ปราบปรามการสื่อสารที่เกี่ยวกับการสื่อสาร สภาพปัญหา และแนวโน้มในอนาคต รวมทั้งการอธิบายแนวคิดของศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการสื่อสาร

เราอาจจำแนกทฤษฎีการสื่อสารออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ (1) ทฤษฎีการสื่อสารแนวปฏิบัติ ที่พัฒนามาจากทฤษฎีเพื่อการสื่อสาร (2) ทฤษฎีการสื่อสารแนวปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่พัฒนามาจากทฤษฎีของการสื่อสาร และ (3) ทฤษฎีการสื่อสารแนววิพากษ์ ที่พัฒนามาจากทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร

### ความสำคัญของทฤษฎีการสื่อสาร

ทฤษฎีการสื่อสาร โดยรวมจัดว่าเป็นแก่นหรือองค์ความรู้ในทางนิเทศศาสตร์ที่ใช้เป็นหลักในการศึกษาวิจัย และการปฏิบัติงานทางด้านนิเทศศาสตร์โดยตรง หรือโดยทางอ้อม โดยทางตรง อาทิ การสื่อสารมวลชน การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ โดยทางอ้อม อาทิ การสื่อสารภายในบุคคล (จิตวิทยา) การสื่อสารระหว่างบุคคล (จิตวิทยาและสังคมวิทยา) การสื่อสารภายในองค์กร (การบริหารองค์กร) การสื่อสารของประเทศ (รัฐศาสตร์)

เราอาจแยกแยะให้เห็นความสำคัญของทฤษฎีการสื่อสารแนวต่างๆ ได้ดังนี้

1. ทฤษฎีแนวปฏิบัติ (Operational theory) ใช้เป็นหลักในการบริหารและปฏิบัติงานสื่อสารทุกประเภทในสาขานิเทศศาสตร์ และสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาสร้างเป็นกลยุทธ์

เพื่อการเพิ่มประสิทธิผลและประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชน การสื่อสารพัฒนาการ การสื่อสารการเมืองหรือการสื่อสารธุรกิจ

ทฤษฎีการสื่อสารแนวปฏิบัติสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการศึกษา การพัฒนาอารมณ์ และจิตใจ รวมทั้งการพัฒนาพฤติกรรม อาทิ การใช้สื่อเพื่อการเรียนรู้ ความเพลิดเพลิน ความบันเทิงหรือจิตบำบัด นอกจากนี้ยังจะเป็นประโยชน์ต่อการสื่อสารเพื่อการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

วิชาต่างๆ ในหลักสูตรปริญญาตรี สาขานิเทศศาสตร์ จัดว่าเป็นการรวมทฤษฎีแนวปฏิบัติไว้ เพื่อสะดวกแก่การศึกษาทั้งในเชิงองค์รวมและเชิงแยกส่วนเชิงองค์รวมอยู่ในวิชาแกน บังคับร่วมเชิงแยกส่วนอยู่ในวิชาเอกบังคับสาขาต่างๆ อาทิ สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ ภาพยนตร์ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์

2. ทฤษฎีแนววิพากษ์ (Critical theory) ใช้เป็นหลักในการศึกษาวิจัย และวิพากษ์วิจารณ์ การสื่อสารภายในองค์กร การสื่อสารสาธารณะ การสื่อสารมวลชน การสื่อสารระหว่างประเทศ หรือการสื่อสารของโลก สามารถใช้เป็นพื้นฐานความคิดของการสร้างสมมติฐานในงานวิจัย และการแสวงหาแนวหรือประเด็นในการวิพากษ์วิจารณ์สื่อหรือการสื่อสารโดยนักวิชาการ หรือนักวิจารณ์สื่อ (media critics)

การศึกษาทฤษฎีแนววิพากษ์ ควรอยู่ในวิชาปีสูงของระดับปริญญาตรี หรือในวิชาส่วนใหญ่ของระดับปริญญาโท

3. ทฤษฎีแนวปรัชญาวิทยาศาสตร์ (Scientific-philosophical theory) ใช้เป็นหลักในการแสวงหา (searching) หรือพิสูจน์ (proving) ข้อเท็จจริง หรือสัจจะ ในเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อนำไปเป็นพื้นฐานหลักเพื่อการพัฒนาการบริหารหรือการปฏิบัติงานการสื่อสารทุกประเภท รวมทั้งใช้เป็นหลักในการปรับปรุงวิพากษ์วิจารณ์สื่อ หรือการสื่อสารให้มีคุณค่าในเชิงสร้างสรรค์ ปรัชญาในที่นี้ มิได้หมายถึงวิชาปรัชญาทั่วไป (general philosophy) แต่หมายถึงแนวคิดลึกซึ้งและกว้างขวางบนพื้นฐานการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ สามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างสมมติฐานของการวิจัย และการอ้างอิงในการศึกษาวิจัยทางนิเทศศาสตร์

ทฤษฎีการสื่อสารแนวปรัชญาวิทยาศาสตร์เปิดโอกาสให้เพิ่มขยายขอบเขตของนิเทศศาสตร์ออกไปทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ แนวดิ่ง ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าลึกซึ้งในความหมายปรัชญา วัตถุประสงค์บทบาทหน้าที่ สิทธิเสรีภาพ และความรับผิดชอบของการสื่อสารประเภทต่างๆ

แนวราบ ได้แก่ การศึกษาความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างนิเทศศาสตร์กับศาสตร์อื่นๆ อาทิ จิตวิทยา สังคมวิทยา สังคมศาสตร์แขนงต่างๆ รวมทั้งวิทยาศาสตร์กายภาพ วิทยาศาสตร์ชีวภาพ (Life sciences) ฟิสิกส์ (Earth sciences)

นอกจากนี้ ยังอาจนำไปสู่การปฏิรูปหรือการปฏิวัติวิชาการและวิชาชีพนิเทศศาสตร์ ให้มีคุณประโยชน์ยิ่งขึ้นต่อชีวิตและโลก ก่อให้เกิดความคุ้มค่าคุ้มทุนในการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารในประเทศต่างๆ และในโลกมนุษย์โดยรวม

ทฤษฎีไซเบอร์เนติกส์ของนอร์เบิร์ต วินเนอร์ และทฤษฎีสารเวลาของสมควร กวียะ (เสนอที่ประชุมราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2545) เป็นตัวอย่างของทฤษฎีแนวปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่ขยายขอบเขตของนิเทศศาสตร์ออกไปบูรณาการกับศาสตร์ทุกแขนงทั้งในทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์

ส่วนทฤษฎีปทัสถานซึ่งเริ่มต้นโดยวิลเบอร์ชราวม์แสดงให้เห็นถึงการศึกษาเจาะลึกลงไปในบทบาทหน้าที่หรือภารกิจของสื่อในบริบทของประเทศต่างๆ ที่มีปทัสถานทางการเมืองและเศรษฐกิจแตกต่างกัน ได้แก่ เสรีนิยม อำนาจนิยม เบ็ดเสร็จนิยม และทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม

โดยสรุป ทฤษฎีการสื่อสารทุกแนวและทุกระดับมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาทางนิเทศศาสตร์ที่จำเป็นต่อการทำงานและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร เช่นเดียวกับทฤษฎีในศาสตร์ทุกแขนง

ทฤษฎีการสื่อสารมีประโยชน์ต่อชีวิต องค์กร สังคม และโลก ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม การศึกษาหรือการทำงานที่ปราศจากหลักการหรือทฤษฎี ย่อมเปรียบเสมือนการเล่นเรือออกไปสู่จุดหมายปลายทางอีกฝั่งหนึ่งของมหาสมุทร โดยปราศจากความรู้ทางภูมิศาสตร์ อดุนิยม ดาราศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นอกจากจะขาดประสิทธิภาพ (คือเล่นเรือไปไม่ถึงจุดหมายปลายทาง) หรือขาดประสิทธิภาพ (คือเล่นเรือไปถึงช้ากว่ากำหนด) แล้วยังมีความเสี่ยงต่อความเสียหายที่สำคัญสองประการคือ ความเสียหายจากภัยอันตราย (เช่น เรือเกยหินโสโครกหรือเรือแตกเพราะพายุ) และความเสียหายจากการพลาดโอกาส (เช่น ท้องเรือว่าง ยังบรรทุกสินค้าบางประเภทได้อีก แต่ไม่รู้ไม่สนใจความต้องการ ของตลาด)

ในทางนิเทศศาสตร์ ความเสียหายจากภัยอันตราย (risk cost) เห็นได้ชัดจากการสื่อสาร โดยไม่รู้กฎหมายหรือจริยธรรมและการสื่อสาร โดยไม่รู้หลักจิตวิทยา

ความเสียหายจากการพลาดโอกาส (opportunity cost) อาจได้แก่ การบริหารสถานีวิทยุหรือโทรทัศน์โดยขาดความรู้หรือไม่คำนึงถึงศักยภาพของเครื่องส่งหรือของบุคลากร การไม่ถือโอกาสสื่อสารทำความเข้าใจเมื่อเราได้พบบุคคลที่มีปัญหาขัดแย้งกับเรา ทั้งนี้เพราะเราไม่รู้ไม่เข้าใจทฤษฎีความโน้มเอียงร่วมของนิเวศน์ ซึ่งบอกว่าการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็น โอกาสสำคัญของการประนีประนอมความคิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน

ความเสียหายอันเกิดจากการพลาดโอกาสในทางนิเทศศาสตร์ อาจมีผลกระทบรุนแรงต่อชีวิตและทรัพย์สิน อาทิ การมิได้รายงานหรือเตือนภัยเกี่ยวกับสภาพอากาศให้ชาวประมงทราบ อาจทำให้เกิดความเสียหายอย่างมหาศาลต่อชีวิตและเรือประมง ดังเช่น กรณีพายุที่ขึ้นฝั่งภาคใต้ของไทยหลายครั้ง

การมิได้สื่อสารสร้างความอบอุ่นในครอบครัว อาจนำไปสู่การติดยาของลูกหลาน หรือแม้แต่การฆ่าตัวตายตามทฤษฎีของเอมิลดูร์แกง (Émile Durkheim) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ผู้เขียน “Le Suicide” (การฆ่าตัวตาย) ในปี ค.ศ. 1897 ซึ่งได้เสนอว่าสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของการฆ่าตัวตาย คือความวิปริตผิดปกติ (anomaly) ที่มีได้มีการระบายถ่ายเทด้วยการสื่อสารกับบุคคลอื่น

### วิวัฒนาการของทฤษฎีการสื่อสาร

#### ยุคก่อนทฤษฎีการสื่อสาร

ยุคก่อนทฤษฎี (pre-theoretical period) อาศัยย้อนหลังไปหลายล้านปี เมื่อสัตว์ประเภทหนึ่งได้มีวิวัฒนาการมาสู่ความเป็นมนุษย์นับกลับมาจากจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20

วิวัฒนาการสามพันห้าร้อยล้านปีของสมองชีวิต (brain of life) ได้สร้างเสริมให้สมองของมนุษย์มีสมรรถนะหลายพันล้านเท่าของสมองแบคทีเรีย และนี่เองที่ทำให้มนุษย์วานรได้วิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์ผู้ชำนาญในการใช้มือ (homo habilis) มนุษย์ผู้ลุกขึ้นยืนตัวตรง (homo erectus) มนุษย์ผู้ฉลาด (homo sapiens) และมนุษย์ผู้ฉลาดแสนฉลาด (homo sapiens sapiens) อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ตลอดช่วงระยะเวลาของวิวัฒนาการสมองได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการสื่อสาร 2 ระบบ คือ (1) การสื่อสารภายในร่างกาย และ (2) การสื่อสารระหว่างร่างกายกับภายนอก ระหว่างสิ่งมีชีวิตในสปีชีส์ (species) เดียวกัน และกับสิ่งภายนอกที่รับรู้ได้โดยอาศัยช่องทางหรือประสาทการสื่อสาร

1. การสื่อสารภายในร่างกายเป็นไปทั้งโดยมีจิตสำนึก (conscious) จิตใต้สำนึก (subconscious) และจิตไร้สำนึก (unconscious) จิตสำนึกและจิตใต้สำนึกอยู่เฉพาะภายในสมอง จิตสำนึกอยู่ในรูปแบบของการสำนึกรู้และการคิด จิตใต้สำนึกส่วนใหญ่ “ซ่อนเร้น” อยู่ในส่วนเล็กๆ ของสมองที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์เก็บความจำ คือ ฮิปโปแคมปัส (hippocampus) ส่วนจิตไร้สำนึก หมายถึง การสื่อสารระหว่างสมองกับทุกเซลล์และทุกอวัยวะภายในร่างกาย

2. การสื่อสารระหว่างสิ่งมีชีวิตกับภายนอกร่างกายของตนเอง หรือกับสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่กระทำโดยจิตสำนึกที่เกิดจากการส่งสาร และรับสารผ่านประสาทการรับรู้ แต่ก็มี การสื่อสารกับภายนอกอีกส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นในระดับจิตใต้สำนึก เพราะในบรรดาอุปสรรค กลิ่น เสียง หรือสัมผัส ที่ผ่านตาม ลิ่น จมูก หู หรือผิวหนังเข้าสู่สมองของเรานั้น จะมีเพียงส่วนเดียวที่เรา

รับรู้ในระบบจิตสำนึกของเรา นอกจากนั้นอาจจะผ่านเข้าทางระบบจิตใต้สำนึก เช่น เสียงของทำนองเพลง (melody) ที่ขับร้องโดยนักร้องเพียงคนเดียว มักจะผ่านเข้าทางระบบจิตสำนึกแต่เสียงประสาน (harmony) ของเครื่องดนตรีนับร้อยชิ้นมักจะผ่านเข้าทางระบบจิตใต้สำนึก

กระบวนการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกเกิดขึ้นมาพร้อมกับสิ่งมีชีวิต แต่เมื่อสิ่งมีชีวิตได้วิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์ กระบวนการสื่อสารก็ยิ่งมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น มีพลังสมรรถภาพและสมรรถนะเพิ่มมากขึ้น เฉพาะภายในร่างกายก็ได้มีพัฒนาการของเนื้อเยื่อใหม่ (neocortex) ของสมองส่วนบน ที่ทำให้มีการเรียนรู้ การคิด เกิดปัญญา (intelligence) และภูมิปัญญา (wisdom) ที่เหนือกว่าสัตว์อื่นๆ แม้นในหมู่สัตว์ที่คล้ายคลึงกับมนุษย์ อาทิ ลิงชิมแปนซี หรือลิง โบโนโบ

ส่วนด้านภายนอกร่างกาย มนุษย์ก็ได้อาศัยสมองปัญญาและมือซึ่งเป็นมรดกของมนุษย์ผู้ลุกขึ้นยืนตัวตรง (homo erectus) สร้างเครื่องมือหรือส่วนขยายของมือ (extension of hands) นับตั้งแต่ก้อนหิน ไปจนถึงสถานีอวกาศ

อย่างไรก็ตาม กระบวนการสื่อสารของมนุษย์ตั้งแต่จุดแรกเริ่มกำเนิดมนุษย์จนถึงเอประมาณห้าแสนปี ก็ยังเป็นไปตามธรรมชาติ เช่นเดียวกับสัตว์ทั้งหลาย นั่นคือ เป็นสิ่งที่เกิดมาพร้อมกับชีวิต และต้องดำเนินไปเพื่อตอบสนองความต้องการของชีวิต เป็นสิ่งที่ต้องมีเพื่อชีวิต (communication for life) และเป็นสิ่งที่ต้องทำโดยอัตโนมัติ และไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือละเลยได้ (compulsory communication)

การสื่อสารโดยธรรมชาติตอบสนองความต้องการทางเพศและความต้องการทางสังคม เพื่อทำให้สัตว์ (self) ชาติพันธุ์ (race) และสปีชีส์ (species) ของตนอยู่รอดปลอดภัย นั่นคือ บทบาทหน้าที่ (function) ที่เป็นเหตุผลหลักของการที่มนุษย์จะต้องมีการสื่อสาร ส่วนบทบาทหน้าที่อื่นก็เพิ่มเสริมเข้ามาเป็นส่วนประกอบ เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานที่ขยายออกมาถึงระดับชื่อเสียง ความภาคภูมิใจและอำนาจเหนือผู้อื่น

กระนั้นก็ตาม บทบาทหน้าที่ในการอยู่รอดปลอดภัยของชีวิตและสังคมก็ยังคงมีความสำคัญเป็นอันดับแรกเรื่อยมา ยังมีอันตรายหรืออุปสรรคต่อการอยู่รอดปลอดภัยมาก มนุษย์ก็ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และนี่เองที่ทำให้สมองของมนุษย์มีพัฒนาการขึ้นในส่วนหน้าด้านซ้ายของเนื้อเยื่อใหม่ จนสามารถทำให้มนุษย์พูดเป็นคำได้เมื่อประมาณ 5 แสนปีก่อน

การสื่อสารเป็นคำ (verbal communication) หรือการพูดทำให้สื่อสารกันได้เร็วจนสามารถที่จะลดหรือป้องกันอันตรายจากสัตว์ร้ายหรือมนุษย์กลุ่มอื่น เพราะมันเป็นความจำเป็นที่จะต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดปลอดภัย และนี่เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของภาษา. จากภาษาพูดมาสู่ภาษาภาพ และภาษาเขียน

หลักฐานภาษาภาพที่ได้พบที่ถ้ำลาสโกส์และถ้ำโซเวต์ในฝรั่งเศส ถ้ำอัลตามิราในสเปน รวมทั้งหลายแห่งในออสเตรเลีย ส่วนใหญ่มีความหมายเกี่ยวกับอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ทำให้เราต้องสันนิษฐานว่า ภาษาพูดอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการลดหรือขจัดอันตรายต่อความอยู่รอดปลอดภัยของมนุษย์เสียแล้ว ไม่ว่าเขาจะอยู่ในท้องถิ่นทวีปใด

ภัยอันตรายจากสัตว์หรือมนุษย์กลุ่มอื่นอาจลดได้ ป้องกันได้โดยการรวมตัวกันอย่างรวดเร็ว ด้วยการใช้ภาษาพูด แต่ยังมีภัยอันตรายอีกมากมายหลายอย่างที่มนุษย์ต้องตกอยู่ในสภาพจนตรอกจนใจ จนทำอะไรไม่ได้ แม้จะมีการรวมตัวรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเข้มแข็งเพียงใดก็ตาม

ภัยอันตรายจากพายุ น้ำท่วม แผ่นดินไหว ภูเขาไฟ ฟ้าผ่า เชื้อโรค และความกลัวอันตรายที่เกิดจากอวิชชา เมื่อได้เห็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น สุริยุปราคา จันทรุปราคา ดาวหาง ดาวตก

ภัยอันตรายและความกลัวอันตรายนี้เองที่อาจทำให้มนุษย์ต้องทำอะไรบางอย่างเพื่อระบายความรู้สึกกลัว หรือพยายามติดต่อสื่อสารขอความเห็นใจจากอำนาจ “ลึกลับ” ที่อาจอยู่เบื้องหลังอาจจะต้องร้อง เต้น เฝ้ายนภาพ ฆ่าสัตว์ หรือฆ่ามนุษย์ด้วยกันเองเพื่อบูชายันต์

การพยายามสื่อสารกับ “อำนาจลึกลับ” ก่อให้เกิดศาสนาโบราณและไสยศาสตร์ของชนเผ่าต่างๆ ในทุกทวีป แต่เมื่อประมาณสามพันปีศาสดาผู้เปรี๊ยะปราชญ์และทรงปัญญา ได้เสนอหลักศีลธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสุขสันต์ของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ทำให้เกิดศาสนาต่างๆ ต่อเนื่องกันมาในประวัติศาสตร์ ได้แก่ ฮินดู ขงจื้อ พุทธ คริสต์ อิสลาม ลิกซ์ (sikh) และบาไฮ

การสื่อสารกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของศาสนาและไสยศาสตร์ ทั้งในด้านการสถาปนาและในด้านการเผยแพร่ลัทธิความเชื่อหรือคำสอน

การสถาปนาลัทธิความเชื่อ ได้แก่ การสร้างเรื่อง (story-making) การเล่าเรื่อง (story-telling) เกี่ยวกับอำนาจลึกลับ เทพเจ้า พระเจ้าหรือภูตผีปิศาจ

แม้ศาสนาพุทธนิกายมหายาน ก็ยังมุ่งใช้จิตวิทยาการสร้างเรื่อง สร้างสมมติเทพ และนิทานชาดก เกี่ยวกับการประสูติในชาติและรูปลักษณะต่างๆ ของพระพุทธรองค์ ทั้งนี้เพื่อชักจูงโน้มน้าวประชาชนให้ตื่นตื่น สนใจ และเลื่อมใสศรัทธา อาทิ ลัทธิดินแดนบริสุทธิ์ของจีนเชื่อว่าถ้ามีศรัทธาในอำนาจของอมิตาภ ซึ่งเป็นพระพุทธรเจ้าของเขตปัจฉิม จะได้ไปเกิดใหม่ในแดนสุขาวดี ซึ่งปราศจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง มีพระโพธิสัตว์หลายองค์ที่กลับมาเกิดในหลายชาติ เพื่อช่วยเหลือมนุษย์ก่อนที่จะบรรลุการตรัสรู้สูงสุดและกลายเป็นพระพุทธรเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง

อวโลกิตศวร ก็ถือกันว่าเป็นพระโพธิสัตว์แห่งความเมตตา สงสาร ซึ่งคนจีนเชื่อว่าปรากฏออกมาในร่างเจ้าแม่กวนอิม ผู้ทรงเมตตาและให้ทานแก่เด็กคอยช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก และนักเดินทางในแดนกันดาร ส่วนในจักรวรรดิเขมร พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก็ได้สลักเป็นจตุรพักตร์ขึ้นไว้ทั้ง 54 ปรารักษ์ ในบริเวณปราสาทบายน (ไพชยนต์)



ในด้านการเผยแพร่ลัทธิความเชื่อหรือคำสอนได้มีการใช้ปัจจัยกลยุทธ์ ทั้งในการสร้างสื่อและในการสร้างสาร ศาสนาพุทธสื่อสารเผยแพร่ด้วยภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่ชาวบ้านอินเดียในยุคนั้นเข้าใจง่ายจนสามารถเข้าถึงหลักการสื่อสารภายในบุคคล ระหว่างบุคคลและการสื่อสารสังคมเป็นอย่างดี ทุกศาสนามีการใช้คำอุปมาอุปไมย (metaphor) ที่ทำให้เข้าใจคำสอนได้อย่างลึกซึ้ง

ศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์ ใช้สื่อสิ่งพิมพ์เผยแพร่ลัทธิลูเธอรอย่างจริงจังมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1536 โดยนักปฏิรูปศาสนา ฉอง กัลแวง (Jean Calvin) เริ่มต้นด้วยหนังสือ เรื่องสถาบันศาสนาคริสต์ (“L’ Institution de la Religion Chrétienne”)

ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ตั้งวิทยาลัยเผยแพร่ศรัทธา (propaganda fide) ในปี ค.ศ. 1622 เพื่อผลิตมิชชันนารีเป็นสื่อบุคคลออกไปสอนศาสนาในต่างประเทศ นับว่าเป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกที่สอนวิชานิตยศาสตร์ แต่ก็ยังไม่มียุคความรู้ที่พอจะนับเป็นหลักทฤษฎีได้

ในยุคก่อนทฤษฎีในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทางด้านวิทยาศาสตร์ก็ได้มีการศึกษาเรื่องการสื่อสาร โดยมีหลักฐานแน่ชัดว่า ชาร์ล ดาร์วิน (Charle Darwin) เจ้าของทฤษฎีวิวัฒนาการ ได้เขียนหนังสือรายงานการศึกษาเล่มใหญ่ เรื่อง “The Expression of Emotions in Man And Animals” (การแสดงอารมณ์ของมนุษย์และสัตว์) ในปี ค.ศ. 1872

โดยสรุป ในช่วงก่อนทฤษฎีนี้ ยังมิได้มีการศึกษาการสื่อสารอย่างจริงจัง ทั้งในระดับวิชาชีพและวิชาการ ที่เห็นได้ชัดคือยังไม่มีเปิดสอนหลักสูตรการสื่อสารหรือนิตยศาสตร์เป็นสาขา (discipline) ในมหาวิทยาลัย แม้ว่าได้มีความพยายามที่จะเรียนรู้เพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานสื่อสารบ้างแล้วก็ตาม

### ทฤษฎีการสื่อสารยุคต้น

อาจเรียกได้ว่าเป็นยุคที่ได้มีการพัฒนาวิชาการทางการสื่อสาร สร้างเป็นทฤษฎีแนวปฏิบัติสำหรับสถานศึกษาในสถาบันชั้นสูง เป็นการนำวิชาการสื่อสารเข้าสู่ยุคทฤษฎีช่วงแรกก่อนที่จะวิวัฒนาการไปสู่ยุคสมัยนิยม จึงอาจเรียกยุคนี้อีกอย่างหนึ่งว่า ยุคก่อนสมัยนิยม (pre-modern age) มีแนวโน้มพัฒนาหลักการรายงานข่าวสารในชีวิตประจำวันให้เป็นศิลปะศาสตร์แขนงใหม่ที่เรียกว่าวารสารศาสตร์ (journalism)

ยุคนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงคือ ช่วงแรกประมาณทศวรรษ 1890 ถึงประมาณทศวรรษ 1920 และช่วงที่สองทศวรรษที่ 1920 ถึงประมาณทศวรรษที่ 1940

#### 1. มีการพัฒนาวิชาการสื่อสาร ใน 6 ด้าน คือ

1.1 วารสารศาสตร์ทางสื่อสิ่งพิมพ์ (print journalism) มีการก่อตั้งโรงเรียน หรือสถาบันวารสารศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา โดยเริ่มต้นที่มหาวิทยาลัยมิสซูรี และมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย (นครนิวยอร์ก) วิชาการวารสารศาสตร์ค่อยๆ ขยายออกไปครอบคลุมการโฆษณา

(advertising) และการประชาสัมพันธ์ (public relations) โดยเฉพาะเมื่อนักหนังสือพิมพ์ต้องมีส่วนร่วมหรือสัมผัสกับงานการสื่อสารทั้งสองแขนง

เอ็ดเวิร์ด เบร์เนส (Edward Bernays) หลานของซิกมุนด์ فروยด์ (Sigmund Freud) เริ่มสร้างทฤษฎีการประชาสัมพันธ์เป็นก้าวแรก หลังจากที่ไอวีลีตั้งสำนักงานประชาสัมพันธ์แห่งแรกที่นิวยอร์ก ในปี 1903

1.2 วิชาการภาพยนตร์ ค่อยๆ เริ่มเจริญเติบโตในสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และเยอรมนี โดยเฉพาะเมื่อมีการสถาปนาระบบดารา (star system) ขึ้นในฮอลลีวูด ในปี 1910 และภาพยนตร์อเมริกันประสบความสำเร็จในการขยายอิทธิพลของฮอลลีวูดออกไปทั่วโลกตั้งแต่ปี 1919

1.3 การปฏิวัติทางโทรคมนาคม ก่อให้เกิดการพัฒนาวารสารศาสตร์ทางวิทยุและโทรทัศน์ (Broadcast journalism) การประดิษฐ์เครื่องส่งสัญญาณด้วยคลื่นวิทยุของไฮน์ริค เฮิร์ตซ์ (Heinrich Hertz) นำมาสู่การกำเนิดสื่อใหม่ คือวิทยุกระจายเสียงสำหรับนักวารสารศาสตร์สมัยใหม่ จะได้ใช้ในการรายงานข่าวสารเป็นประจำวัน เริ่มตั้งแต่ปี 1920 ที่สถานีเชลล์มฟอร์ดในประเทศอังกฤษและปี 1921 ที่สถานีหอไอเฟล ประเทศฝรั่งเศส

1.4 ทางด้านหนังสือ เริ่มเกิดมีวรรณกรรมมวลชน (Mass Literature) โดยการบุกเบิกของนักเขียนอเมริกัน ชื่อ เอชจี เวลส์ (H.G. Wells) นักเขียนอังกฤษชื่อ ดี เอช ลอเรนซ์ (D.H. Lawrence) และนักเขียนฝรั่งเศส ชื่อ จูลส์ เวิร์น (Jules Verne) มีการเขียนเรื่องแนววิทยาศาสตร์เพื่อป้อนสถานีวิทยุกระจายเสียงและภาพยนตร์ หนังสือกลายเป็นสื่อมวลชนประเภทช้า (slower media) ที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาสื่อมวลชนประเภทเร็ว (faster media) ที่ใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์

1.5 ทางด้านสังคมวิทยาการสื่อสาร (Sociology of Communication) เอมีล ดูร์แกง (Émile Durkheim) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสทำการวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการฆ่าตัวตาย สร้างเป็นทฤษฎีอัตวินิบาตกรรม (Théorie de Suicide 1897) ที่เสนอว่าสังคมที่มีระดับการสื่อสารระหว่างบุคคลต่ำจะมีอัตราการฆ่าตัวตายสูง ทฤษฎีนี้ช่วยให้เห็นบทบาทและความสำคัญของการสื่อสารที่มีต่อการแก้ปัญหาสังคม

1.6 ทางด้านจิตวิทยาการสื่อสาร (Psychology of Communication) ซิกมุนด์ فروยด์ (Sigmund Freud) เขียนหนังสือเกี่ยวกับการตีความหมายหรือการทำนายฝัน (1900) และเรียงความสามเรื่องเกี่ยวกับเรื่องเพศ (1905) อาจถือได้ว่าเป็นบุคคลแรกที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารภายในบุคคล (intrapersonal communication) อย่างลึกซึ้งจริงจัง ทั้งในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ ซึ่งรู้จักกันทั่วไปในนามของจิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) และจิตบำบัด (psychotherapy)

2. ในช่วงที่สอง (ทศวรรษ 1920 ถึงทศวรรษ 1940) เป็นช่วงที่โลกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาเผชิญกับวิกฤตการณ์ร้ายแรง คือภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ (Depression) ในปี 1929 ผนวกกับ

ความเติบโตของลัทธินาซีในเยอรมนี และลัทธิฟาสซิสต์ในอิตาลี ที่นำไปสู่สงครามโลกครั้งที่สอง (1939 – 1945)

ในช่วงที่สองนี้ อาณาเขตของทฤษฎีการสื่อสารได้ขยายออกไปครอบคลุมรัฐศาสตร์ของการสื่อสาร (Politics of Communication) เกิดปรากฏการณ์ที่อาจวิเคราะห์เชิงทฤษฎีออกได้เป็น 3 ปทัสถาน คือ ทฤษฎีเสรีนิยมแบบตะวันตก (Western Libertarianism) ทฤษฎีอำนาจนิยมนาซี และฟาสซิสต์ (Nazi-Fascist Authoritarianism) และทฤษฎีเบ็ดเสร็จนิยมมาร์กซิสต์-เลนินิสต์ (Marxist-Leninist Totalitarianism)

2.1 ทฤษฎีอำนาจนิยมนาซีและฟาสซิสต์ หลักการและกลยุทธการสื่อสารได้ถูกนำมาใช้ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ เยอรมนียุคฮิตเลอร์และอิตาลียุคมุสโสลินี พัฒนากลไกการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda machine) ตั้งแต่ระดับแผนกขึ้นไปสู่ระดับกระทรวง ใช้สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง ละครและภาพยนตร์ ในการปฏิบัติการทางจิตวิทยา (psychological actions) โน้มน้าวจิตใจให้หลงเชื่อในลัทธิถือเชื้อชาติผิวพรรณ (racism) และการกำจัดศัตรูของสังคม

โจเซฟ เกิบเบลล์ (Joseph Goebbels) ประสบความสำเร็จสูงในการแปรกลยุทธจิตวิทยาการสื่อสาร ออกมาเป็นโครงสร้างของรัฐที่มีประสิทธิภาพในการปลุกระดมคนเยอรมันให้ทำตามความคิดของผู้นำ (Führer) อย่างมัวเมา จนถึงกับร่วมกันสังหารยิวหลายล้านคนด้วยวิธีการโหดร้ายทารุณ

แซร์จ ชาโกติน (Serge Tchakhotine) ศาสตราจารย์จิตวิทยาสังคมแห่งมหาวิทยาลัยปารีส ศึกษายุทธการการโฆษณาชวนเชื่อของเยอรมนี เขียนเป็นหนังสือเล่มสำคัญประกอบการบรรยายเรื่อง “Le Viol des Foules par la Propagande Politique” (การข่มขืนฝูงชนด้วยการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง) ตีพิมพ์ในปี 1940 ก่อนสงครามโลกครั้งที่สองเพียงสองเดือน

อีกเรื่องหนึ่งคือ “ปรัชญาและโครงสร้างของฟาสซิสต์เยอรมัน” โดยโรเบิร์ต เอ. แบรดี้ (Robert A. Brady) ศาสตราจารย์วิชาเศรษฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียตีพิมพ์ในอังกฤษปี 1937

ยุทธการการโฆษณาชวนเชื่อของเยอรมนี เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมที่ผลักดันให้เห็นความสำคัญของการศึกษาวิชาการณรงค์ทางการเมืองและสาธารณมติ (Political Campaign and Public Opinion) ในสาขาจิตวิทยาสังคม รัฐศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

วอลเตอร์ ลิปมันน์ (Walter Lipmann) นักวารสารศาสตร์อเมริกันเขียนเรื่อง “สาธารณมติ” (1922) แฮโรลด์ ดี. ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell) ศาสตราจารย์รัฐศาสตร์อเมริกันเขียนเรื่อง “เทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อในสงครามโลก” (1927) และ “การโฆษณาชวนเชื่อและ

เผด็จการ” (1936) ทั้งสองนับว่าเป็นผู้บุกเบิกคนสำคัญให้สาขาวิชาการสื่อสารการเมืองขึ้นมาเคียงข้างสาขาวิชาการสื่อสารองค์กรที่มีการประชาสัมพันธ์เป็นแกนหลัก

ในช่วงที่สองของยุคต้นนี้ นักวิชาการหลายคนได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้ทำหน้าที่วิจัยเกี่ยวกับการโฆษณาชวนเชื่อและข่าวสารสงคราม เพื่อใช้เป็นกลยุทธ์การสื่อสารต่อต้านการโฆษณาชวนเชื่อของฝ่ายอักษะในช่วงก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง นักคณิตศาสตร์ พอล เอฟ ลาซาร์สเฟลด์ (Paul F. Lazarsfeld) เป็นคนหนึ่งที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าสำนักงานวิจัยวิทยุของมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ และต่อมาเป็นนักวิจัยที่ปรึกษาของสำนักงานสารนิเทศสงคราม เขาได้ผลิตผลงานวิจัยที่สำคัญหลายชิ้น รวมทั้งการสร้างสมมติฐานการไหลสองทอดของข่าวสาร (Two-step flow hypothesis) หลายเป็นคนที่ร่วมวางรากฐานการวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีการสื่อสารในสหรัฐอเมริกา ทั้งๆ ที่เขาเคยเป็นเพียงผู้ได้รับทุนร็อกกีเฟลเลอร์ผ่านทางมหาวิทยาลัยเวียนนาที่เขาได้รับปริญญาเอกทางคณิตศาสตร์

2.2 ทฤษฎีเสรีนิยมแบบตะวันตก จากการศึกษาที่จะต้องเข้าร่วมรบกับฝ่ายพันธมิตรทั้งในแนวหน้าและแนวหลัง รวมทั้งการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำภายในประเทศ ทำให้ประธานาธิบดีแฟรงกลิน ดี โรสเวลต์ เองก็ต้องหันมาพึ่งพากลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ ทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ

เขาได้สร้างลัทธินิวดีล (New Deal) เพื่อแก้ปัญหาค่าความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง และระหว่างเศรษฐีนายทุนกับคนจน ได้ใช้บุคลิกเฉพาะตนที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความมีมนุษยสัมพันธ์ รวมทั้งสื่อสิ่งพิมพ์และวิทยุกระจายเสียงในการจูงใจคนอเมริกันให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องเข้าร่วมรบกับฝ่ายพันธมิตร นับว่าเป็นการนำหลักการและทฤษฎีการประชาสัมพันธ์ของภาคเอกชนไปใช้ในภาครัฐได้อย่างผล หลังสงครามจึงได้มีการเปิดสอนวิชาการสื่อสารสาธารณะ (Public Communication) และบริการข่าวสารสาธารณะ (Public information Service) ทั้งในอเมริกาและยุโรปกลายเป็นแขนงวิชาหนึ่งของการประชาสัมพันธ์ในประเทศไทยที่เรียกว่า “การประชาสัมพันธ์ภาครัฐ” หรือ “การประชาสัมพันธ์ของรัฐบาล” ถือได้ว่าเป็นทฤษฎีการสื่อสารภายในกรอบปทัสถานการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย

2.3 ทฤษฎีเบ็ดเสร็จนิยมแบบมาร์กซิสต์-เลนินิสต์ สำหรับในสหภาพโซเวียต ตั้งแต่การปฏิวัติรัสเซีย ในปี 1920 เลนินเขียนทฤษฎีการเมืองแนวสังคมนิยมหลายเล่ม ในส่วนที่เกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน เขาได้เสนอแนวคิดสำคัญที่ว่า สื่อมวลชนจะต้องเป็นของรัฐ โดยการควบคุมของพรรค มีหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ชนชั้นกรรมมาชีพ มิใช่ทำธุรกิจขายข่าวเช่นในประเทศเสรีนิยม ซึ่งสื่อมวลชนมักจะกลายเป็นเพียงเครื่องมือของนายทุน

ทฤษฎีพื้นฐานอุดมทัศน์มาจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ผสมผสานกันออกมาเป็นทฤษฎีมาร์กซิสต์-เลนินิสต์ (Marxism-Leninism) ซึ่งจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อประเทศคอมมิวนิสต์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจีนและเวียดนาม

มองในแง่ทฤษฎีปทัสถาน (normative theory) ทฤษฎีมาร์กซิสต์-เลนินิสต์ สร้างรัฐเบ็ดเสร็จนิยม (totalitarian state) ที่รัฐมีอำนาจเต็มในการดำเนินงานการสื่อสารมวลชน เพื่อให้เป็นกลไกการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda machine) ที่จะปลุกกระดมมวลชนและผลักดันประเทศไปสู่ความเป็นสังคมนิยมที่สมบูรณ์

การศึกษาวารสารศาสตร์สังคมนิยม (socialist journalism) ในประเทศคอมมิวนิสต์ จึงได้มุ่งเน้นไปที่เป้าหมายอุดมการณ์นี้ นับตั้งแต่ทศวรรษ 1920 เรื่อยมาจนถึงครึ่งหลังของศตวรรษ 20 คู่ขนานมากับวารสารศาสตร์นิยม (liberal journalism) ในประเทศตะวันตกและที่นิยมตะวันตก

### ทฤษฎีการสื่อสารยุคกลาง

ยุคนี้เริ่มตั้งแต่ประมาณปี 1945 หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนมาถึงทศวรรษ 1970 อาจเรียกได้ว่าเป็นยุคโมเดิร์นนิสต์ (modernism) มีแนวโน้มสำคัญสามประการคือ (1) การวิพากษ์ทฤษฎีการสื่อสารของกลุ่มอำนาจนิยม และเบ็ดเสร็จนิยม (2) การก่อเกิดทฤษฎีสื่อสารเพื่อการพัฒนาหรือนิเทศศาสตร์พัฒนาการ (Development Communication Theory) (3) การวิพากษ์ลัทธิสมัยนิยม (modernism) ที่เป็นจุดเริ่มต้นของลัทธิหลังสมัยนิยม (postmodernism) (4) การพัฒนาเทคนิคและเทคโนโลยีอันเป็นที่มาของศาสตร์แห่งการสื่อสารมวลชน

1. ในภาพรวม การวิพากษ์ทฤษฎีของกลุ่มอำนาจนิยมและเบ็ดเสร็จนิยม ก็คือการวิเคราะห์เชิงมานุษยวิทยาว่าเป็นแนวคิดที่ขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน ปิดกั้นเสรีภาพทางการเมืองของปัจเจกชน ใช้สื่อมวลชนปฏิบัติการทางจิตวิทยาอย่างเข้มข้นเพื่อผลทางการเมืองของฝ่ายเผด็จการ สื่อมวลชนมีประสิทธิผลสูงในเชิงการเมือง แต่ขาดคุณค่าในเชิงมนุษยธรรม

การวิพากษ์ได้ก่อให้เกิดทฤษฎีหลากหลายที่เกี่ยวกับผลและอิทธิพลของสื่อในเชิงลบ อาทิ กลุ่มทฤษฎีผลอันไม่จำกัดของสื่อ (unlimited effects) ได้แก่ ทฤษฎีกระสุนปืน (magic bullet theory) และทฤษฎีกระสุนเงิน (silver bullet theory) ซึ่งเชื่อว่าการโฆษณาชวนเชื่อของสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อความเชื่อและพฤติกรรมของมวลชนอย่างมหาศาล เช่น ในกรณีที่ฮิตเลอร์กระทำต่อประชาชนชาวเยอรมันก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ทฤษฎีเข็มฉีดยา (hypodermic needle theory) ที่พยายามแสดงให้เห็นว่าสื่อมวลชนสามารถอัดฉีด “สารอย่างเดียวกัน” แก่สมาชิกทั้งหมดของสังคมมวลชนอย่างได้ผล

กลุ่มทฤษฎีนี้ต่อมาถูก “ลบล้าง” ด้วยกลุ่มทฤษฎีผลที่จำกัดของสื่อ (limited effects) ที่อ้างปัจจัยตัวแปรต่างๆ ทางด้านจิตวิทยา สังคมวิทยา หรือรัฐศาสตร์ที่สามารถจำกัดผลของสื่อได้

ทางด้านจิตวิทยา เช่น กระบวนการเลือกสรร (selective process) ความน่าเชื่อถือของแหล่งสาร (source credibility) กระบวนการยอมรับนวัตกรรม (innovation adoption process) ทฤษฎีแรงเสริม (reinforcement theory)

ทางด้านสังคมวิทยา เช่น แบบจำลองการเกี่ยวโยงพึ่งพกันของผลจากสื่อมวลชน (dependency model of media effects) สมมติฐานการไหลสองทอดของการสื่อสาร (two-step flow of communication) แบบจำลองสังคมวัฒนธรรมและกลุ่มประเภททางสังคมในกระบวนการโน้มน้าวใจ (sociocultural and social categories models of the persuasion process)

ทางด้านรัฐศาสตร์ เช่น ทฤษฎีประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานสื่อมวลชน (normative theories of media performance)

อย่างไรก็ตาม การวิพากษ์ผลและอิทธิพลของสื่อมิได้จำกัดอยู่เฉพาะผลทางตรงเท่านั้น หากมุ่งมองไปที่ผลทางอ้อมด้วย ทฤษฎีสำคัญที่ยังศึกษากันจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ทฤษฎีคนเฝ้าประตู (gatekeeper theory) ซึ่งเคิร์ต ลูวิน (Kurt Lewin) เป็นผู้ริเริ่มเสนอในปี 1947 ว่าสื่อมวลชนเป็นผู้กั้นกรองคัดเลือกว่าให้เหลือน้อยลงเพื่อการเสนอต่อประชาชน แสดงให้เห็นอำนาจเด็ดขาดของสื่อมวลชนที่ไม่มีใครเข้าไปเกี่ยวข้องได้ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดวาระ (agenda-setting function) โดยลาซาร์สเฟลด์ (Lazarsfeld) เริ่มชี้ให้เห็นตั้งแต่ปี 1944 ว่านักการเมืองพยายามโน้มนำประชามติให้สนใจแต่วาระเรื่องราวที่สอดคล้องสนับสนุนจุดยืนของพรรคตน ซึ่งต่อมาแม็คคอมบ์และชอว์ (McCombs and Shaws) ในปี 1972 ได้เสนอเป็นทฤษฎีที่แสดงอิทธิพลทางอ้อมของสื่อในการชี้นำวาระทางสังคม หรือเรื่องราวที่ต้องให้ความสนใจ

แบบจำลองการขยายวงของความเงียบ (spiral of silence) ซึ่งโนแอล-นอยมันน์ (Noelle-Neumann) เริ่มเสนอตั้งแต่ปี 1974 ว่าสื่อมวลชนเป็นผู้สร้างบรรยากาศของความคิดเห็น (climate of opinion) ที่ทำให้ปัจเจกชนรู้แนวโน้มของประชามติ และมักจะปิดปากเงียบเมื่อรู้สึกว่ประชามติไม่ตรงกับความคิดเห็นของตน จำนวนปัจเจกชนที่ปิดปากเงียบจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามสัดส่วนความเข้มข้นของประชามตินั้น

2. นอกจากแนวโน้มในการวิพากษ์ผลและอิทธิพลของสื่อแล้ว ยุคกลางของทฤษฎีการสื่อสารยังมีแนวโน้มในการเสนอแนวคิดและแนวทางใหม่เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน เพราะมีแรงผลักดันจากผลของสงคราม สงครามทำให้เห็นความสำคัญของการบูรณะฟื้นฟูพัฒนายุโรปตะวันตก การขยายขอบเขตการพัฒนาออกไปสู่ประเทศที่ยังด้อยพัฒนาในโลกที่สาม รวมทั้งความสำคัญที่จะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของสื่อมวลชนให้หันมาเน้นสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในประเทศต่างๆ ทุกทวีป ได้เกิดมีกลุ่มทฤษฎีที่รวมเรียกว่า ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา หรือนิเทศศาสตร์พัฒนาการ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากนักวิชาการอเมริกันที่ตระหนัก

ในอำนาจอิทธิพลของสื่อ และประสงค์จะใช้สื่อในแนวทางใหม่ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาของโลก โดยเฉพาะในส่วนที่ยังยากจนและมองเห็นว่าล้าสมัย

แดเนียล เลอร์เนอร์ (Daniel Lerner) เขียนหนังสือเรื่อง :”The Passing of Traditional Society, Modernization of the Middle East” (การผ่านไปของสังคมประเพณีดั้งเดิม การทำให้ตะวันออกกลางทันสมัย) ในปี 1958 เสนอความคิดให้เปลี่ยนตะวันออกกลางจากสภาพสังคมประเพณีดั้งเดิมไปสู่ความทันสมัย เป็นหนังสือเล่มสำคัญที่ชี้ชัดทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนาอย่างกล้าหาญ

ทฤษฎีของเขาได้รับการสนับสนุนโดยทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ของโรสโตฟ (Rostow) ที่เสนอในปี 1960 ว่า ประเทศที่ด้อยพัฒนาจะเจริญเติบโตได้ก็ด้วยการทำให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม (industrialization) มิฉะนั้นก็ไม่สามารถที่จะบินเหิน (take-off) ขึ้นไปสู่ความทันสมัยได้

หลังจากนั้นอีกสองปี เอเวอเรตต์ รอเจอร์ส (Everett Rogers) ทุมเทงานวิจัยและเปิดฉากเสนอทฤษฎีสื่อสารนวัตกรรม (communication of innovation) ไปทั่วโลก แนวความคิดของเขามีอิทธิพลเป็นอันมากต่อนักนิเทศศาสตร์ในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยเฉพาะแบบจำลองการยอมรับของชาวบ้าน (adoption process model of the peasants) ที่ยังนำมาประยุกต์ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

ลูเซียนพาย (Ludien Pye) ในปีเดียวกันเขียนเรื่อง **“บทบาทของทหารในประเทศกำลังพัฒนา”** แต่ที่ตอกย้ำความสำคัญของสื่อมวลชนในการพัฒนามากเป็นพิเศษจนพูดได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของนิเทศศาสตร์พัฒนาการที่แท้จริงก็คือหนังสือเรื่อง**“สื่อมวลชนกับการพัฒนาประเทศ”** (1964) ของวิลเบอร์ชรามม์ (Wilbur Schramm) นักสังคมวิทยาที่ต่อมาได้รับการยกย่องว่าเป็นนักวิชาการสื่อสารมวลชนที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งของโลก

ทฤษฎีเหล่านี้มุ่งเสนอให้สื่อช่วยส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศต่างๆ โดยเฉพาะที่ยังล้าหลัง โดยมองเห็นว่า **“การพัฒนาก็คือการทำให้ทันสมัย”** (เลอร์เนอร์) **“การพัฒนาคือความมั่นคง”** (แม็คนามารา) **“การพัฒนาคือเสรีภาพ”** (ฌ็องมาเออ ผู้อำนวยการยูเนสโก) **“การพัฒนาคือการปฏิบัติด้วยเสรีภาพ”** (เฮอ์เบิร์ต มาร์แชล รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐ)

แต่ก็ถูกย่อนวิพากษ์ (reverse criticism) ว่าการทำให้ทันสมัย (modernization) ก็คือการทำให้เป็นตะวันตก (westernization) ทำให้เป็นอเมริกัน (Americanization) เป็นการหล่อหลอมโน้มน้าวให้เชื่อในลัทธินิยม (modernism) เป็นเสรีภาพที่นำไปสู่ความเป็นทาสความคิดและวัฒนธรรมตะวันตก

3. การวิพากษ์ลัทธิสมัยนิยม (modernism) เป็นจุดเริ่มต้นของลัทธิหลังสมัยนิยม (postmodernism) นักทฤษฎีแนววิพากษ์จำนวนมากมิใช่น้อยได้ทုံเทศศึกษาวิจัยเพื่อโต้แย้งหรือดักเตือนให้ประเทศกำลังพัฒนายังคิดไตร่ตรองก่อนที่จะทုံด้วยอมรับลัทธิสมัยนิยมจากนักวิชาการชาวอเมริกัน

เซอร์เบอร์ต มาร์คูเซ (Herbert Marcuse) ได้วางรากฐานการวิพากษ์สังคมไว้ในหนังสือเรื่อง มนุษย์มิติเดียว (One-dimensional Man) ซึ่งเสนอในปี 1964 ว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ถูกนำมาเป็นบรรทัดฐานความคิดและเครื่องมือสร้างความทันสมัย ที่ยที่สุดก็ได้ลดระดับการพูดและการคิดของมนุษย์ให้เหลือเพียงมิติเดียว อาทิ การรวบรวมความจริงกับการปรากฏความจริงไว้ด้วยกัน การรวบรวมสิ่งของกับบทบาทหน้าที่ของมันไว้ด้วยกัน การรวบรวมชนบัตร์กับความสุขไว้ด้วยกัน

ทฤษฎีของเขาสร้างขึ้นตั้งแต่สอนอยู่ที่สาขาปรัชญาในมหาวิทยาลัยฟรังเฟิร์ต ซึ่งรู้จักกันในนามของสำนักแฟรงเฟิร์ต (Frankfurt School) มีส่วนเป็นชนวนให้นักศึกษาลุกฮือต่อต้านสถาบันทุนนิยม (capitalist establishment) และสังคมบริโภคนิยม (society of consumption) ทั้งในปารีสและแคลิฟอร์เนีย ในปี 1968 ชื่อของเขาถูกกล่าวอ้างว่าอยู่ในกลุ่มสามเอ็ม (3 M's) ผู้ปฏิวัติสังคม คือ Marx, Mao และ Marcuse

เซอร์เบิร์ต ชิลเลอร์ (Herbert Schiller) แห่งมหาวิทยาลัยซานดิเอโก มลรัฐแคลิฟอร์เนีย เป็นผู้ผลักดันทฤษฎีวิพากษ์ออกไปสู่ทฤษฎีใหม่ที่อาจเรียกว่าลัทธิจักรวรรดินิยมทางการสื่อสาร (communication imperialism) โดยการเขียนเรื่อง จักรวรรดิอเมริกันกับการสื่อสาร “American Empire and Communication” (1969) ตามมาด้วยหนังสืออีกหลายเล่มที่เป็นศูนย์รวมความคิดต่อต้าน “การรุกรานทางวัฒนธรรม” ของสหรัฐอเมริกา ติดตามสนับสนุนด้วยงานวิจัยของคาร์ล นอร์เด็นสเตร็ง (Karl Nordenstreng) ตาปิโอ วาริส (Tapio Varis) จากประเทศฟินแลนด์ สมควรร กวียะ, บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา จากประเทศไทยและนักคิดนักวิชาการอีกหลายคนจากตะวันออกกลางและอเมริกาใต้ในช่วงทศวรรษ 1970

ในบทความเรื่อง “La Morale des Objects” (วัตถุธรรม) ตีพิมพ์ในวารสารนิเทศศาสตร์ของฝรั่งเศส (1969) ฌ็อง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) มีส่วนริเริ่มอย่างสำคัญในการสถาปนาทฤษฎีการบริโภคสัญลักษณ์ (consumption of signs) ที่ประสมประสานแนวคิดลัทธินิยมบริโภคของมาร์คูเซและลัทธิจักรวรรดินิยมทางการสื่อสารของชิลเลอร์ทฤษฎีบริโภคสัญลักษณ์อธิบายว่าในประเทศที่มั่งคั่งฟุ่มเฟือย (Pays de Cocagne) ด้วยลัทธิบริโภค มนุษย์มีความสุขความหวังของชีวิตอยู่ที่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่จะทำให้เขาได้บริโภควัตถุอย่างฟุ่มเฟือย แต่ในความเป็นจริงเขาต้องบริโภค “สัญลักษณ์ของวัตถุ” ที่มาจากสื่อมวลชนด้วยและโดยทั่วไป “สัญลักษณ์” ก็มักจะไม่ตรงกับ “วัตถุ” หรือผลิตภัณฑ์



ทฤษฎีที่วิพากษ์การบริโภคนิยม วิเคราะห์ลัทธิบริโภคนิยมและวิจารณ์ลัทธิจักรวรรดินิยมทางการสื่อสาร ได้ร่วมกันกระตุ้นเตือนอย่างรุนแรงให้โลกของนิเทศศาสตร์ผ่านจากยุคสมัยนิยม (modernism) มาสู่ยุคหลังสมัยนิยม (postmodernism) ในทศวรรษ 1980

4. การพัฒนาเทคนิคและเทคโนโลยีกลายเป็นที่มาของวิชาการสื่อสารมวลชน ย้อนกลับมาที่สหรัฐอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นักคิดนักวิชาการไม่เพียงแต่จะได้เสนอแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนาโลกที่สาม (ประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา) เท่านั้น หากยังได้พยายามศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาเทคนิคและเทคโนโลยีการสื่อสารของตนเองให้เพิ่มพูนคุณค่าและประสิทธิภาพอยู่โดยตลอด อาจเรียกรวมแนวคิดทฤษฎีเหล่านี้ไว้ในกลุ่มพัฒนาการสื่อสาร (communication development) ซึ่งต่อมายูเนสโกก็ได้นำไปเป็นพื้นฐานในการตั้งโครงการนานาชาติเพื่อการพัฒนาการสื่อสาร (International Program for Communication Development) และญี่ปุ่นก็ได้้นำแนวคิดไปสร้างแผนพัฒนาระบบเครือข่ายสารสนเทศ (Information Network System) ที่เริ่มต้นตั้งแต่ปี 1985-2000 ทำให้ญี่ปุ่นก้าวเข้ามาสู่สภาพสังคมสื่อสาร (cybersociety) ในต้นศตวรรษที่ 21

ทฤษฎีที่สำคัญและเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมสื่อสารเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันก็คือ ไซเบอร์เนติกส์ (Cybernetics) ซึ่งหมายถึงศาสตร์ที่ว่าด้วยการสื่อสารและการควบคุมภายในสัตว์และในเครื่องจักร ซึ่งนำเสนอโดยนอร์เบิร์ต วินเนอร์ (Norber Wiener) เมื่อปี 1948 แสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของสารสนเทศในการเสริมสร้างและดำรงสังคมมนุษย์ โดยอาศัยกลไกการป้อนไปและป้อนกลับ (feedforward-feedback mechanism) ภายในระบบชีวิตและระบบสังคม ซึ่งถือว่ามีชีวิตเช่นเดียวกัน ชีวิตและสังคมจะเจริญพัฒนาไปได้ก็โดยการพัฒนาระบบการสื่อสารที่สามารถถ่ายทอดแลกเปลี่ยนสารสนเทศกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในปีเดียวกัน ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Lasswell) เสนอทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน (functionalism) เสนอให้เห็นชัดเจนเป็นครั้งแรกว่าบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน คือการดำรงรักษาและบูรณาการสังคม (social integration) จึงจะต้องมีการปรับปรุงพัฒนาสื่อมวลชนมิให้เกิดความล้มเหลว (dysfunction) ในการปฏิบัติหน้าที่ของตนคือ การเฝ้าระวังสภาพแวดล้อม การประสานส่วนต่างๆ ของสังคมให้ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม และการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม

อีกทฤษฎีหนึ่งแม้ในตอนเริ่มต้นมิได้เกี่ยวกับการสื่อสารมวลชนโดยตรง แต่ก็ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสื่อมวลชน นั่นคือ ทฤษฎีสารสนเทศ (information theory) ของแชนนอน และวีเวอร์ (Shannon and Weaver) ซึ่งพัฒนาขึ้นในปี 1949 เสนอเป็นแบบจำลองที่วิเคราะห์การถ่ายทอดสารสนเทศ และแสดงให้เห็นการสื่อสารเป็นกระบวนการที่เริ่มต้นจากแหล่งสาร (source) เลือกสาร (message) ถ่ายทอดไป (transmitted) ในรูปแบบของสัญญาณ (signal) ผ่าน

ช่องทางการสื่อสาร (channel) ไปยังเครื่องรับ (receive) ซึ่งแปลงสัญญาณเป็นสารสำหรับจุดหมายปลายทาง (destination) ในกระบวนการนี้อาจมีสิ่งรบกวนหรือแทรกแซง (noise or interference) ซึ่งทำให้สารที่ส่งกับสารที่รับแตกต่างกันได้

แบบจำลองของทฤษฎีสารสนเทศนี้ มีส่วนเป็นแรงบันดาลใจให้ เดวิด เค เบอร์โล (David K. Berlo) พัฒนาไปเป็นแบบจำลองทางจิตวิทยาว่าด้วยองค์ประกอบของการสื่อสารระหว่างบุคคลที่รู้จักกันดีในนามของ S M C R (Source, Message, Channel, Receiver) พิมพ์ในหนังสือชื่อ “The Process of Communication” (กระบวนการสื่อสาร) ในปี 1960

แต่องค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารที่เสนอเพิ่มเติมอย่างมีความสำคัญจากทฤษฎีสารสนเทศของแซนนอน-วิเวอร์ ก็คือการเข้ารหัสและการถอดรหัส (encoding-decoding) ของผู้ส่งสารและผู้รับสารในแบบจำลองเชิงวงกลมของ วิลเบอร์ ชรามม์ และ ชาร์ลส์ ออสกู๊ด (Wilbur Schramm and Charles osgood) ทำให้เห็นว่าการสื่อสารของมนุษย์และของสื่อมวลชนจะมีประสิทธิภาพสูงก็ต่อเมื่อการเข้ารหัสถอดรหัสที่ดี ผู้สื่อสารทั้งสองฝ่ายจะต้องมีความรู้ความสามารถในการแปลสารสนเทศ (information) เป็นสาร (message) และแปลงสารเป็นสารสนเทศได้ทั้งสองทิศทาง

ทฤษฎีอีกกลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจนำมาประยุกต์ใช้บ่อยครั้งในการเพิ่มประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชนก็คือแนวคิดของแบบจำลองการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจ (uses and gratifications) โดยเฉพาะของเอลิฮูคัทซ์ (Elihu Katz) และคณะ (1974) ซึ่งเสนอว่า “การใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจของผู้รับสารมาจากการเปิดรับสารจากสื่อมวลชนที่เขาคาดหวังจะให้สารสนเทศตามความต้องการ อันเกิดจากสภาวะทางจิตใจและทางสังคม”

จากทฤษฎีนี้ทำให้เริ่มตระหนักว่าสื่อมวลชนที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีการวิเคราะห์วิจัยให้รู้ความต้องการสารสนเทศของประชาชน รวมทั้งสภาวะทางจิตใจและสังคมอันเป็นที่มาของความต้องการนั้นอยู่ตลอดเวลา

ทฤษฎีที่กล่าวข้างต้นมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสื่อสารมวลชน ซึ่งถือว่าเป็นการสื่อสารที่สำคัญที่สุดของสังคมสมัยใหม่ (modern society) ในที่สุดก็ก่อให้เกิดศาสตร์ใหม่ที่ขยายตัวมาจากวารสารศาสตร์ เรียกว่า วิชาการสื่อสารมวลชน

สถาบันการศึกษาหลายแห่งในสหรัฐอเมริกาได้ต่อเติมชื่อคณะหรือสถาบันวารสารศาสตร์ เรียกเป็น “วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน” (Journalism and Mass Communication) ซึ่งในประเทศไทยก็จะเห็นได้ชัดเจนจากกรณีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ก่อตั้งขึ้นเป็นคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชนในช่วงทศวรรษ 1970 เช่นเดียวกัน

แต่สถาบันการศึกษาอีกส่วนหนึ่งก็ขยายขอบเขตหลักสูตรการศึกษาออกไปครอบคลุมวาทะวิทยา และศิลปะการแสดง แล้วเรียกรวมว่านิเทศศาสตร์ (Communication Arts) ซึ่งต้องการให้

หมายถึงทั้งศิลปะและศาสตร์ของการสื่อสาร (Art and Science of Communication) ดังเช่นในกรณีของคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปัจจุบันสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ในประเทศไทยนิยมใช้คำว่า “นิเทศศาสตร์” ยกเว้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งต้องเน้นความสำคัญของวิชาการที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน ซึ่งถือว่าเป็นสื่อหลักของสังคมมวลชน

### ทฤษฎีการสื่อสารยุคปัจจุบัน

ยุคนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกตั้งแต่ประมาณปี 1980 ถึงประมาณปี 1995 และช่วงที่สองประมาณปี 1990 จนถึงปัจจุบัน

1. ในช่วงแรก มีแนวโน้มการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารมาใน 2 ทิศทาง คือ (1) การวิพากษ์เชิงองค์รวม (holistic approach criticism) ที่นำโลกการสื่อสารเข้าสู่ยุคหลังสมัยนิยม และ (2) การปฏิรูปแนวคิดและแนวทางการพัฒนาการสื่อสารในสังคมใหม่

1.1 การวิพากษ์เชิงองค์รวม หมายถึง การที่นักคิด นักวิจัย จากสาขาวิชาต่างๆ หันมาใช้ความคิดเชิงองค์รวม วิเคราะห์และวิพากษ์การสื่อสารในระบบทุนนิยมเสรีของสังคมเศรษฐกิจการตลาด (liberal capitalism in market economy)

ในเชิงเศรษฐกิจการเมืองเกิดกลุ่มทฤษฎีการครอบงำกำหนด (determinism) ที่วิพากษ์ว่าเทคโนโลยีลัทธิสมัยนิยม และลัทธิการแพร่กระจายของรอกเจอร์ส (Rogers's Diffusionism) มีอำนาจในการกำหนดชะตากรรมของประเทศ (fatalism) เทคโนโลยีสร้างสื่อให้เป็นพระเจ้า (dei ex machina) และ “เปิดโอกาสให้ชนชั้นนำมีอำนาจเหนือความรู้และการตัดสินใจของประชาชน” ตามทัศนะของ ฌ็อง ฟร็องซัวส์ ลีโอดาร์ต (Jean Francois Lyotard) ในหนังสือเรื่อง “La Condition Postmoderne” (1979)

มองลี้กและกว้างไปในปรัชญาเชิงองค์รวม ฌาคส์เดริดา (Jacques Derrida) และมีแชล ฟูโกลต์ (Michel Foucault) สนับสนุนแนวคิดเชิงวิพากษ์ของลีโอดาร์ต และเสริมต่อว่าในยุคสื่อหลากหลาย รัฐบาลและชนชั้นนำยังได้ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารควบคุมพฤติกรรมสังคมแบบตามจำลอง “กวาดดูโดยรอบ” (panopticon) ซึ่งถือว่าการละเมิดสิทธิและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของประชาชน ทั้งสามนักวิชาการจึงได้เสนอแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า ลัทธิหลังสมัยนิยม (postmodernism) ถือว่าในสังคมใหม่ เอกชนต้องเข้ามามีบทบาทในการสร้างระบบสารสนเทศเสรี (free flow of information) ทั้งในองค์กรและในสังคม

สมควร กวียะ เสนอแนวคิดไว้เมื่อปี 1986 ว่า มองในแง่อำนาจอิทธิพลของเทคโนโลยี เราอาจแบ่งประเทศในโลกออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มประเทศที่กำหนดเทคโนโลยี และกลุ่มประเทศที่ถูกกำหนดโดยเทคโนโลยี กลุ่มแรกสร้างเทคโนโลยีเพื่อตอบสนองความ

ต้องการของสังคม กลุ่มที่สองถูกเทคโนโลยีจากกลุ่มแรกเข้ามากำหนดวิถีชีวิต และระบบเศรษฐกิจ สังคมของประเทศ ก่อให้เกิดความเสียเปรียบทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม ประเทศจะต้องใช้เงินมหาศาล เป็นต้นทุนของการทำเพื่อทำเกินอย่างฟุ่มเฟือยโดยไม่จำเป็น (redundancy cost) รวมทั้งต้นทุนของการสูญเสียโอกาสในการผลิตเทคโนโลยีของตนเอง (opportunities cost)

วิสาหกิจหรือการประกอบการ (enterprise) ในทศวรรษ 1980 มีลักษณะเป็น นามธรรม และหลากหลายรูปแบบเต็มไปด้วยภาษาสัญลักษณ์ และกระแสการสื่อสารที่เป็นบ่อเกิด ของการปรับโครงสร้าง และลำดับชั้นของการพึ่งพาอาศัยกันในระดับโลก แต่การต่อสู้แข่งขันที่ ขยายขอบเขตและเพิ่มความเข้มข้น ได้บีบบังคับให้เจ้าของกิจการและผู้บริหารต้องนำความรุนแรง และความวิจิตรวิจิตร (violence and hardcore fantasy) ของศิลปะประยุกต์มาใช้ในการสื่อสารและ วิทยายุทธการบริหารองค์กร

วัฒนธรรมการโฆษณาและการโฆษณาชวนเชื่อแอบแฝงตามแบบฮอลลีวูด (Hollywoodian hidden propaganda) แทรกซึมเข้าไปสู่วิถีและวิธีการสื่อสารของมนุษย์ในสังคม หลังสมัยใหม่ จนถึงขนาดที่อาจมีส่วนในการสร้างวัฒนธรรมสงครามเย็นหรือแม้สงครามยิง

1.2 แนวโน้มที่สองในช่วงแรกของทฤษฎีการสื่อสารยุคปัจจุบัน คือการปฏิรูป แนวคิดและแนวทางของการพัฒนาการสื่อสารในสังคมใหม่

สังคมใหม่ต้องอาศัยสารสนเทศเป็นปัจจัยหลักของการสร้างและธำรงพัฒนา สังคม จึงต้องสร้างและพัฒนาระบบสารสนเทศ ทั้งในองค์กรและในสังคม

บนพื้นฐานแนวคิดจากรายงานเรื่อง L' Informatisation de la Societe (การสร้าง สังคมให้เป็นระบบสารสนเทศ) ของซิมอง โนรา และอะแลงแมงก์ (Simon Nora และ Alain Minc) ที่เสนอต่อรัฐบาลฝรั่งเศส ในปี 1978 องค์กรกลายเป็นองค์กรสารสนเทศ (Information Organization) สังคมกลายเป็นสังคมสารสนเทศ (Information Society) ต้องอาศัยการสนับสนุนทางเทคโนโลยีจาก ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นปัจจัยหลักของการสร้างระบบสารสนเทศ (Informationization)

สหรัฐอเมริกา ยุโรปตะวันตก และญี่ปุ่น จึงเริ่มวางแผนพัฒนานวัตกรรมทางนี้มา ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 แผนของญี่ปุ่นดำเนินงานโดยบริษัทโทรเลขและโทรศัพท์แห่งชาติ (NTT) ภายใต้โครงการ 15 ปี เพื่อพัฒนาระบบเครือข่ายสารสนเทศ (Information Network System) กลายเป็นแม่แบบสำคัญสำหรับสาธารณรัฐเกาหลี มาเลเซีย และประเทศกำลังพัฒนาอีกหลาย ประเทศจุดมุ่งหมายก็เพื่อนำเทคโนโลยีของชาติมาสร้างสังคมสารสนเทศที่พึ่งตนเองได้

ต่อมาภายหลังความหมายของคำ “สังคมสารสนเทศ” ได้ขยายครอบคลุมมาถึง คำ “สังคมความรู้” (Knowledge Society) และ “สังคมสื่อสาร” (Cyber หรือ Communication Society)

สังคมความรู้ หมายถึง สังคมสารสนเทศที่เน้นสารสนเทศประเภทความรู้สำคัญกว่าประเภทอื่น เพราะเชื่อว่าความรู้คือสารสนเทศที่พิสูจน์สรุปแล้วว่าเป็นความจริง และมีสาระพร้อมจะนำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม

สังคมสื่อสาร คือ สังคมสารสนเทศที่ประชากรส่วนใหญ่มีเครื่องมือสื่อสารหรือเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) พร้อมทั้งจะสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง อาณาบริเวณของการสื่อสาร ครอบคลุมทุกท้องถิ่นของสังคม และสามารถขยายออกไปได้ทั่วโลกในยุคโลกาภิวัตน์ (globalisation)

ทฤษฎีโลกาภิวัตน์ถือกำเนิดขึ้นในบทความเรื่อง Globalization ที่ศาสตราจารย์ธีโอดอร์ เวิตต์ (Theoder Levitt) เสนอในวารสาร “Harvard Business Review” เมื่อปี 1983 แม้ว่าก่อนหน้านั้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีการใช้คำนี้กันแล้วในทางด้านการเงิน (financial globalization) มีความหมายถึงการค้าข้ามพรมแดนในระบบการเงินระหว่างประเทศ

2. ในช่วงที่สองของทฤษฎีการสื่อสารยุคปัจจุบัน ซึ่งเริ่มตั้งแต่ประมาณกลางทศวรรษ 1990 มาถึงปี 2002 นับว่าเป็นช่วงวิกฤตทางทฤษฎี (Theoretical Crisis) ที่สำคัญมากอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ทฤษฎีการสื่อสาร ทั้งนี้เพราะถึงแม้โลกจะมีเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะระบบอินเทอร์เน็ตที่สามารถทำให้ทุกองค์กรและทุกสังคมติดต่อเชื่อมโยงกันได้ในอาณาจักรไซเบอร์ (Cyberspace) หรือโลกไซเบอร์ (Cyberworld) แต่โลกภายใต้การบริหารจัดการขององค์กรโลกหรือสหประชาชาติก็ยังอยู่ในสภาพไร้ระเบียบและแตกแยกจลาจลกันจนถึงขั้นทำศึกสงคราม

รายงานการศึกษาปัญหาการสื่อสารของโลก โดยคณะกรรมการ “แม็คไบรด์” ของยูเนสโก ได้พบมาตั้งแต่ปี 1978 ว่า ในโลกหนึ่งเดียนี้มีหลายความคิด หลายความเชื่อ หลายความเห็น (“Many Voices, One World” ชื่อของรายงานที่พิมพ์เป็นหนังสือในปี 1979) แต่ที่โลกมีปัญหา ก็เพราะว่าประเทศต่างๆ และสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ไม่พยายามสื่อสารทำความเข้าใจและประนีประนอมยอมรับกัน ทั้งนี้เพราะมีทิฐิในลัทธิความเชื่อของตน หรือมีผลประโยชน์ขัดแย้งกัน ในทางเศรษฐกิจการเมือง

จนกระทั่งทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 ทิฐิหรือความขัดแย้งเหล่านั้นก็ยังไม่บรรเทาเบาบาง แต่กลับยิ่งรุนแรงจนกลายเป็นความตึงเครียดระหว่างภูมิรัฐศาสตร์ (geopolitics) ภูมิเศรษฐศาสตร์ (geo-economics) และภูมิสังคมวัฒนธรรม (geosocio-culture) อาณาจักรทางเศรษฐกิจของโลกขยายเข้าไปก้ำกายแทรกซ้อนกับอาณาจักรทางการเมือง การปกครอง ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่แล้วกับอาณาจักรทางสังคมวัฒนธรรม ความตึงเครียด (tension) กลายเป็นความเครียดของโลก (world stress) ที่บั่นทอนทั้งสุขภาพกายและจิตของประชากร

การทำศึกสงคราม การก่อการร้าย การต่อสู้เชิงกลยุทธ์เศรษฐกิจ หรือแม้แต่การแข่งขันกันในเรื่องอุตสาหกรรม กลายเป็นสิ่งที่บ่อนทำลายคุณภาพชีวิต คุณภาพของสิ่งแวดล้อม หรือระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขวัญ กำลังใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิของมนุษยชาติ

ท้ายที่สุดความขัดแย้งในความเป็นจริงก็นำมาสู่ความรู้สึกลับขัดแย้งในเชิงทฤษฎี เข้าทำนอง “สื่อยิ่งมาก การสื่อสารยิ่งน้อย” (The more the media, the less the communication) ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าสื่อส่วนใหญ่มักถูกใช้เพื่อสร้างสังคมบริโภคนิยมแข่งขันกันด้วยการโฆษณาสินค้าฟุ่มเฟือย หรือโฆษณาชวนเชื่อลัทธิเศรษฐกิจการเมืองที่ไม่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ สื่อส่วนน้อยเท่านั้นที่ถูกใช้เพื่อสร้างสังคมสารสนเทศหรือสังคมความรู้ที่แท้จริง ซึ่งมนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยสติปัญญาและคุณธรรมความรับผิดชอบร่วมกัน

แต่เหตุผลที่แน่นอนก็คือ ทฤษฎีการสื่อสารตั้งแต่ก่อนยุคทฤษฎี ยุคสมัยนิยม ยุคหลังสมัยนิยม แม้มีการวิพากษ์วิจารณ์ และปรับปรุงพัฒนามาแล้วเพียงใด ทฤษฎีการสื่อสารก็ยังอยู่ในกรอบของปรัชญาตะวันตกที่เน้นเทคนิคนิยม (technism) มากกว่ามนุษยนิยม (humanism) และเป็น การสื่อสารทางเดียวมากกว่าการสื่อสารสองทาง ทั้งนี้เพราะปรัชญาตะวันตกมีรากฐานมาจากลัทธิเทวนิยมแนวศาสนาคริสต์ (Christian theism) ซึ่งถือว่าพระเจ้าองค์เดียวมีอำนาจเหนือมนุษย์ ถ่ายทอดมาเป็นกระบวนการสื่อสารเบื้องบนสู่เบื้องล่าง (top-down communication) จากผู้นำถึงประชาชน จากคนรวยถึงคนจน จากคนมีถึงคนไม่มี (have to have-not) จากนายทุนผู้ผลิตถึงประชาชนผู้บริโภค จากผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจหรือการเมืองถึงผู้บริโภคสัญชัญ ซึ่งหมายถึงผู้จ่ายเงินส่วนหนึ่งซื้อความเป็นนามธรรมที่ไม่มีตัวตนของสินค้าหรืออุตสาหกรรม

การแสวงหากระบวนการทัศน์ใหม่จึงค่อยๆ เริ่มขึ้นในตอนต้นทศวรรษ 1990 และค่อยทวีความเข้มข้นจริงจังในครึ่งหลังของทศวรรษนี้

รัฐธรรมนูญฉบับ 2540 ของประเทศไทยได้รับทฤษฎีสื่อมวลชนประชาธิปไตยมาเป็นแนวทางของรัฐ ในการปฏิรูปการสื่อสารมวลชนให้มีหลักประกันเสรีภาพ อิสรภาพ ความเสมอภาค ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพเพื่อสาธารณประโยชน์ และเพื่อสังคมตามที่บัญญัติใน มาตรา 39, 40 และ 41

อมาตยา เสน (Amartya sen) นักเศรษฐศาสตร์ผู้ได้รับรางวัลโนเบล ในปี 1996 เสนอ ทฤษฎีกระแสเสรีของข่าวสารเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ (free flow of information for economic development) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความเปิดกว้างของข่าวสาร (informational openness) จะส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย และระบอบประชาธิปไตยจะส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจที่แท้จริงและยั่งยืน เพราะผู้นำในระบอบนี้ จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องเพื่อการริเริ่มและดำเนิน โครงการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

โจเซฟ สติกลิตซ์ (Joseph Stiglitz) นักเศรษฐศาสตร์อีกคนหนึ่งที่ได้รับรางวัลโนเบล ในปี 2000 เสนอทฤษฎีสารสนเทศอสมมาตร (Asymmetric Information) แสดงเป็นสมการว่าความแตกต่างทางสารสนเทศทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนรวยกับคนจน เช่น การรับรู้ข่าวสารเรื่องสัมปทานของรัฐเร็วกว่าหรือดีกว่าย่อมได้เปรียบในการยื่นซองประกวดราคา ทำให้มีโอกาสดีกว่าในการได้มาซึ่งสัมปทาน ทำให้มีโอกาสที่จะเพิ่มควมร่ำรวยยิ่งกว่าคนที่มิได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับสัมปทาน

ทฤษฎีนี้ยืนยันถึงบทบาทสำคัญของการเผยแพร่สารสนเทศเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทว่าการเผยแพร่สารสนเทศนั้นจะต้องยึดหลักความโปร่งใส ความเสมอภาค และความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม ไม่ว่าจะเป็นการเผยแพร่สารสนเทศของสื่อประเภทใด การทำงานบนพื้นฐานอุดมการณ์ดังกล่าว จึงต้องมีอิสรภาพในทางวิชาชีพ (professional independence) ซึ่งถือว่าเป็นจริยธรรมที่สำคัญ

ในช่วงเวลาเดียวกัน สมควร กวียะ ได้นำเอาทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคมมาปฏิรูปการประชาสัมพันธ์แบบดั้งเดิม สร้างเป็นทฤษฎีการประชาสัมพันธ์ใหม่ที่เรียกว่า การสื่อสารองค์กรเชิงบูรณาการ (Integrated Organizational Communication) ทฤษฎีนี้เสนอว่าองค์กรจะต้องปรับเปลี่ยนปรัชญา (1) จากการสื่อสารมิติเดียวมาเป็นการสื่อสารหลายมิติ (multi-dimensional communication) ใช้หลายสื่อ หลายทิศทาง และมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมทั้งองค์กรและสังคมอย่างเป็นธรรม (2) จากการสื่อสารถึงสาธารณชนหรือมวลชนมาเป็นการสื่อสารกับสมาชิกของสังคม เน้นสังคมภายในองค์กรและชุมชนรอบองค์กร ก่อนขยายขอบเขตออกไปสู่องค์กรอื่น และสังคมมวลชน (3) จากการสื่อสารโน้มน้าวใจให้คล้อยตามมาเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวบนพื้นฐานความแตกต่าง (oneness of differences) ของความรู้ ความคิด และบทบาทหน้าที่ (4) จากการสื่อสารเพื่อสร้างเสริมภาพลักษณ์ (mind image) ขององค์กรเพียงด้านเดียวมาเป็นการสื่อสารเพื่อส่งเสริมภาพจริง (real image) ที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมต่อโลกและต่อชีวิตของเพื่อนมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็ลูกค้าหรือกลุ่มเป้าหมายขององค์กรหรือไม่

แต่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ที่มีความหมายสำคัญมาก เริ่มต้นโดย ฟริตจอฟ คาปรา (Fritjof Capra) นักวิจัยสาขาฟิสิกส์ จากมหาวิทยาลัยเวียนนา ซึ่งต่อมาได้เป็นผู้อำนวยการศูนย์นิเวศศึกษา (Ecoliteracy) ที่มหาวิทยาลัยเบิร์กลีย์ แคลิฟอร์เนีย ในปี 1975 เขาจุดประกายกระบวนทัศน์ใหม่เชิงปรัชญาฟิสิกส์ในหนังสือเรื่อง The Tao of Physics (เต๋าแห่งฟิสิกส์) โดยการประยุกต์ทฤษฎีแนวปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะฮินดู พุทธ และเต๋าเข้าบูรณาการกับสังขธรรมทางวิทยาศาสตร์ที่ค้นพบใหม่ในศตวรรษที่ 20 อาทิ ทฤษฎีควอนตัม (Quantum Theory) และทฤษฎีจักรวาลวิทยาต่างๆ (Cosmological Theories) เสนอให้เห็นคุณค่าเชิงวิทยาศาสตร์

ของปรัชญาตะวันออกที่สมควรจะนำมาปฏิรูปสังคมที่ได้ถูกกระทำให้เป็นทาสความคิดของตะวันตกตลอดมา

ปี 1982 เขาเสนอปรัชญาสังคมแนวใหม่เชิงองค์รวมในหนังสือเรื่อง “The Turning Point” (จุดเปลี่ยนแปลงแห่งศตวรรษ) เสนอให้ใช้การคิดเชิงองค์รวม (holistic thinking) ในการแก้ปัญหาของสังคมและของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้สื่อมวลชนคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม มีจิตสำนึกที่จะทำความรู้จัก เข้าใจ ช่วยอนุรักษ์ระบบนิเวศ และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในปี 1996 หนังสือเรื่อง “The Web of Life” (ใยแห่งชีวิต) ของเขา ปฏิรูปปรัชญาวิทยาศาสตร์บนพื้นฐานทฤษฎีระบบ (Systems Theories) ทฤษฎีไซเบอร์เนติกส์ และทฤษฎีเกอา (Gaia Theory) ของเจมส์ เลิฟล็อก (James Lovelock) ที่เสนอว่า โลกก็เป็นสิ่งมีชีวิตเป็นอภิจีวีต (Superbeing) ที่ชีวิตทั้งหลายอยู่ร่วมกันเป็นสหชีวิต (symbiosis) เช่นเดียวกับที่แบคทีเรียนับแสนล้านมีชีวิตร่วมกันกับร่างกายมนุษย์ สรุปให้เห็นว่าการสื่อสารหรือสันนิษฐานกรรม (communication) คือความเชื่อมโยงระหว่างกัน (interconnectedness) ของทุกระบบ ระบบชีวิต ระบบสังคม ระบบโลก เป็นกระบวนการเชื่อมโยงด้วยสารสนเทศในรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างการป้อนไปและการป้อนกลับ (feed forward – feedback interaction) ทำให้ทุกส่วนของระบบติดต่อเชื่อมโยงกันตามหลักปรัชญาของนิเวศวิทยาแนวลึก (deep ecology)

จากพื้นฐานแนวคิดหนังสือสามเล่มของฟริตจอฟ คาปรา สมควร กวียะ พยายามนำมาสร้างเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ของการสื่อสารมวลชน ในหนังสือเรื่องนิเวศนิเทศ (Eco-communication) ในปี 1997

นิเวศวิทยาเป็นแนวคิดการสื่อสารเชิงนิเวศวิทยา (Ecological Communication) ที่เสนอให้สื่อมวลชนเปลี่ยนมโนทัศน์ของการทำงาน จากการเสนอข่าวสารตามกระแสในรูปแบบดั้งเดิมของวารสารศาสตร์อเมริกัน (American journalism) ซึ่งวางรากฐานยังลึกลงมาตั้งแต่ต้นศตวรรษมาเป็นการเฝ้าติดตามสืบสวนสอบสวนพฤติกรรมและผลกระทบของอุตสาหกรรมเชิงลบ (negative industry) ที่มีต่อระบบนิเวศ ดิน น้ำ อากาศ อาหาร ชีวิต และโลก สื่อมวลชนใหม่จะต้องมีจิตสำนึกรับผิดชอบอย่างลึกซึ้งต่อความเสื่อมโทรมของชีวิตโลก และหลีกเลี่ยงการโฆษณาสนับสนุนผลิตภัณฑ์ที่กำลังก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบระยะยาวต่อพิภพ (The Earth) ซึ่งเป็นที่อยู่แห่งเดียวและอาจจะเป็นแหล่งสุดท้ายของมนุษยชาติ

สำหรับกระบวนการทัศน์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารภายในบุคคล และการสื่อสารระหว่างบุคคล มีความเคลื่อนไหวที่น่าสนใจในการเสนอทฤษฎีปัญญาแห่งจิตวิญญาณ (Spiritual Intelligence Quotient หรือ SQ) ในสหรัฐอเมริกา โดยไมเคิล เพอร์ซิงเกอร์ (Michael Persinger) นักจิตประสาทวิทยา เริ่มต้นในปี 1990 แต่มีการขยายความคิดโดย วีเอส รามจันทรัน (V.S.



Ramachandran) แห่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ในปี 1997 และเป็นที่ยอมรับกว้างขวางในปี 2000 เมื่อมิเชล เลวิน (Michel Levin) เขียนหนังสือเรื่อง “Spiritual Intelligence Awakening the Power of Your Spirituality and Intuition”

เส้นทางเดินของปัญญาแห่งจิตวิญญาณ (Paths of SQ) มี 6 ประการคือ การรู้จักหน้าที่ (Duty) การรู้จักทะนุถนอม (Nurturing) การแสวงหาความรู้ (Knowledge) การปรับเปลี่ยนลักษณะตน (Personal Transformation) การสร้างภราดรภาพ (Brotherhood) และการเป็นผู้นำแบบบริการ (Servant Leadership)

ทฤษฎีปัญญาแห่งจิตวิญญาณ เป็นแนวคิดใหม่ในการพัฒนาการสื่อสารของมนุษย์ คล้ายทฤษฎีเส้นทางที่ปราศจากกาลเวลา (The Timeless Way) ของดีปิก โชลปรา (Deepak Chopra) ในหนังสือ “Ageless Body, Timeless mind” (1993) ที่เสนอว่ามนุษย์จะต้องรู้จักใช้ธรรมชาติหรือพลังแห่งวิวัฒนาการ (power of evolution) มาเป็นพลังสร้างสรรค์ร่างกายและจิตใจ โดยปฏิบัติตนในเส้นทางที่ปราศจากกาลเวลาหรือความเสื่อมโทรมตามอายุขัยที่เร็วเกินควร คือ (1) รู้จักชื่นชมกับความเงียบ (silence) (2) รู้จักความสัมพันธ์เชิงบวกของตนกับธรรมชาติ (nature) (3) ไว้วางใจในความรู้สึกของตนเอง (trust in own feeling) (4) มีความมั่นคงในท่ามกลางความสับสนวุ่นวาย (self – centered amid chaos) (5) รู้จักเล่นสนุกสนานเหมือนเด็ก (childlike fantasy and play) (6) มั่นใจในสติสัมปชัญญะของตน (trust in own consciousness) และ (7) ไม่มียึดติดความคิดดั้งเดิมแต่สร้างเสริมความคิดสร้างสรรค์ตลอดเวลา (non – attachment but openness to won creativity)

ทั้งทฤษฎีปัญญาแห่งจิตวิญญาณ (SQ) และทฤษฎีเส้นทางที่ปราศจากกาลเวลา (Timeless Way) นับว่าเป็นพัฒนาการมาสู่กระบวนทัศน์ใหม่ของทฤษฎีการสื่อสารภายในบุคคลที่เริ่มต้นโดยซิกมุนด์ فروยด์ และทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคลที่เริ่มต้นโดยฟริตซ์ ไฮเดอร์ เป็นการนำเอาจริยศาสตร์มาผสมผสานเป็นจริยธรรมการสื่อสารของมนุษย์ (Ethics of Human Communication) ที่ถูกทำให้เสื่อมโทรมมาหลายทศวรรษ โดยลัทธิบริโภคนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ของระบอบทุนนิยมเสรี

โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีเส้นทางที่ปราศจากกาลเวลา มีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดกระบวนทัศน์ล้ำสมัยและแนวอนาคต (ultramodernist and futuristic paradigm) ที่มีเวลาเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญของสารสนเทศและการสื่อสารทุกประเภท นั่นคือ ทฤษฎีสารเวลา (The Infotime Theory) ซึ่ง สมควร กวียะ ได้นำเสนอต่อที่ประชุมราชบัณฑิตยสถานกรมการศึกษาด้านการสื่อสารและการเมืองเมื่อเดือนมีนาคม 2002 หลังจากที่ได้วิจัยและพัฒนามาตั้งแต่ปี 1997

ทฤษฎีสารเวลามาจากการวิจัยเชิงทดลองทางความคิด (thought experiment) บนพื้นฐานความคิดเชิงองค์รวม และความรู้ทางนิเทศศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ทุกแขนง ได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิดทฤษฎีของพระพุทธรองค์ ไลน์สไนด์ คาร์วิน ฟรอยด์

ชราวม์ วีเนอร์ คาปรา โชปรา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสติเฟน ฮอว์คิง (Stephen Hawking) ในหนังสือเรื่อง “A Brief History of Time” (1990)

ตามทฤษฎีสารเวลาสาร (Information) หมายถึงทุกสรรพสิ่งในเอกภพ คือสารทางกายภาพ (Physical Information) สารทางชีวภาพ (Biological Information) สารทางสมอง (Brain Information) และสารนอกร่างกาย (Extrasomatic Information) หรือสารสังคม (Social Information)

การสื่อสาร คือการสร้างสภาพร่วมระหว่างผู้สื่อสาร (commonness-making) หรือการสร้างความเป็นหนึ่งเดียว (oneness-making) ของทุกสาร นับตั้งแต่อะตอม โมเลกุล ดาวฤกษ์ กาแล็กซี หรือดาราจักร ดาวเคราะห์ ชีวิต สังคม มาจนถึงองค์กร

การสื่อสารเป็นกระบวนการพลวัตของความเชื่อมโยงติดต่อกัน (dynamic process of interconnectedness) ที่ก่อให้เกิดสารหรือระบบ (information or system)

แต่จากทฤษฎีเวลาทั้งในทางวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ พบว่าการสื่อสารอย่างเดิวนั้นไม่พอที่จะก่อให้เกิดระบบได้ ระบบต้องมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงโดยตลอด (perpetual change) นับตั้งแต่การเกิดไปจนถึงการตาย

ทุกระบบหรือทุกสารจึงต้องมีเวลาเป็นองค์ประกอบที่จะขาดเสียมิได้ เรียกรวมเสียใหม่ว่า สารเวลา หรือ Infotime สารคือโครงสร้างและกระบวนการก็คือ เวลา ซึ่งจะต้องรวมกันเป็นหนึ่งเดียว

โดยสรุป ทฤษฎีสารเวลาคือ สมมติฐานหลักของทฤษฎีการสื่อสารหรือสันนิษฐานกรรมทั่วไป (The General Communication Theory) ซึ่งคาดว่าจะปฐมนิเทศสำคัญ (major postulate) สำหรับทฤษฎีของทุกสิ่งทุกอย่าง (The Theory of Everything and Every Non-Thing)

### ทฤษฎีการสื่อสารและการเรียนการสอน

เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้และผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด นอกจากจะใช้เทคโนโลยีการศึกษาทั้งในเรื่องของกระบวนการและทรัพยากรต่างๆ แล้วจำเป็นต้องอาศัยทฤษฎีการสื่อสารในการนำเสนอเนื้อหาจากผู้ส่งไปยังผู้รับ สื่อหรือช่องทางในการถ่ายทอดและวิธีการในการติดต่อเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการจัดการเรียนการสอนอย่างได้ผลดีที่สุดด้วย ทั้งนี้เพราะสิ่งสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในกระบวนการสื่อสาร คือ การที่จะสื่อความหมายอย่างไร เพื่อให้ผู้รับสารนั้นเข้าใจได้อย่างถูกต้องว่าผู้ส่งหมายความว่าอะไรในข่าวสารนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอทฤษฎีการสื่อสารที่นำมาใช้เป็นหลักในการศึกษาถึงวิธีการส่งผ่านข้อมูลสารสนเทศการใช้สื่อและช่องทางการสื่อสาร ทฤษฎีการสื่อสารเหล่านี้ได้นำมาใช้ในขอบข่ายของเทคโนโลยีการศึกษาตั้งแต่ทศวรรษ 1980s เป็นต้นมาเพื่อเอื้อประโยชน์สำหรับใช้เป็นแนวทางใน

สื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียน รวมถึงการเลือกใช้สื่อเพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการเรียนรู้ได้อย่างดี

### สูตรการสื่อสารของลาสเวลล์ (Lesswell)

ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Lasswell) ได้ทำการวิจัยในเรื่องการสื่อสารมวลชนไว้ในปี พ.ศ. 2491 และได้คิดสูตรการสื่อสารที่ถึงพร้อมด้วยกระบวนการสื่อสารที่สอดคล้องกัน โดยในการสื่อสารนั้นจะต้องตอบคำถามต่อไปนี้ให้ได้คือ

ใคร —> พูดอะไร —> โดยวิธีการและช่องทางใด —> ไปยังใคร —> ด้วยผลอะไร

สูตรการสื่อสารของลาสเวลล์เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

ในการที่จะจัดให้การเรียนการสอนเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพดีนั้น เราสามารถนำสูตรของลาสเวลล์มาใช้ได้เช่นเดียวกับการสื่อสารธรรมดา คือ

- ใคร (Who) เป็นผู้ส่งหรือทำการสื่อสาร เช่น ในการอ่านข่าว ผู้อ่านข่าวเป็นผู้ส่งข่าวสารไปยังผู้ฟังที่บ้าน ในสถานการณ์ในห้องเรียนธรรมดาก็เช่นเดียวกันย่อมเป็นการพูดระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน หรือการที่ผู้เรียนกลายเป็นผู้ส่งโดยการตอบสนองกลับไปยังผู้สอน แต่ถ้าเป็นการสอนโดยใช้ภาพยนตร์หรือโทรทัศน์ ตัวผู้ส่งก็คือภาพยนตร์หรือโทรทัศน์นั้น

- พูดอะไร ด้วยวัตถุประสงค์อะไร (Says what, with what purpose) เป็นสิ่งที่เกี่ยวกับเนื้อหาข่าวสารที่ส่งไป ผู้ส่งจะส่งเนื้อหาอะไรโดยจะเป็นข่าวสารธรรมดาเพื่อให้ผู้รับทราบความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ต่างๆ ในแต่ละวัน หรือเป็นการให้ความรู้โดยที่ผู้สอนจะต้องทราบว่าเรียนเรื่องอะไร ทำไมจึงจะสอนเรื่องนั้น สอนเพื่อวัตถุประสงค์อะไร และคาดว่าจะได้รับการตอบสนองจากผู้เรียนอย่างไรบ้าง

- โดยใช้วิธีการและช่องทางใด (By what means, in what channel) ผู้ส่งทำการส่งข่าวสารโดยการพูด การแสดงกริยาท่าทาง ใช้ภาพ ฯลฯ หรืออาจจะใช้อุปกรณ์ระบบไฟฟ้า เช่น ไมโครโฟน หรือเครื่องเล่นวีซีดีเพื่อถ่ายทอดเนื้อหาข่าวสารให้ผู้รับรับได้โดยสะดวก ถ้าเป็นในการเรียนการสอน ผู้สอนอาจจะสอนโดยการบรรยายหรือใช้สื่อการสอนต่างๆ เพื่อช่วยในการส่งเนื้อหาบทเรียนไปให้ ผู้เรียนรับและเข้าใจได้อย่างถูกต้องทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น

- ส่งไปยังใคร ในสถานการณ์อะไร (To whom, in what situation) ผู้ส่งจะส่งข่าวสารไปยังผู้รับเป็นใครบ้างเนื่องในโอกาสอะไร เช่น การอ่านข่าวเพื่อให้ผู้ฟังที่บ้านทราบถึงเหตุการณ์ประจำวัน หรือแสดงการทำกับข้าวให้กลุ่มแม่บ้านชม ผู้ส่งย่อมต้องทราบว่าผู้รับเป็นกลุ่มใดบ้าง เพื่อสามารถเลือกสรรเนื้อหาและวิธีการส่งให้เหมาะสมกับผู้รับ การเรียนการสอนก็เช่นเดียวกัน

การสอน ผู้เรียนอายุ 8 ปีกับอายุ 15 ปีต้องมีวิธีการสอนและการใช้สื่อการสอนต่างกัน ผู้สอนต้องทราบถึงระดับสติปัญญาความสามารถและภูมิหลังของผู้เรียนแต่ละคนว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรบ้างตลอดจน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของการเรียน เช่น มีสื่อการสอนอะไร ที่จะนำมาใช้สอนได้บ้าง สภาพแวดล้อมห้องเรียนที่จะสอนเป็นอย่างไร ฯลฯ

• ได้ผลอย่างไรในปัจจุบัน และอนาคต (With what effect, immediate and long term?) การส่งข่าวสารนั้นเพื่อให้ผู้รับฟังผ่านไปเฉยๆ หรือจดจำด้วยซึ่งต้องอาศัยเทคนิควิธีการที่แตกต่างกัน และเช่นเดียวกันกับในการเรียนการสอนที่จะได้ผลนั้น ผู้สอนจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าเมื่อสอนแล้ว ผู้เรียนจะได้รับความรู้เกิดการเรียนรู้มากน้อยเท่าใด และสามารถจดจำความรู้ที่ได้รับนั้นได้นานเพียงใด โดยที่ผู้เรียนอาจได้รับความรู้เพียงบางส่วนหรือไม่เข้าใจเลยก็ได้ การวัดผลของการถ่ายทอดความรู้นั้นอาจทำได้ยากเพราะบางครั้งผู้เรียนอาจจะไม่แสดงการตอบสนองออกมา และบางครั้งการตอบสนองนั้นก็อาจจะวัดผลไม่ได้เช่นกัน

### ทฤษฎี SMCR ของเบอร์โล (Berio)

เดวิด เค. เบอร์โล (David K. Berlo) ได้พัฒนาทฤษฎีที่ผู้ส่งจะส่งสารอย่างไร และผู้รับจะรับ แปลความหมาย และมีการโต้ตอบกับสารนั้นอย่างไร ทฤษฎี SMCR ประกอบด้วย

• ผู้ส่ง (source) ต้องเป็นผู้ที่มีทักษะความชำนาญในการสื่อสารโดยมีความสามารถในการ “การเข้ารหัส” (encode) เนื้อหาข่าวสาร มีทัศนคติที่ดีต่อผู้รับเพื่อผลในการสื่อสารมีความรู้อย่างดีเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารที่จะส่ง และควรจะสามารถในการปรับระดับของข้อมูลนั้นให้เหมาะสมและง่ายต่อระดับความรู้ของผู้รับ ตลอดจนถึงพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับผู้รับด้วย

• ข้อมูลข่าวสาร (message) เกี่ยวข้องด้านเนื้อหา สัญลักษณ์ และวิธีการส่งข่าวสาร

• ช่องทางในการส่ง (channel) หมายถึง การที่จะส่งข่าวสารโดยการให้ผู้รับได้รับข่าวสาร ข้อมูลโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 หรือเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง คือ การได้ยิน การดู การสัมผัส การลิ้มรส หรือการได้กลิ่น

• ผู้รับ (receiver) ต้องเป็นผู้มีทักษะความชำนาญในการสื่อสารโดยมีความสามารถในการ “การถอดรหัส” (decode) สาร เป็นผู้ที่มีทัศนคติ ระดับความ และพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมเช่นเดียวหรือคล้ายคลึงกันกับผู้ส่งจึงจะทำให้การสื่อสารความหมายหรือการสื่อสารนั้นได้ผล

ตามลักษณะของทฤษฎี S M C R นี้ มีปัจจัยที่มีความสำคัญต่อขีดความสามารถของผู้ส่งและรับที่จะทำการสื่อสารความหมายนั้นได้ผลสำเร็จหรือไม่เพียงใด ได้แก่

• ทักษะในการสื่อสาร (communication skills) หมายถึง ทักษะซึ่งทั้งผู้ส่งและผู้รับควรจะสามารถในการส่งและการรับการเพื่อให้เกิดความเข้าใจกันได้อย่างถูกต้อง เช่น ผู้ส่งต้องมีความสามารถในการเข้ารหัสสาร มีการพูดโดยใช้ภาษาพูดที่ถูกต้อง ใช้คำพูดที่ชัดเจนฟังง่าย

มีการแสดงสีหน้าหรือท่าทางที่เข้ากับการพูด ท่วงทำนองลีลาในการพูดเป็นจังหวะ น่าฟัง หรือ การเขียนด้วยถ้อยคำสำนวนที่ถูกต้องสละสลวยน่าอ่าน เหล่านี้เป็นต้น ส่วนผู้รับต้องมีความสามารถในการถอดรหัสและมีทักษะที่เหมือนกันกับผู้ส่งโดยมีทักษะการฟังที่ดี ฟังภาษาที่ผู้ส่งพูดมารู้เรื่อง หรือสามารถอ่านข้อความที่ส่งมานั้นได้ เป็นต้น

- ทักษะคติ (attitudes) เป็นทัศนคติของผู้ส่งและผู้รับซึ่งมีผลต่อการสื่อสาร ถ้าผู้ส่งและผู้รับ มีทัศนคติที่ดีต่อกันจะทำให้การสื่อสารได้ผลดี ทั้งนี้เพราะทัศนคติย่อมเกี่ยวข้องไปถึง การยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างผู้ส่งและผู้รับด้วย เช่น ถ้าผู้ส่งมีความนิยมชมชอบในตัวผู้พูดก็ มักจะมีความเห็นคล้อยตามไปได้ง่าย แต่ในทางตรงข้าม ถ้าผู้ส่งมีทัศนคติไม่ดีต่อผู้พูดก็จะฟังแล้ว ไม่เห็นชอบด้วยและมีความเห็นขัดแย้งในสิ่งที่พูดมานั้น หรือถ้าทั้งสองฝ่ายมีทัศนคติไม่ดีต่อกัน ท่วงทำนองหรือนำเสียงในการพูดก็อาจจะห้วนห้าวไม่น่าฟัง แต่ถ้ามีทัศนคติที่ดีต่อกันแล้วมักจะ พูดกันด้วยความไพเราะอ่านหวานน่าฟัง เหล่านี้เป็นต้น

- ระดับความรู้ (knowledge levels) ถ้าผู้ส่งและผู้รับมีระดับความรู้เท่าเทียมกันก็จะทำให้การสื่อสารนั้นลุล่วงไปด้วยดี แต่ถ้าหากความรู้ของผู้ส่งและผู้รับมีระดับที่แตกต่างกันย่อม จะต้องมีการปรับปรุงความยากง่ายของข้อมูลที่จะส่งในเรื่องความยากง่ายของภาษาและถ้อยคำ สำนวนที่ใช้ เช่น ไม่ใช่คำศัพท์ทางวิชาการ ภาษาต่างประเทศ หรือถ้อยคำยาวๆ สำนวน สลับซับซ้อน ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกและง่ายต่อความเข้าใจ ตัวอย่างเช่น การที่หมอรัรักษาคณไข้แล้ว พูดแต่คำศัพท์การแพทย์เกี่ยวกับโรคต่างๆ ย่อมทำให้คนไข้ไม่เข้าใจว่าตนเองเป็นโรคอะไรแน่หรือ พัฒนาการจากส่วนกลางออกไปพัฒนาหมู่บ้านต่างๆ ในชนบทเพื่อให้คำแนะนำทางด้านการเกษตร และเลี้ยงสัตว์แก่ชาวบ้าน ถ้าพูดแต่ศัพท์ทางวิชาการโดยไม่อธิบายด้วยถ้อยคำภาษาง่ายๆ หรือไม่ ใช้ภาษาท้องถิ่นก็จะทำให้ชาวบ้านไม่เข้าใจหรือเข้าใจผิดได้ หรือในกรณีของการใช้ภาษามือของผู้ พิการทางโสต ถ้าผู้รับไม่เคยได้เรียนภาษามือ มาก่อนทำให้ไม่เข้าใจและไม่สามารถสื่อสารกัน ได้ เหล่านี้เป็นต้น

- ระบบสังคมและวัฒนธรรม (socio - culture systems) ระบบสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละชาติเป็นสิ่งที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมของประชาชนในประเทศนั้นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องไปถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติ สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละชาติย่อมมีความแตกต่างกัน เช่น การให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส หรือวัฒนธรรมการกินอยู่ ฯลฯ ดังนั้น ในการติดต่อสื่อสาร ของบุคคลต่างชาติต่างภาษา จะต้องมีการศึกษาถึงกฎข้อบังคับทางศาสนาของแต่ละศาสนาด้วย

### การสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรงของแชนนอนและวีเวอร์

คล็อด อี. แชนนอน (Claude E. Shannon) และวอร์เรนวีเวอร์ (Warren Weaver) ได้คิด ทฤษฎีการสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรง การสื่อสารเริ่มด้วยผู้ส่งซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลทำหน้าที่ส่ง เนื้อหาข่าวสารเพื่อส่งไปยังผู้รับ โดยผ่านทางเครื่องส่งหรือตัวถ่ายทอดในลักษณะของสัญญาณที่ ถูกส่งไปในช่องทางต่างๆ กันแล้วแต่ลักษณะของการส่งสัญญาณแต่ละประเภท เมื่อทางฝ่ายผู้ ได้รับสัญญาณแล้ว สัญญาณที่ได้รับจะถูกปรับให้เหมาะสมกับเครื่องรับหรือการรับเพื่อทำการแปล สัญญาณให้เป็นเนื้อหาข่าวสารนั้นอีกครั้งหนึ่งให้ตรงกับที่ผู้ส่งส่งมาก ในขั้นนี้เนื้อหาที่รับจะไปถึง จุดหมายปลายทางคือผู้รับตามที่ต้องการ แต่ในบางครั้งสัญญาณที่ส่งไปอาจถูกรบกวนหรืออาจมี บางสิ่งบางอย่างมาขัดขวางสัญญาณนั้น ทำให้สัญญาณที่ส่งไปกับสัญญาณที่ได้รับมีความแตกต่าง กันเป็นเหตุให้เนื้อหาข่าวสารที่ส่งจากแหล่งข้อมูลไปยังจุดหมายปลายทางอาจผิดเพี้ยนไปนับเป็น ความล้มเหลวของการสื่อสารเนื่องจากที่ส่งไปกับข้อมูลที่ได้รับไม่ตรงกัน อันจะทำให้เกิดการแปล ความหมายผิดหรือความเข้าใจผิดในการสื่อสารกันได้

จากทฤษฎีการสื่อสารนี้พิจารณาได้ว่า แชนนอนและวีเวอร์สนใจว่าเมื่อมีการสื่อสารกัน จะมีอะไรเกิดขึ้นกับข้อมูลข่าวสารที่ส่งไปนั้น ไม่ว่าจะเป็นการส่งโดยผ่านอุปกรณ์ระบบไฟฟ้า หรือการส่งโดยใช้สัญญาณต่างๆ เช่น เมื่อมีการเปิดเพลงออกอากาศทางสถานีวิทยุ เสียงเพลงนั้น จะถูกแปลงเป็นสัญญาณและส่งด้วยการกล้ำสัญญาณ (modulation) จากสถานีวิทยุไปยังเครื่องรับ วิทยุ โดยเครื่องรับจะแปลงสัญญาณคลื่นนั้นเป็นเพลงให้ผู้รับได้ยิน ในขณะที่สัญญาณถูกส่งไปจะ มีสิ่งต่างๆ “สิ่งรบกวน” (noise source) เช่น ในการส่งวิทยุระบบ AM สัญญาณจะถูกรบกวนโดย ไฟฟ้าในบรรยากาศ หรือในขณะที่ครูฉายวิดีโอทัศน์ในห้องเรียน การรับภาพและเสียงของผู้เรียนถู กรบกวนโดยสิ่งรบกวนหลายอย่าง เช่น แสงที่ตกลงบนจอโทรทัศน์ และเสียงพูดคุยจากภายนอก เป็นต้น หรืออีกตัวอย่างหนึ่งเช่นการพูดโทรศัพท์ ผู้ที่เริ่มต่อโทรศัพท์จะเป็นผู้ส่งเพื่อส่งข่าวสาร โดยอาศัยโทรศัพท์เป็นเครื่องส่ง เมื่อผู้ส่งพูดไปเครื่องโทรศัพท์จะแปลงคำพูดเป็นสัญญาณไฟฟ้า ส่งไปตามสายโทรศัพท์ เมื่อสัญญาณไฟฟ้านั้นส่งไปยังเครื่องรับโทรศัพท์ของหมายเลขที่ติดต่อก็ จะมีเสียงดังขึ้น และเมื่อมีผู้รับ โทรศัพท์เครื่องนั้นก็แปลงสัญญาณไฟฟ้าให้กลับเป็นคำพูดส่งถึง ผู้รับหรือผู้ฟังซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของการสื่อสาร แต่ถ้าระหว่างที่ส่งสัญญาณไปมีสิ่งรบกวน สัญญาณ เช่น ฝนตกฟ้าคะนอง ก็จะทำให้สัญญาณที่ได้รับถูกรบกวนสั้นสะท้อนอาจรับไม่ได้ เต็มที่เป็นเหตุให้การฟังไม่ชัดเจน ดังนี้เป็นต้น จึงสรุปได้ว่า “สิ่งรบกวน” คือ สิ่งที่ทำให้สัญญาณ เสียไปภายหลังไปภายหลังที่ถูกส่งจากผู้ส่งและก่อนที่จะถึงผู้รับทำให้สัญญาณที่ส่งไปกับสัญญาณ ที่ได้รับมีลักษณะแตกต่างกัน และอาจกล่าวได้ว่าเป็นอุปสรรคของการสื่อสารเนื่องจากทำให้ การสื่อสารไม่ได้ผลเต็มที่ถูกต้องตามที่ควรจะเป็น

### การสื่อสารเชิงวงกลมของออสกู๊ดและชเรมม์

ตามปกติแล้วในการสื่อสารระหว่างบุคคลและแบบกลุ่มบุคคลนั้น ผู้ส่งและผู้รับจะมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทกันไปมาในลักษณะการสื่อสารสองทาง โดยเมื่อผู้ส่งได้ส่งข้อมูลข่าวสารไปแล้ว ทางฝ่ายผู้รับทำการแปลความหมายข้อมูลที่ได้รับมา และจะเปลี่ยนแปลงบทบาทจากผู้รับกลับเป็นผู้ส่งเดิมเพื่อตอบสนองต่อ สิ่งที่ได้รับมา ในขณะที่เดียวกันผู้ส่งเดิมจะเปลี่ยนแปลงบทบาทเป็นผู้รับเพื่อรับข้อมูลที่ส่งกลับมาและทำการแปลความหมายสิ่งนั้น ถ้ามีข้อมูลที่จะต้องส่งตอบกลับไปก็จะเปลี่ยนแปลงบทบาทเป็นผู้ส่งอีกครั้งหนึ่งเพื่อส่ง ข้อมูลกลับไปยังผู้รับเดิมการสื่อสารในลักษณะที่ทั้งผู้ส่งและผู้รับจะวนเวียนเปลี่ยนแปลงบทบาทกันไปมาในลักษณะเชิงวงกลมด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ชาร์ลส์ อี. ออสกู๊ด (Charles E. Osgood) และ วิลเบอร์ แอล. ชเรมม์ (Wilbur L. Schramm) ได้สร้างแบบจำลองการสื่อสารเชิงวงกลมขึ้น โดยเน้นถึงไม่เพียงแต่องค์ประกอบของการสื่อสารเท่านั้น แต่รวมถึงพฤติกรรมของทั้งผู้ส่งและผู้รับด้วยโดยที่แบบจำลองการสื่อสารเชิงวงกลมนี้จะมีลักษณะของการสื่อสารสองทางซึ่งตรงกันข้ามอย่างเห็นได้ชัดกับการสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรงของเซนนันและวีเวอร์ ข้อแตกต่างอีกประการคือในขณะที่ความสนใจของเซนนันและวีเวอร์อยู่ที่ช่องทางการติดต่อระหว่างผู้ส่งและผู้รับ แต่ออสกู๊ดและชเรมม์ได้มุ่งพิจารณาและเฉพาะพฤติกรรมของผู้ส่งและผู้รับซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในกระบวนการสื่อสาร

ในแบบจำลองนี้จะเห็นได้ว่าออสกู๊ดและชเรมม์มิได้กล่าวถึงตัวถ่ายทอดการสื่อสารเลย แต่ได้เน้นถึงการกระทำของผู้ส่งและผู้รับซึ่งทำให้ที่อย่างเดียวกันและเปลี่ยนแปลงบทบาทกันไปมาในการเข้ารหัสสาร การแปลความหมาย และการถอดรหัสสาร อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ในการเข้ารหัสนั้น มีส่วนคล้ายคลึงกับตัวถ่ายทอด และการถอดรหัสก็คล้ายคลึงกับการรับของเครื่องรับนั่นเอง

### ขอบข่ายประสบการณ์ในทฤษฎีการสื่อสารของชเรมม์

ชเรมม์ได้นำทฤษฎีการสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรงของเซนนันและวีเวอร์มาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายการสื่อสารที่เกิดขึ้นในการเรียนการสอน โดยเน้นถึงวัตถุประสงค์ของการสอน ความหมายของเนื้อหาข้อมูล และการที่ข้อมูลได้รับการแปลความหมายอย่างไร นอกจากนี้ชเรมม์ยังให้ความสำคัญของการสื่อความหมาย การรับรู้ และการแปลความหมายของสัญลักษณ์ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนการสอน ตามลักษณะการสื่อสารของชเรมม์นี้ การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้อย่างดีมีประสิทธิภาพเฉพาะในหน้าที่ผู้ส่งและผู้รับทั้งสองฝ่ายต่างมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ความรู้ ฯลฯ ที่สอดคล้องกันคล้ายคลึงและมีประสงการณ์ร่วมกัน จึงจะทำให้สามารถเข้าใจความหมายที่สื่อกันนั้นได้ ทั้งนี้เพราะผู้ส่งสามารถเข้ารหัสและผู้รับสามารถถอดรหัสเนื้อหาข่าวสารในขอบข่ายประสบการณ์ที่แต่ละคนมีอยู่ เช่น ถ้าไม่เคยเรียนภาษาฝรั่งเศส เราคงไม่สามารถ

พูดหรือแปลความหมายของภาษารัสเซียได้ ดังนั้นเป็นต้น ถ้าส่วนของประสบการณ์ของทั้งผู้ส่งและผู้รับซ้อนกันเป็นวงกว้างมากเท่าใด จะทำให้การสื่อสารนั้นเป็นไปได้โดยสะดวกและง่ายมากยิ่งขึ้น เพราะต่างฝ่ายจะเข้าใจสิ่งที่กล่าวถึงนั้นได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อใดที่วงของขอบข่ายประสบการณ์ซ้อนกันน้อยมากหรือไม่ซ้อนกันเลย แสดงว่าทั้งผู้ส่งและผู้รับแทบจะไม่มีประสบการณ์ร่วมกันเลย การสื่อสารนั้นจะทำได้ยากลำบากหรือแทบจะสื่อสารกันไม่ได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งสามารถทราบได้จากผลป้อนกลับที่ผู้ส่งกลับไปยังผู้ส่งนั่นเอง

จากทฤษฎีการสื่อสารของชเรมม์เนื่องจากการในการสื่อสารเราไม่สามารถส่ง “ความหมาย” (meaning) ของข้อมูลไปยังผู้รับได้ สิ่งที่ส่งไปจะเป็นเพียง “สัญลักษณ์” (symbol) ของความหมายนั้น เช่น คำพูด รูปภาพ เสียงเพลง ท่าทาง ฯลฯ ดังนั้น เมื่อมีการสื่อสารเกิดขึ้น ผู้ส่งต้องพยายามเข้ารหัสสารซึ่งเป็นสัญลักษณ์เพื่อให้ผู้รับเข้าใจได้ง่าย ซึ่งสารแต่ละสารจะประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ มากมาย โดยที่สัญลักษณ์แต่ละตัวจะบ่งบอกถึง “สัญญาณ” (signal) ของบางสิ่งบางอย่างซึ่งจะทราบได้โดยประสบการณ์ของคนเรา เช่น เมื่อยกมือขึ้นเป็นสัญญาณของการห้อมหรือเมื่อตะโกนเสียงดังเป็นสัญญาณของความโกรธ ฯลฯ ดังนั้น ผู้ส่งจึงต้องส่งสัญญาณเป็นคำพูด ภาษาเขียน ภาษามือ ฯลฯ เพื่อถ่ายทอดความหมายของสารที่ต้องการจะส่ง โดยพยายามเชื่อมโยงเนื้อหาสารเข้ากับประสบการณ์ที่สอดคล้องกันทั้งสองฝ่าย เพื่อให้ผู้รับสามารถแปลและเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์เหล่านั้นได้โดยง่ายในขอบข่ายประสบการณ์ของตน ตัวอย่างเช่น ถ้าผู้ส่งต้องการส่งสารคำว่า “ดิจิทัล” ให้ผู้รับที่ยังไม่เคยรู้จักคำนี้มาก่อน ผู้ส่งต้องพยายามใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการอธิบายด้วยคำพูด ภาพกราฟิกอุปกรณ์ระดับดิจิทัล เช่น กล้องถ่ายภาพหรือ สัญลักษณ์อื่นใดก็ตามเพื่อให้ผู้รับสามารถเข้าใจและมีประสบการณ์ร่วมกับผู้ส่งได้มากที่สุด เพื่อเข้าใจความหมายของ “ดิจิทัล” ตามที่ผู้ส่งต้องการ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการเรียนการสอนเป็นการที่ผู้สอนต้องให้ความรู้และขยายขอบข่ายประสบการณ์ของผู้เรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น หากมีสิ่งใดที่ผู้เรียนยังไม่มีประสบการณ์หรือยังไม่มีความรู้ในเรื่องนั้นอย่างเพียงพอ ผู้สอนจำเป็นต้องพยายามเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ให้แก่ผู้เรียนโดยการอภิปรายร่วมกัน ให้ผู้เรียนตอบคำถาม หรือทำการบ้านเพิ่มเติมย่อมจะเป็นการทราบข้อมูลป้อนกลับว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และได้รับประสบการณ์ในเรื่องที่เรียนนั้นอย่างเพียงพอหรือยังและถูกต้องหรือไม่ ถ้าผู้เรียนยังไม่สามารถเข้าใจหรือยังไม่เกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้องขึ้น แสดงว่าเกิด “สิ่งรบกวน” ของสัญญาณในการสอนนั้น ผู้สอนต้องพยายามแก้ไขวิธีการสอนโดยอาจใช้สื่อประเภทต่างๆ เข้าช่วย หรือการอภิปรายยกตัวอย่างให้ง่ายขึ้น รวมถึงการใช้สัญลักษณ์อื่นๆ ที่เหมาะสมกับระดับของผู้เรียนมาช่วยการสอนนั้นจนกว่าผู้เรียนจะมีประสบการณ์ร่วมกับผู้สอนและเกิดการเรียนรู้ที่ ถูกต้องในที่สุด



จากทฤษฎีการสื่อสารที่กล่าวมาแล้วอาจสรุปได้ว่า ในการสื่อสารนั้นการที่ผู้ส่งและผู้รับจะสามารถเข้าใจกันได้ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับทักษะ ทักษะ ทักษะ ความรู้ ระบบสังคมและวัฒนธรรมของทั้งสองฝ่าย ถ้าทั้งผู้ส่งและผู้รับมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สอดคล้องกันมากจะทำให้การสื่อสารนั้นได้ผลดียิ่งขึ้น เพราะต่างฝ่ายจะมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน และสามารถจัดอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างผู้ส่งและผู้รับออกไปได้

### งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จรรยา พลสมักร (2549) ได้ศึกษา การจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ระดับประถมศึกษาตามโครงการโรงเรียนวังไกลกังวล กรณีศึกษาโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ พบว่า ผู้บริหาร ครูผู้สอน ครูผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาทางไกล มีความคิดเห็นที่มีต่อการดำเนินงาน การจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม พิจารณาโดยรวมทุกด้านการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ระดับประถมศึกษามีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่าการจัดการทรัพยากร การบริหาร การจัดการเรียนการสอน คุณภาพรายการโทรทัศน์การศึกษา มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ด้านการจัดการ ผู้บริหาร ครูผู้สอน ครูผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาทางไกลโดยรวมมีความคิดเห็นเหมาะสมอยู่ในระดับมากทุกข้อ ด้านทรัพยากรการบริหาร การจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมระดับประถมศึกษาโดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่ามีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง 3 ข้อ คือ บุคลากร/เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานมีจำนวนเพียงพอ บุคลากร/เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานมีความรู้ความสามารถตรงกับงาน ห้องเรียนมีการควบคุมเสียงรบกวนจากภายนอก นอกนั้นมีความคิดเห็นเหมาะสมอยู่ในระดับมาก

สิริพร กัณทมนิ (2549) ได้ศึกษา การบริหารโครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ พบว่า (1) ความสำคัญขององค์ประกอบ 4 ประการของการบริหารโครงการ คือ ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงาน ด้านการประเมินผล ด้านการนำผลการประเมินมาปรับปรุง อยู่ในระดับมาก ทุกรายการ (2) ระดับความสำคัญของปัญหาและอุปสรรคการบริหารโครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ ในองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงาน ด้านการประเมินผล ด้านการนำผลการประเมินมาปรับปรุง พบว่า มีระดับความสำคัญของปัญหาและอุปสรรคในการบริหารโครงการ อยู่ในระดับปานกลาง

ปิยนันท์ อุดมมันถาวร (2549) ได้ศึกษา การประเมินโครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมวังไกลกังวลของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลบุรี เขต 1 พบว่า โครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมวังไกลกังวลด้านสภาพแวดล้อม โดยภาพรวมมีความ

เหมาะสมอยู่ในระดับมาก โครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมวังไกลกังวลด้านปัจจัยเบื้องต้น โดยภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก โครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมวังไกลกังวลด้านกระบวนการ โดยภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก โครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมวังไกลกังวลด้านผลผลิต โดยภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก

บุญเกียรติ ขัตติเนตร (2548) ได้ศึกษา การจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมใน โรงเรียนขยายโอกาส ในเขตอำเภอแม่ จริมจังหวัดน่าน พบว่าด้านสภาพทั่วไปโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนแบบทางไกลครบทุกชั้นคือ โรงเรียนบ้านพรหม ส่วนโรงเรียนอื่นจัดไม่ครบ เนื่องจากอุปกรณ์รับและตัวแปลสัญญาณมีไม่เพียงพอ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับโรงเรียนต้นทาง แต่ยังคงขาดวัสดุอุปกรณ์ โรงเรียนทั้ง 10 โรงเรียน ได้รับคู่มือครูเกี่ยวกับการสอนทางไกลจากมูลนิธิ สภาพอาคารสถานที่และห้องเรียนเหมาะสม ผู้บริหารและคณะครู ทุกโรงเรียนเห็นความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนทางไกลผ่านดาวเทียมมาก ด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ อยู่ในเกณฑ์ดีและพอใช้ ด้านปัญหาและอุปสรรคได้แก่โรงเรียนมีอุปกรณ์รับและแปลสัญญาณไม่ครบ โรงเรียนได้รับคู่มือครูช้า นักเรียนเรียนไม่ทัน วันที่สภาพอากาศไม่ดีไม่สามารถรับสัญญาณได้

บัญญัติ จันทร์ดา (2547) ได้ศึกษาการประเมินโครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมของโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตตรวจราชการที่ 2 พบว่าการประเมินด้านสถานะแวดล้อมตามความเห็นของผู้เกี่ยวข้อง พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก การประเมินด้านปัจจัยนำเข้าตามความเห็นของผู้เกี่ยวข้อง พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง การประเมินด้านกระบวนการตามความเห็นของผู้เกี่ยวข้อง พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง การประเมินด้านผลผลิตตามความเห็นของผู้เกี่ยวข้องและนักเรียน พบว่าผลผลิตตามวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยภาพรวมเห็นด้วยในระดับมาก ผลผลิตตามคุณค่าและประโยชน์ของโครงการ พบว่าโดยภาพรวมเห็นด้วยในระดับมาก

โครงการ	จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยวิธีทางไกลผ่านดาวเทียม
แผนงาน	วิชาการ
ผู้รับผิดชอบ	นายไพโรจน์ คงเกิด
ลักษณะโครงการ	โครงการใหม่
ระยะเวลาดำเนินการ	ตลอดปีการศึกษา 2551
ตอบสนองมาตรฐานโรงเรียนข้อ	11,16,21

## 1. หลักการและเหตุผล

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด และพัฒนาผู้เรียนให้เต็มศักยภาพ จัดการศึกษาเน้นการส่งเสริมความรู้ เพื่อมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข นอกจากนี้ยังเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา โรงเรียนวัดท่าพญาประสบปัญหาครูไม่ครบชั้น ทำให้การพัฒนาผู้เรียนไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ การจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ประกอบกับเดิมทางโรงเรียนมีจานดาวเทียมและอุปกรณ์รับสัญญาณอยู่แล้ว 1 ชุด จึงจัดให้มีโครงการนี้ขึ้น

## 2. วัตถุประสงค์

### 2.1 ผลผลิต (Out Puts )

- 2.1.1 ห้องเรียนทุกห้องมีเครื่องรับสัญญาณดาวเทียม และเครื่องรับโทรทัศน์
- 2.1.2 ครูทุกคนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยวิธีทางไกลผ่านดาวเทียม
- 2.1.3 สร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา

### 2.2 ผลลัพธ์ (Out Comes )

- 2.2.1 คุณภาพการเรียนการสอนเพิ่มขึ้น
- 2.2.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และผลการสอบระดับต่างๆ เพิ่มขึ้น
- 2.2.3 นักเรียนได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพมากขึ้น
- 2.2.4 ทุกภาคส่วนให้การสนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียน

### 3. กิจกรรมและการดำเนินการ

ที่	กิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินการ	ผู้รับผิดชอบ
1	เสนอโครงการเพื่อขออนุมัติ	กรกฎาคม 2551	นายไพโรจน์ คงเกิด
2	ประชุมชี้แจงรายละเอียดโครงการ	กรกฎาคม 2551	นายไพโรจน์ คงเกิด
4	ดำเนินการตามโครงการ 4.1 ระดมทรัพยากร 4.2 จัดซื้ออุปกรณ์ 4.3 ติดตั้งอุปกรณ์ 4.4 จัดหาคู่มือโดยขอสนับสนุน จากมูลนิธิฯ 4.5 จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยวิธี ทางไกลผ่านดาวเทียม 4.6 ประเมินผลการดำเนินการ	กรกฎาคม – สิงหาคม สิงหาคม สิงหาคม กันยายน  กันยายนเป็นต้นไป  สิ้นภาคเรียนที่ 1 และ 2	คณาครู/กรรมการ สถานศึกษา นายไพโรจน์ คงเกิด นายไพโรจน์ คงเกิด นายไพโรจน์ คงเกิด  คณาครูทุกคน  คณาครูทุกคน
5	สรุปโครงการ	มีนาคม 2552	นายไพโรจน์ คงเกิด

### 4.งบประมาณ

ระดมทรัพยากรจากภาคส่วนต่างๆ

### 5.การติดตามและประเมินผล

ตัวบ่งชี้ความสำเร็จ	วิธีการประเมินผล	เครื่องมือที่ใช้
1. มีเครื่องรับสัญญาณดาวเทียม และ เครื่องรับโทรทัศน์ทุกห้องเรียน	- สํารวจ	แบบสํารวจ
2. ความร่วมมือของทุกภาคส่วน	- สํารวจ	แบบสํารวจ
3. ผลสัมฤทธิ์สูงขึ้น	- รายงาน	แบบรายงานผลสัมฤทธิ์

**6.ผลที่คาดว่าจะได้รับ**

- 6.1 ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยวิธีทางไกลผ่านดาวเทียม
- 6.2 นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีขึ้น
- 6.3 ทุกภาคส่วนให้ความร่วมมือในการดำเนินการของสถานศึกษา